

Будні і неділя (збірка)

Іван Керницький

БУДНІ І НЕДІЛЯ

Кожна вільна від служби неділя була для стрілочника Петра Канюки великим святом. З самого ранку він уперто та послідовно ваксував свої черевики, попльовував і далі ваксував, щоб світилися "на ґлянца". Потім приодягався в "цивільне", мастив вуси помадою, підпирав бороду штивним комірцем, розпинав на грудях краватку з головатою шпилькою і йшов до св. Юра на "Десятку".

На Святоюрській горі було гамірно й багатолюдно. Мов хмара сніжних метеликів, як весняний розспіваний дощ, немов червінці з розпростертої жмені — гомінко та дзвінко висипалась під Собор шкільна дівтора з ранішнього Богослуження. Дівчатка в білих суkenочках, з косичками обабіч голови, побравшись за руки, бігли кудись навмання, багато сміялись, пищали й щебетали, ніби не помічаючи хлопчиків, а завжди крадькома зиркаючи за ними, і було в цьому трохи невинної дитячої пустоти, а трішки вічної, як світ, жіночої кокетливості.

Але шибені хлопчиська, в куценьких штруксових штанятах, з обсмаленими литками, похожими на сірнички, дивились не убік дівчаток! Щоб не гаяти марно часу, зараз же за церковною брамою поділилися на дві команди, посортувалися — хто іде "на поміч", хто "на крило", а хто в атаку, — і пустили на повний хід м'яча, що глухо бебехав об кам'яні груди подвір'я. А котрому не повезло допасти м'яча, той копав носиком черевика — і котив поперед себе тріску, камінець чи брусок цегли. І галас над тим усім здіймався просто неймовірний!

Проти хвиль цього молодого прибою, що шумно розлився ген, аж на вулицю Шептицьких, сунули (в церкву неначе чорні ковчеги, шкандибали гуртками й поодинці старосвітські тьоті й бабусі. Вони підпирались на ходу старомодними парасольками, у них поштиві, поскороджені зморшками обличчя, кожна несла хусточку з несміливою коронкою і грубий молитовник у жалобних палітурках...

За ними крокували звільна, потрясаючись з подагри, засушені, мов грибки, ц. к. поштові й залізничні емерити, наче живцем викроєні із старих альбомів фотографій, у своїх круглих "мельониках", у вузьких, трубочками, штанях, і з невмирущими "Розкопф-Патентами" на дебелих ланцюжках...

І так кожної неділі зустрічались тут, у підніжжі монументального білого Собору, під срібний гомін Любартового серця, — два світи, дві епохи, проходили одне мимо одного два покоління з двох межових сторіч, з яких одне буйно входило в життя, друге — відходило й гасло в тінях безконечності...

Гамірно й багатолюдно було на Святоюрській горі в такий недільний ранок, і все тут було таке зворушливо рідне, таке близьке, своє, і стрілочник Петро Канюка раз-у-раз застрягав у натовпі, мов корабель на міліні, він голосно й сердечно здоровкався з приятелями: Го, го! Дай нам, Боже, здоров'я! Що чувати? Стара біда?.. Добре, що нової

нема!.." І витягалось, пане дзеяшку, капшук з тютюном, курилося й частувалося друзів, а там хтось просить вогню: — проше, проше, — і читалося вголос ще мокрі від друкарської фарби клепсидри на церковному мурі: "О, той уже дав дуба — подивіться, хто би то подумав! І цей, неборак, переставився!"

А роїлося на тому ж таки мурі від усяких барвистих афіш і плакатів і про футбольні змагання "України" на площі Сокола-Батька, і про великий фестин у Луговому городі, і що Аматорський гурток Городецької дільниці виставить сьогодні "Дай серцю волю", початок година восьма, "сидячі білети", мовляв, по золотому, "стоячі" — тільки по п'ятдесят грошів.

Он дідок у чорних окулярах безупинно крутить катаринку, а катаринка до зарізу скучно терликає "Взяв би я бандуру". Красноперий птах екзотичної породи витягав закривленим дзьобом чиюсь долю, виписану на рожевому клаптику паперу, тільки за 5 грошів! А присадисті сільські дівчата, що приходили до Львова на службу дороблятися віна, а дороблялись, звичайно, нешлюбних дітей, читали вголос ці ворожіння одна одній, реготалися широко, як із гучномовців, і стригли очима до рекрутів...

Вони ж, бідні "гарбузи" з 33-го полку піхоти, щойно у свято 3-го травня заприсяжені на подвір'ї Цитаделі на вірність чужій "ойчизні", стояли, як барани, тісно збитою чередою, перестрашені, заголюкані, обстрижені "на нульку". Дисципліна й прокляті капрالی відай добре взяли їх у свої триби, коли хлопці виструнчувались і цокали закаблуками перед кожним фраєром, що носив рогату шапку, а на шапці —, оржелка"!

Ну, а в брамі, само собою, завжди вистойкували панночки і з привітною усмішкою чіпляли вам до ма-ринарки якісь паперчики... Тут щонеділі на щось збирали, бо ми бідні, не маємо держави, не маємо України, а як самі собі не поможемо, то ніхто нам не допоможе, тож, само собою, треба було щось капнути до пушки, як не на "Просвіту", то на "Рідну Школу" або "Захоронку", чи на вдови й сироти по священиках...

Стояв завжди у тій брамі, як живий болючий докір, інвалід УГА, що продавав газети: "Прошу закупити "Діло", "Новий Час", "Наш Прапор", щось цікаве почитати!" Та й попри нього, звичайно, годі було отак пройти, щоб нічого не купити, дармащо вдома був уже "Век Нови", ще з суботи, та що своє, то своє... І так, поки наш богомолець встиг роздивитись сюди-туди поміж людей, поки перекинувся з деким зайвим слівцем і нарешті добився до Божого місця, то згори, з проповідниці, уже гриміло стоголосою луною: "Во Ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, Амінь. Слава Ісусу Христу!"

Це якраз парох Собору, о. пралат Леонтій Куницький, скінчили казати проповідь.

У церкві Петро Канюка правцював просто до тетраподу, цілував образ св. Юрія на коні і хрест, христився низько до землі і твердою пролетарською рукою бив себе в широкі груди. Потім садовився на своє місце в крилосі і пробував потихеньки, "шевським" басом, підтягати за хором "Господи, помилуй!" На Петра дивились з високих стін, неначе з потойбічної далі, достойні померклі обличчя князів Церкви — митрополитів, кардиналів, навколо нього зідхали старосвітські тьоті та бабусі і втирали невидимі сльози з сухих, зрештою, очей... Крізь вітражі у вікнах закрадалися в церкву

миготливі веселки, тепле сонце цілувало Петра в лисий лоб і по руках, за вікнами по небесних блакитних полях роз'їжджались білими колісницями хмари, і папська тіяра на голові Пія IX ставала раз фіолетна, раз золотиста, раз фіолетна, то знову золотиста... А час минав, а час неначе западався в м'яку прірву, і Петрові ставало так легко, та благо на душі, так невимовно благо...

Уже давно замовк під могутнім аркадним склепінням Собору громовий голос проповідника, вже давно загорілись павуки і заблисли свічки на престолі, вже розснувався запашним оболочком дим з кадил, та стрілочник Петро Канюка вже не чув цього і не бачив... Він зразу, як той герой-Антей боровся з лихим духом, з бісовою оманю, він не піддавався і раз-у-раз пролуплював повіки, аж до болю витріщаючи очі на позолочених янголят, на портрети митрополитів, кардиналів, переступав з ноги на ногу, бо то й черевики, пся мать, вже починали його парити та й душно робилось, наче в лазні... Та лихі демони міцніші за смертну людську істоту, за нікчемний порох, струшений із стіп Всевишнього, за марну крушинку в безмежжях всесвіту... І знемігся стрілочник Петро Канюка в надлюдській борні, а 12 годин нічної служби теж своє зробили, знемігся, сердешний, і задрімав...

А дими з кадил усе снуються та снуються, і ось у тих димах, як у ранне-досвітньому тумані, піднялась крилато до неба рука семафора... (а це священик обернувся від престолу до вірних і зробив рукою знак хреста...). І спалахнули світла, сигнальні світла, червоні, зелені, тисячі світел! — і забряжчали сигнальні дзвінки, тисячі тривожних дзвінків — дзінь-дзінь-дзінь! — і столунно, розкотисто хлинули на третій шлях поїзди... поїзди, з усіх усюдів, з усіх кінців світу з'їхались раптом поїзди, і всі на третій шлях!

...І розгубився стрілочник Петро Канюка, стоїть отетерілий перед дежурною будкою з хоруговкою в руці, а навкруги нього поїзди... поїзди... поїзди мчать, шумлять, свистять... І застиг Петро Канюка, застиг та й обмертвів... Мати Христова, що ж це таке справді? Де дежурний станції, де начальник бюро руху?.. І хто їм, усім нараз, до тристенного лиха, подав знак заїздити?..

У смертній тривозі, весь змитий холодним потом, стрілочник Петро Канюка заметушився, стрепенувся й опритомнів... А то йому над головою електричні павуки горять-горять, а паламарі дзвонять-дзвонять, і хилиться навколішки народ, а з хору котиться-несеться: "Свят, Свят, Свят, Господь Саваот!"

Ну, слава ж Тобі, Господи, це був тільки сон!..

Петро Канюка винувато ховає від людей очі, підкладає під коліно хусточку і падає й собі навколішки, б'ється в груди та безліч разів безладно хреститься, наче хотів би наспіх переблагати Господа, що задрімав у Нього на Службі. А святе Господнє Провидіння над царськими воротами вибачливо жмурить до Петра всевидюще око, і якби промовляє: "Воістину кажу тобі, Петре-стрілочнику, менший твій гріх і менша твоя провина, коли ти здрімався тут, якби мав задрімати на своїй стійці о 10-ій годині 5 хвилин, коли на третій шлях влітає варшавський поспішний поїзд..."

Та й ніколи Петро не прогавив чи то, бува, не помітив того, коли по церкві йшли з тацою і збирали на віднову храму. Хоч би з найдальшого кутка з найбільшої тісноти, він

зумів пробитись до таци, понад голови людей простягав руку з своєю лептою і з брязкотом кидав "на Боже" 20 грошів.

Віддавши, таким чином, що Боже — Богові, Петро не дожидав уже кінця Богослуження, а зараз же бисто протискався до дверей, тримаючи високо, понад головою, свій новий капелюх, щоб його не пом'яли. Облитий рясним потом виходив з церкви і швидко прямував до шинку Максимяка на один "шніт", щоб трохи прохолодитись.

Так проминало йому дообіддя.

По обіді Петро Канюка брав під руку жінку, Канючиху, брали теж малого Леська, а коли збиралось на дощ, брали родинну парасолю, і, як достоїть статечній сім'ї міщанського роду, мандрували всі троє на "Великий фестин" до Лугового городу.

Тут уже було народу, як маку, духова оркестра під диригуванням пана професора Манька пригравала січові марші, громадяни об'їдалися морозивом, обпивалися лімонадою і дружньо засмічували мураву лушпинням з варених яєць. У брамі, замаєній синьо-жовтими прапорцями, два луговики контролювали квитки, а відділ луговичок, у зелених блюзочках і кашкетах, лаштувався до вправ хустинами.

Небо було чисте, синє, аж ніяково синє, щирозолотий соняшний щит висів високо над розміряним Львовом, задуманим у славу давніх днів. Рясно зеленілись Вулецькі узгір'я, скрізь на пагорбках порозкладав свої тілеса дрібноміщанський люд і загоряв на сонці. На ставку при вулиці Ісаковича тихо-безшумно плавали човни, а на мініатюрному острівчику, що крився під осокорами, хтось бренькав на гітарі і співав танго "Ля Пальома", про далекі мандри моряків у сизих далях океанів...

Жара поволі спадала, а фестин стояв у повному розгарі. Після вправ хустинами були вправи топірцями, а потім вільноруч, а там представники Замарстинова зробили коло брами маленьке замішання, бо вилаяли впорядників "кабанами" та "гайдамаками" і повиягали "коси". Але їх рішучим способом виперто за браму та відправлено просто на рятункову станцію.

На тому і скінчилася перша, святочна частина програми.

Далі йшли всякі несподіванки, колесо щастя, перегони в мішках та інші придибашки, що викликали загальну веселість. Один парубок, дрібочку під гумором, виграв на фанговій льотереї півня. Півень вихопився йому з рук і з розпучливим кукуріканням підскакував на спутаних ногах, а підхмелений парубок і хмара дітлахів пробували його впіймати. Два артисти-самородки, один довгий стріхатий, а другий малий круглий, мов бубон, перебралися за Пата і Паташона, плентались між публікою, гнули небилиці, переверталися, наче кльовни в цирку і насправжки ляпали один одного по пиці! А якийсь магік, у гімнастичних штанях, видряпався по двадцяти-метровій сосні, обструганій з кори, без одного сучка, високо, на самий чубок!

— розуміється, не даремно, а за кільце ковбаси і пляшку "Бачевського".

На малому помості, висипаному пісочком, танцювальні пари оббивали собі боки і місили ноги, але їм здавалось, що вони знаменито бавляться. В холодку, в приємному затишші під гіллястими капітанами стояв буфет, де продавали "канапки" і точили пиво

з чопа. Стрілочник Петро Канюка смоктав пиво великою вухатою "гальбою", при чому прижмурював очі і гірко кривився. Він мовчки цокався "гальбою" з візниками, з вантажниками, з похмурими робітниками цегельного заводу, які так само кривилися, попиваючи пиво, ніби ковтали власну кров, змішану з полином...

Жінки, Канючихи, Петро не силував до пива, вона сиділа собі між бабинцем, поникла, скулена, маленька, як дівчинка, і ссала м'ятові цукерки та берегла парасоллю, щоб, бува, хто не свиснув, бо то на фестині народ шляється усякий... А Леська, того урвителя, вже давно не було коло неї, він зараз же повівся з такими, як він, вітрогонами, на Бульку — копати м'яча.

По трьох-чотирьох "гальбах" Петрові ставало шумно в голові і хмільно в очах, і він, спотикаючись та вимахуючи руками, протискався до помосту, тягнув за вишитий рукав першу з краю Ганнусю чи Марусю і йшов замахистої польки. Ще й притупував попарубоцьки: — Гоп-а!.. Інші пари спихали його з помосту на "сліпий тор", але Петро не був з тих, що дають собі плювати в кашу, він мав міцні лікті і йшов напробій, мов бугай, торуючи собі дорогу вузьким лобом, і цупко прижимав до себе круглобокі дівчата, що приходили з села до міста дороблятися віна...

Він там гасав собі з дівчатами, а на лавочці, самотою, сиділа Канючиха, маленька, тихенька, і вже не ссала м'ятових цукерків, а дві великі сльози висіли їй на віях... Та це так собі, віднесхочу, не знати й звідки вони взялися, ці сльози... Вона, Канючиха, ніколи голосно не плакала і не жалілась на свою долю, але хтозна, що тепер діялось їй у душі, може душа її ридала тихим, сирітським плачем і серце кривавилось, як рана, або ж ти збагнеш любяче жіноче серце, серце колишньої помивачки?

Отака вона була, тиха та смирна, ні-ні, вона не сердилась на нього за те, що він там доказував з дівчатами, нехай собі потанцює, це ж його празник, наробиться, нагарується цілий тиждень — стільки його відради. А він, самий-собою, не був батяр чи розтратник, і п'яниця не був, але ж неділя — неділею, неділя належала до нього. А вона... Ну, що ж, посидить собі і так, почекає на Леська, а там, ось і сонечко клониться за Білогорський ліс, вечоріє, у Василіянок уже дзвонять на Вечірню, і в костьолі на Потоцького дзвонять, і в церкві на Зибликевича вулиці, і в святої Магдалини, — роздзвонилося, розігралося над дахами Львова прозоре повітря, розспівалася мелодійно безмежна синява вечора — га, треба поволеньки збиратися додому, затопити в печі, пригріти шницлі і картоплю, бо він, чоловік, знову іде сьогодні на нічну зміну...

І так пропливало життя, так миналися й забувалися дні, і будні чергувалися з неділею, неділя була завжди одна, а буднів — так багато, і всі подібні один до одного, як вагони товарного поїзду... Вони котились і котились наперед, навантажені людським горем і радощами, обманним щастям і тихим смутком, у світи... у світи... у світи далекі-незнані, сіро й одноманітно відстукували свій час по вузеньких рейках життя і все ближче та ближче приближались до отої останньої станції на світі, звідки вже каса квитків не продає, а за продані — грошей не повертає...

З КРАЮ ДИТИНСТВА

"А за дверми, на цвинтарі в притворі
Весна і дзвін, дитячі голоси
І в вогкому повітрі вогкі зорі".
М. Зеров: "Чистий Четвер"

Так!.. Це ж ударив дзвін із нашої дерев'яної дзвіниці в селі В., що коло Львова. Це ж мій власний сміх, сміх щасливого дитинства, збився щебетливою ластівкою над цвинтарем і розтопився дзвінким сріблом у різноголоссі такої ж, як і я, малої босоти. Це на моє рідне небо виплили весняні зорі, важкі, вологі й запашні, як пухнасті бази на вербині. Це вона, моя давня весна, пройшла задуманими садами, дівочим серпанком змела пиль з розквітлих яблунь і смирною монашкою пристанула в притворі церкви, спустила рясні рісниці, зачерпнула свяченої води і вдарила на порозі три поклони...

Весна-красуня галицьких піль прийшла до церкви на Страсти.

Незабутні дні дитинства, дні Страсного Тижня! У Вербну неділю святили лозу, а вже з понеділка відіймали солом'яні загати, ліпили призьби глиною, провітрювали на тинах хустки та кожухи. Кололи кабанів, пекли паски й терли хрін. Дні були гомінкі, мов розцокотані сороки, теплі, тихі вечори, а ночі зоряні та глибокі. Окасті зорі висіли так низько над головами, що можна було збивати їх тичкою, ніби хрущів з верби! І вони падали часом, із збитими хрущами, в чисті, як дзеркало, калюжі. Земля була масна і м'яка, і наші босі ноги грузли в ній, неначе в маслі.

Ми йшли на Стрясти з цілим арсеналом довбеньок і дерев'яних калатал, які звалися "бузьками". Стрибали через рівчаки, попихали один одного в калюжі, торохкотали "бузьками", герцюючи, як жеребці. Наші герці припинялись і сміх завмирав, як тільки босі, потріскані пальці діткнулися змиршавілих, старих плит на цвинтарі. Під ними тліли-розтлівались кості наших прадідів. З-під полупаних каменів виростала густа, як щітка, і рясна трава. Тихі, вечірні роси сідали на траву й падали мокрими поцілунками нам на волосся. Втиснувши під пахву шапчину, а "бузька" за пазуху, ми, один по одному, як гуси, переступали поріг церкви з незбагненим острахом на дні дитячої душі. А з середини йшла нам назустріч тепла і блага ясність, ніби ласка Господня!

... Свічки і теплий чад, З високих хор
Лунає, спів туги і безнадії...

Не було у нас "високих хор", як у славній Баришівці, де святкував Великдень Микола Костевич і куди зліталось його "п'ятірне гроно". Церковця наша була низенька та маленька, збудована ще за панщини, в бойківському стилі. Під час відправи співали всі "на самойлівку", тільки складніші припіви — прокімени, ірмоси, ірмолої — виводив старечим, дряхлим голосом дедьо Звірко, останній могіканин з "твердої", староруської партії, бувший в'язень Талергофу. Ніби сьогодні його бачу, крізь пил відгомонілих літ, як стоїть у крилові, високий та білий, лівою рукою притримує недогарок свічки, а шорсткою рапавою правицею перегортає жовті листки "Тріюді Постної".

З цісарсько-королівської катівні вийшов дедьо глухий, мов пень — від побоїв кольбою по голові, і зразу важко йому приходилось сповняти дяківську службу: не дочуваючи слів священика (він доїжджав з сусіднього села), дедьо рідко коли "впадав" у

тон і, звичайно, перетягав, або не дотягав кожний глас. Та небавком вернувся з тюрми у Вронках довголітній наш парох, о. Йосиф Зацерковний, якого посадили на 5 років уже поляки, за українську політику. В тюрмі о. Йосифа дуже мучили головні болі і він прийшов додому так само з пошкодженим слухом. З того часу парох і дяк працювали в повній гармонії, співаючи кожний про себе.

...Дивний, містичний чар спливав на нас під час читання євангельських історій, з яких ми, діти, так мало що розуміли, а так глибоко їх переживали. Та з винятковою, магічною силою приковувала нашу увагу переміна риз у захристії. Перед читанням кожного з дванадцяти страсних євангелій о. Йосиф переодягався в щораз інший фелон. Ми тоді любили "вгадувати" — напошепки питали один одного: "А вгадай, в якому фелоні отець вийдуть: у фіолетному, вишневому, чи в темно-блакитному?"

Звичайно таке бувало, що паламар Іван Швець, до якого обов'язків належало помагати о. Йосифові передягатися, задовго порався на господарстві і запізнювався до церкви. Тоді дедьо Звірко, виводячи голосом "туги і безнадії" тропар глас восьмий про "Злочестивого Юду", шкандибав із крилоса до захристії і там уже, затягуючи фелон на о. Йосифа і підсипаючи вугілля до кадильниці, докінчував співати: "...іже о всіх благий Господи, слава Тебі!"

А дим з кадила, що наповняв церковцю після кожного євангелія, збивався угору запашним туманом і нам тоді здавалося, що всі святці в іконостасі пооживали та повиходили з почорнілих рам: ось янголи здіймаються на крилах у піднебесся і сурмлять на славу Господеві, достойні бороди апостолів, пророків, євангелистів розпустилися на вітрі і пливуть разом з хмарами. Архангел блиснув мечем і проганяє з раю Адама і Єву, а тут Юда, на Тайній Вечері, шкірить улесливо обличчя і питає: "Господи, може це я?..."

І великим жахом стискалися наші серця, коли ми крадькома, перелякано, зиркали на образ Страшного Суду... Тоді кадильний дим мішався в нашій уяві з клубами чорного диму, що здіймався з дна аду, жовте полум'я бухало з-під казанів і в примарному їх відблиску так страшно корчилились у муках тіла грішників, а ще страшніше витріщалися на нас рогаті та хвостаті чортячі машкари!

А потойбіч преісподної, відгороджені стіною вогню і диму, покриті Божим омофором, стояли ті, праведні, що заслужили собі на ласку бути праворуч Отця, стояли, як живе доповнення панорами Страшного Суду, шептали молитви і били поклони наші бабуні, матері, старші сестри... У присмерку вечірньої години не багато вони відрізнялись від візантійських ікон: їхні обличчя були так само почорнілі та померклі, уста затиснені, очі пригаслі. Від важкого, великопосного говіння і праці понад сили подібні були на торішне, сухе бадиління, що хилилось і сумно шелестіло при найлегшому подуві вітру...

Суворо говіли тоді, в ті давні часи, хоч і так завжди приходилось недоїдати на переднівку. Мати моя не взяла б у Велику П'ятницю рисочки води до рота, а бабуня говіла, поки не сховали Плащаницю. І хоч нераз, упродовж цілого Посту, не видно було в хаті кришки хліба, проте у Великий Четвер завжди несли три білі книші на парастас...

"Блажен, розуміваяй на нища і убога, ібо в день лют ізбавит его Господь".

...Молилися і клали доземні поклони, а в той час, ізнадвору, півень піяв для них страшну пересторогу... Вже тоді, може, їхні праведні душі відчували, що це гряде час "катів і кустодіїв", коли праведний Суддя буде проданий на муки суддям лукавим і нечестивим, і всі Його відцураються, навіть улюблений Апостол!

Уже тоді, може, їхні розмелені уста, цілуючи холод каменя, благали в Господа ласки і сили — перетривати Великі Страсти нашого народу, вже тоді начертані на таблицях вічності "долі нашої смутним узором..."

"І абіє пітел возгласи..."

У годину страшної проби, що прийшла незабаром, наші батьки і матері, наші сестри і браття в далекому Рідному Краю стояли непродажні по боці Христа, вірніші Його Апостолів.

ЖУРАВЛІ ВІДЛЕТІЛИ

"Мене завжди хвилюють птиці на вечірньому небі".

(О. Довженко)

З листа з України: "...А вчора відлетіли від нас журавлі. Довго кружляли над селом, ніби жаль було їм покидати нас, а потім довгим ключем подались на південь. Щось це воно ворожить..."

Журавлі відлітали в пізнє надвечір'я або надосвітках. Бувало, вирве тебе із сну якийсь розпачливий крик чи плач і не збагнеш з просоння чий: скривдженої дитини, побитої собаки чи пропащої душі?.. А за вікном ніч і — осінь. Притулиш лице до шибки, надслухаєш... дивний якийсь рух чути знадвору, ні-то шум незліченних крил у піднебессі, ні-то шарудіння сухих конопель під загатою, ні-то журливу осінню тугу...

Журавлі відлітають.

І тоді, раптом, розсувається чорна завіса ночі, блиснув прожектор світанку по латочці неба, а на ній — далекий ключ журавлиний, як прощальний помах чиеїсь долоні — кру-кру... Ключ поволі зникає, розпливається, сірий екран неба порожніє, і тоді чуєш, що в тебе, в середині, щось неначе обривається: ні-то остання строфа вірша, ні-то остання нитка надії, ні-то останнє кохання.

З того, як і коли вони відлітали, в котру пору, чи довго кружляли над селом, чи коротко, як гурмувалися в ключі, сумно чи весело кричали, — з того всього люди багато дечого ворожили, передвістували: чи скоро буде зима, чи приїде Михайло на білому коні, чи зародить озимина, буде урожай чи недорід.

Неосяжне небо зі зграями птаства, земля, ліси й луки зо своїм звіринним царством, були як дві сторінки книги Божої Премудрости, з якої народ наш віками вчитував йому тільки ясні закони життя або смерті. Біла ласичка пробігла через гумно до стодоли — ого, рано впаде сніг! Мишва загніздилася у стерні — буде голодний рік. Бузько-чорногуз покинув гніздо на стрісі — ой, лелечко, та не дай Бог пожару!

З ранніх рос, із ластів'яного щебетання, з падаючих зірок, з пугукання сови опівночі ворожили погоду, радість або нещастя в хаті. В розкритій книзі природи не існувало зайвини, незначущости, в ній кожна титла, кожна кома, були глибокими

символами, знаками вищої сили. Цю книгу читав народ душею, пребагатою в скарбі первинної вражливості, інтуїції, поезії. Він, народ, розумів її предвічною своєю мудрістю, успадкованою по предках, тих із сивої давнини, з мороку тисячоліть...

Та й ще тепер, після всіх воєн і страхіть, що прокотилися над нашою землею, коли червоні плуги переорали її лоно до самої материці, коли, здавалося б, камінь на камені не залишився з давнього світу уявлень, вірувань, традицій, — ще й тепер, по сьогодні, скорбні наші матері, овдовілі сестри, незасватані наречені, ворожать собі долю з ключів журавлиних на вечірньому небі...

Журавлі, журавлі, як повернетесь весною в Україну, принесіть на своїх крилах нашим рідним добру вість із соняшних країв! Вони ж так довго на неї чекають!

КОЛЯДНИКИ

Свічка на скрині похнюпилась і плакала білими сльозами, що леденіли на цілушці житнього хліба. Під льняною скатертиною пахла відцвілим літом отава, і сніп вівсяний на покуті клонив кучері перед богами, павутинням закосиченими. По світлиці сновигали сновидами сум і нудьга. Рачкували, квокали і ціпали, щоб вуйні Павлісі неслися кури навесну. Присідали на порозі, нишпорили під припічком, вішалися на жердку з шматтям і кожухами та й кукали до щербатої макітри з жмінкою куті на дні — для духів з того світу.

Знадвору влетів у хату і радісно затріпав крилами гомін колядки. Біля загати заскрипів сніг під гурмою чобіт. Сум і нудьга хоч-не-хоч полізли одне за другим у щілини в почорнілих сволоках. Свічка якось весело мелькнула жовтим язиком, а Божі достойники видивились на себе з усіх кутів світлиці — наче здивувалися. На запічку припинив свій "отченаш" сірий котище, а на постелі перестала кивати очіпком вуйна Павлиха.

— Павле! А встань-но! Подивися, хто там.

Вуйко Павло перехилився через побііпницю до вікна.

— То хлопці з козами.

— Га?

— З козами. Колядники.

— А відстукай, заціпи двері. Снігу нанесуть до хати за ходаками.

Але ці "з козами" вже були на порозі. За ними гулькнув попід ноги до світлиці шпаркий, морозний подув. Свічка на столі полохливо закліпала віями, але не згасла.

— Христос Раждається! — загули хором "пастиріє" в солом'яних брилях і поставили на скрині "вертеп".

— Славіте... А припри там котрий двері. Створив навстижир, як у червцю.

Вуйко Павло, кахикаючи, підвівся з лави й накинув на плечі сердачину, на якій був прикучнув і задрімав. Вуйна поправила на голові чорну хустку, втикаючи під очіпок жмутки сивого волося. Сірий кіт висунувся зі запічка, сів на припічку і ясно засвітив очима...

В хаті творились тепер дивні дива...

"Пастиріє" познімали солом'яні брилі й попадали навколішки, бо їм оце явився

Янгол Божий, в довгій сорочці з надтичкою і з повісмом льняного волосся на голові. Горбатий жид з кривою приправленою бородою згинався в три погібелі перед царем Іродом, що нарядився в дивовижну шапку, ніби позичену в князя Мономаха, а в руці тримав страшенний меч із соснової лати. Так само смертоносно виглядали й шабляки його римських воїнів, що були в повишених сорочках і мали війняткові посинілі від морозу носи...

Тут і насунула примарою височенна, біла Смерть, припудрована питльованою мукою. Вона розмахнулась косою і сперезала Ірода по клубах. Лютий цар покотився на долівку, аж у ньому, в середині, щось векнуло! Прискочив присадкуватий Антипко, з чорним, як мазюка, обличчям, вхопив Ірода за обшивку і з пекельним реготом потащив "до пекла", тобто посадив його на порозі. Тоді "пастиріє" нарядили солом'яні брилі і заколядували "Бог Предвічний".

Вуйна Павлиха згорбилась на постелі, заломивши руки, наче збиралась голосити над покійником, гляділа на ці дива і похитувала очіпком:

— Ой, Боженьку! Ото раз!

До скрині підійшов голова читальні, велетень з ясним, широким чолом і з чуприною, мов житнє колосся.

— Вуйку, може щось пожертвуєте на читальню?..

Вуйко Павло мов і не чув, що це до нього мова. Сперся ліктями на побішницю і хмарно дивився у вікно, що за ним іскрився й променів срібно-білий світ у задумі свят-вечірній...

Вуйнині лагідні допитливі очі силкувались збудити старого з отупіння:

— Павле... Чуєш?

Але вуйко наче зацікавився. Тоді вуйна Павлиха, охаючи та зідхаючи, зісунулась з постелі й подрибтала до мисника.

— Ти на що, Петруню, збираєш?.. На церкву?

— Ні, вуйно, на церкву колядує друга партія — дівчата. Ми ходимо на читальню.

— Ото раз!

Взяла з полицки полив'яну миску і добула з неї двоє яєць. Хвилинку поміркувала й добула ще одно.

— Най! — промовив неждано вуйко.

— Га?

— Най, кажу! Глуха'с?

Вуйна слухняно похитала очіпком і назад поклала яйця до полив'яної миски.

Ясне чоло читальняника Петра захмарилось:

— Вуйку, такі'сте вже бідні, що двох покладків жалуете?..

Вуйко Павло не обізвався ні словечком. Встав, і обережно, щоб не струтити свічки на соломі, підважив віко скрині. Добув із перескринька зложений удвоє аркуш паперу і мовчки поклав на скатерину...

Петро схилив чуприну над аркушиком... Читав...

А раннім-ранком, як сонце радісне вставало й колядували різдвяні дзвони, попід

білі стріхи линула новина: що вуйко Павло, найбільший в селі ґазда і скупендряга, записав у тестаменті весь ґрунт на сільську читальню! Люди дивом-дивувались, а дехто забобонний говорив, що це не сам вуйко зробив, а його син-одинак, Січовий Стрілець, Василько, що п'ятнадцять літ тому, на самісіньке Різдво, звінчався на нічній стежі під Львовом з палкою любкою — "дум-думом"...

Кажуть, що на самий Свят-Вечір, в ясну північ, коли зорі так чарівно процвітають, коли в стайні говорить німина, на льняній скатерті догоряє свічка, а жмінка куті з дерев'яною ложкою чекають на гостей з того світу, — тоді завітав у рідну хату одинак — Василько, щоб відписатись від спадщини...

І знову пішов Молочним Шляхом, у сірій стрілецькій мантліні, з крісом на рамені, на ту віковічну стежу, що на ній немає змін, що з неї немає вороття...

НА ІВАНА, НА КУПАЛА...

Святий Іване Христителю, Патроне наш і Первомученику, Ти, що так намарне втратив пресвяту голову через жіночу пристрасть, напередодні Твого празника прийми доземний поклін від армії Іванів, у розпорошенні суших! Осіни їх ласкою своєю, щоб з нагоди іменин не хильнули забагато чемериці, щоб обережно шоферували й щасливо та "в одному кавалкові" вернулись домів із зустрічі Америки з Канадою, Амінь!

Хоч у календарі Ти фігуруєш, як Іван Христитель, то народ наш христолубивий довгі віки називав Тебе "Купалом" або "Купайлом", шануючи пам'ять древнього, соняшного бога, про якого ще згадується в Гу-стинському літописі з 16-го сторіччя. В моїх, бібрецьких сторонах, називали Тебе ще й "Іваном-Лопушни-ком". Може й тому, що в цій порі літа буйно розросталося лопушся під плотами, на гумні, коло оборогів...

Ех, ви рідні лопухи, українські пампаси, широкі, як парашути, а густі, як джунґля, як добре було сидіти під вашим клаповухим листям і мріяти про світле майбутнє українського народу! Як же часто ви служили єдиним захистом-азилем усім утікачам перед батьковим ременем чи маминою кописткою! Що й казати — більшість славних повстанців та революціонерів нашого повіту, до членів Теренового проводу включно, починали партизанку з лопухів... А не стало вас, лопухи, та й наш брат обернувся в "загублену людину"...

На Івана-Купала — сонце купалося, тож, по-закону, можна було й грішному чоловікові замочитися у воді. Та з водою, власне, була проблема... В нашому селі не пускали дівчата вінків на воду, не тому, щоб забракло дівчат, борони Боже, але не було в нас — "Дунаю"! Правда, журчав собі через село і підскакував по камінцях потічок, та води в ньому було стільки, що жабі по коліна, казали...

Проте віночки плелися у нас славні, з усіх польових і царинних квітів: з рути, м'яти, розхіднику, кровавнику, роменів, батіжків, "божого тіла" та всіх інших, що їх назви не стямить вже емігрантська пам'ять. Ці віночки несли дівчата в церкву, там їх святили, а потім в'язали і завішували на жердині, під стріхою. Потім служили вони свяченою медициною проти болю голови або живота, до замовлення зуба, до підкурування немовлят та інших потреб нації з старою, хліборобською культурою.

На святого Івана хата була прибрана, як молода до шлюбу. Вся стріха в зіллі та в

папороті, що то опівночі розквітає цвітом щастя — у всіх казках і легендах... А всім шукачам таємної стежки в ліс просвічували дорогу мільйони світлячків, святоіванських вогників, що в шаленій оргії кружляли золотими обручами над замаєними стріхами, над липами придорожніми, що білили в темряві, мов духи, над житами, що колосились і пахли хлібом та медом — предвічним подихом Руської Землі.

Містеріє святоіванської ночі — я глибоко вдячний тобі, що ти мене надхнула написати першу мою книжечку, "Святоіванські вогні", так багато років тому! Химерні вогники, грайливі світлячки, як довго ви горітимете в моїй душі золотими споминами минулого, так довго моя Батьківщина завжди буде близько мене і зо мною, і я відчуватиму її благословення, як останній дотик матеріної долоні на моїй голові.

"СУБІТКА"

Не знаю, як, коли і в кого, а в нас клали "субітку" у Велику суботу. Цей прадавній звичай практикувався, кажуть, ще до першої світової війни. У війну було суворо заборонено розкладати ватри в селі чи за селом, а по війні ніхто якось не здогадався відновити традицію. "Відновлено" її, в дещо іншій формі, аж восени 1929-го року, коли почали палити панські стирти, — але це вже арія з іншої опери...

"Субітку" клали хлопці на пагорбі, коло хреста "Свободи", поставленого на пам'ятку скасування панщини. Звідси видно було вогонь аж до Звенигороду, а може й до Під'яркова, хто його знає; земля, як кажуть, щоп'ятдесят років в одному місці западається, в другому піднімається. Розповідають старі люди, що колись-давно не видно було від нас миколаївської церкви, аж гульк, одного дня, якби з-під землі виросла! Значиться, в нас земля присіла, а в них пішла догори.

Була ще одна пригода з паленням "субітки" коло білого хреста: зараз оподалік стояв старий цвинтар, а звичай велів брати до розпалу "субітки" річ посвячену. Отже, старі, трухляві хрести, що їх вітер повалив, або поламані мари з трупарні або хоч гонтя з дзвіниці. Потім можна було класти на вогонь будь-що, і непосвячене, скажемо, паливо. Але в нас хлопці були панськуваті, тобто ліниві, не дуже-то їм всміхалося вставати від ватри і напотемки дибати на старий цвинтар, збирати хрестики з могил... А ось тобі під носом єгомостів сад, обгороджений плотом! Колики з єгомостевого плоту, розумували хлопці, теж посвячені, бож сад належить духовній особі. Тож, за традицією, тягли на розпал "субітки" штахетини з огорожі. Цього їм наш старенький отець Йосиф ніколи не міг простити і щороку, після свячення пасок, складаючи бажання парафіянам, закінчував їх словами:

— Рабівники, опришки, а штахети знову мені обламали!

Ну, щоб не було кривди єгомостеві, то вже так, біля півночі, вирушало парубоцтво плюндрувати сусідські подвір'я. З тої загороди притаскали половину плота, з другої перелаз, з третьої зняли цілі ворота, а часом і передок воза, з дишлом нашторц, приперли й встромили в огонь! В наші часи такого роду вибрики можна було б підтягнути під рубрику молодечої злочинності, — в сіру давнину це зараховувалось до традицій.

Раз, кажуть, одного з моїх предків, що був заприсяженим оглядачем худоби, в саму

Велику суботу покликали до упавшої тварини. Ну, вже воно не без того, щоб його там не почастували під час сповнювання службових обов'язків. Вертався мій предок додому, з другого кінця села, десть опівночі, та й продрог подорозі, бо ніч була прохолодна. Аж бачить, коло хреста хлопці "субітку" кладуть. Зрадив предок, присівся до вогню, витягнув капшучину, дав хлопцям закурити, та й питає:

— Що ж то ви, хлоп'ята, спите?.. Чому не підкинете дрівець до "субітки"?

— А підкиньте самі, як ваша ласка, — говорять парубки. — Там коло вас купка дров стоїть.

— Хе-хе! — захихотав предок, — файні мені дрова. Та ж то чийсь поламані ворота!

Підкинув дрівець, погугорив з хлопцями та й потюпав додому збиратись на Ютреню. Прийшов до свого подвір'я та й руками сплеснув: А де ж мої ворота?

БІЛИЙ СПОКІЙ

Сніг не падав, а валився з неба, як казали колись вдома. Валив і засипав світ холодним піском, аж по верховіття ялиць, по найвищі шпилі Вацманової "фамілії". От, здавалося, ще трохи-трохи, і позападаються в білу безодню всі зірки разом з блідим-перестрашеним профілем місяця, і тоді вже ніхто й ніщо з неї не викарабкається, — ні звірі, ані люди, ані небо, ні земля...

Коли я так стояв, задивлений і заслуханий у білий світ за шибкою вікна, у сусідні від моїх двері легенько постукало. Почувся знайомий, жартівливий Андріїв голос:

— Пане докторе, та невже ви забули?.. Я так і знав! Ну, так, ми чекаємо вас із святою вечерею... Мама дуже просить не спізнятися: борщик стигне!

Тоді мені раптом пригадалося, що я також запрошений на Свят-Вечір у гостинний дім наших добрих сусідів, панства Тарасовичів.

З незабутнім д-ром Остапом Грицаєм, як і з кожним апостолом правди і науки, був завжди той самий клопіт: він, сердешний, забувався. Вправді, на диво, доктор пам'ятав, що його запрошено сьогодні на вечерю, тільки забув, до кого саме: до панства Гриневичів, — заходив у голову, — чи до панства Козаків?.. Тоді Андрій мусів дати докторові пластове слово честі, що його ждуть з вечерею у них в хаті! Це допомогло. Доктор обмотав шию шаликом, потер долоні і допитливо прижмурих око:

— А буде чим, пане товаришу, теє... душу розрадити?

— Для вас, пане докторе, — сказав Андрій, — тато зберігає щось спеціальне, що пригадає вам віденські часи, які ви так часто згадуєте: добре винце!

...Сніг летів тепер з неба білими клаптями, але був теплий-вологий, і зразу танув під ногами. Андрій Гарасевич, як і пристало провідникові-альпіністові, пішов попереду, протоптуючи нам стежку важкими, лещетарськими черевиками. Стрункий, ясноволосий, він ніколи не носив шапки чи капелюха, ні літом, ні взимку. Сніжинки іскрилися в його чуприні і зразу топилися, стікаючи мокрими ниточками по бронзовому обличчі. А його очі, блакитні задумані очі поета, увесь час закохано мандрували по верхів'ях стрільчастого Вацманового хребта, — де й постигла через півроку нашого Андрія Біла Смерть, так передчасно і так трагічно...

...Отаким його бачу, такий він стоїть тепер перед моїми очима, як тоді, 25 років

тому, коли провадив нас обидвох з доктором Остапом Грицаєм на святу вечерю до 6-го бльоку, в таборі "Орлик", у Берхтес-гадені...

І ще мені пригадується з тих часів один момент: кожного разу, коли Андрій вертався з гірської мандрівки, він завжди приносив улюбленій своїй матері найкращу, — як запевняв нас, альпійську фіялку в подарунку.

Цей мій різдвяний спомин я кладу сьогодні, виручаючи покійного побратима, замість альпійської фіялки на свіжу ще могилу його матері, Софії Гарасевич, людини шляхетної душі й золотого серця, яка була довгі роки і для мене наче другою матір'ю.

МИЛЯНІ БАНЬКИ

До письменниці, яка щасливо пережила казахстанську каторгу, а потім опинилася у вільному світі, під час одного з її авторських вечорів підійшла онесмілено пластунка, студентка коледжу, і сказала:

— Пані Уляно, ваша книжка про Казахстан зробила на мене таке глибоке враження, що, несподівано для мене самої, я стала авторкою оповідання для дітей із життя наших засланців у Казахстані... Звичайно, до великої літератури йому далеко, але для пластового журнальчика, хто-зна, може й підійде. Я дуже вас прошу — прочитайте його і поробіть ваші завваги. Там напевно будуть якісь неточності, а то й нісенітниця чи кострубатості мовостилю.

— Для мене, — розповідала потім письменниця, — це був, як тут кажуть, сюрпрайс, несподіванка, що представниця молодого покоління, на яке так усі нарікають, не тільки прочитала мою книжку, але й під впливом цієї лектури сама ступила на літературну стежку і пише по-українськи! Я з немалим зацікавленням, а то й хвилюванням прочитала оповіданнячко молодій подрузі, написане скромно, безпретензійно, але справді талановито. Авторка в живих кольорах змальовує сценку з життя дітей в якомусь ближче неокресленому таборі українських засланців-каторжан. Діти, позбавлені в умовах нелюдського, таборового режиму всяких цяцьок та іграшок, — придумали собі забаву: десь вони роздобули шматочок мила і пускають з нього в повітря — баньки... А ці баньки виходять у них такі чудові, веселково-рай

дужні, що діти в захопленні плещуть в рученята і гукають: "Ох, вони такі гарні, як Україна!"

Письменниця зробила в оповіданні незначну коректуру і переслала молодій авторці з щирими гра-туляціями й заохотою — далі пробувати пера. "Не гаючись і не вагаючись, висилайте негайно до друку Ваш твір, — писала їй. — Він заслуговує на поміщення не тільки в пластовій, але й в кожній іншій українській газеті, навіть в літературному журналі!"

— Все те, що я писала їй, було згідне з правдою, за винятком одної побутової подробиці, яку я свідомо промовчала, — розповідала письменниця в колі приятелів з письменницької бранжі. — Я просто не мала серця написати цій дівчині, що за всі роки мого перебування на засланні я не бачила в таборі шматочка... мила! Мило — це був такий надзвичайний люксус, такий скарб, що навіть якби якимось чудом попався комусь його кусочок, тоді напевно жадна мама не дозволила б дітям робити собі з нього

забавку, пускати в повітря на милянї баньки...

ВУЙКО З АМЕРИКИ

Сестрі Олі

"Наші діти, — пише сестра Оля з України, — видумали собі тепер знамениту забаву: щодня "їдуть до Львова" зустрічати вуйка з Америки. З крісел складають поїзд, купують два квитки на станції в Старому Селі, ще й просять кондукторшу, щоб завезла їх прямо до аеропорту, бо вони дуже поспішають! Як звичай велить, дівчатка вибираються зустрічати дорогого гостя не в порожні: старшенька, Галя, везе квіти, а меншенька, Іванка, дарунок — гуцульську тарілку і лелеків (різьба в дереві). Дарунок тримає цупко під пашиною і борони Боже відняти його від неї! З дарунком рано вмивається, молиться, сідає їсти сніданок, а потім, увечері, кладеться з ним спати.

Ось і приїхали до аеропорту! Старшенька, Галя, хватає меншу сестру за ручку — мовляв, щоб не загубитися в натовпі людей. Галя тримає квіти, Іванка тисне дарунок. "Впізнаєш вуйка Івася? — питає Галя Іванку. "Ну, ще б ні! Він такий, як наш тато, тільки в нього сиве волосся і велллийкий чомодан!"

Нам, старшим, одночасно і на сміх, і на плач збирається, коли дивимось на цих двоє маленьких комедіантів, з якою серйозністю та повагою вони відіграють свої ролі. Як, тримаючись за руки, натягають шийки і витріщають оченята, щоб, бува, не прогавити того моменту, коли вуйко сходитиме з літака. При чому меншенька завжди муштрує старшу: "А ти дивись добре, не стріляй очима на боки! Та уважай на квіти, щоб не поламати! Як же ти будеш вручати вуйкові з Америки поламані квіти?"

Дивом-дивуєшся і в голову заходиш, яким чудом вони, малята, так добре наслідують нас, дорослих?.. Адже вони ніколи ще не були на аеропорті чи під готелем Інтуриста, у Львові, не бачили під ним, під цим готелем, довгої черги очікуючих на своїх рідних з-поза синього океану. Не були свідками радісних зустрічей і сумних сцен розчарування, коли хтось, довго і давновичікуваний не прибув з туристичною групою... Часто люди виходять під той готель "без надії сподіваючись", — ануж зустрінуть когось такого, хто приїхав до сусідів чи знайомих з другого села, а там, в Америці чи в Канаді, має нагоду часто зустрічати цього, довговичікуваного... І з такої зустрічі — велика радість і є про що в селі говорити на півроку.

...От, і вийшли вже з літака всі пасажери, а вуйка — немає... Не приїхав! Личка в дівчаток посумніли, Іванці дрижать губки, зашклилися оченята, ось-ось, і покотяться сльози. Старша, Галя, заспокоює її: "Ну, і чого пхинькаєш?.. Вуйко не дістав пляцкарти до цього літака. Він приїде завтра". А завтра — та сама забава, той самий складений з крісел "поїзд", купівля квитків на станції в Старому Селі, і довге вичікування на "аеропорті", з квітами і дарунком... Тепер дівчаткам вже і в сні ввижається, що вони їдуть зустрічати вуйка з Америки.

Та чи діждуться його колись?..

БАБУНЯ З УКРАЇНИ

Бабуня належить до найновішої політичної еміграції, бо заледве три тижні тому прибула до Америки. Як писали наші газети... "після всяких митарств удалося дітям

вирвати її з царства сатани та привезти сюди, на цю вільну землю". Чи бабуня вже "любить Америку", це сьогодні важко сказати. Покищо плаче та зідхає по кутках за рідним краєм, як ніхто цього не бачить...

Ой, затушила бабуня зараз таки в перший будень, після зворушливої зустрічі, що перемінилась в родинне свято. Зять пішов до бюро, дочка до капелюшної фабрики, а старенька залишилась, як покутниця, сама в чотирьох стінах, зі своїми скорбними думками!.. Пригадалась їй в цю мить єдина худібка, яку мала на присадибному господарстві — чубатенька курка.

— Хоч би ти, зозуленько, була тут, коло мене, було б до кого людським словом заговорити! — лебеділа бабуня, сидючи поміж телевизором і щигликом у клітці, а серце в неї защеміло, затріпалось, мов той щиглик крильцями.

Новий світ, нове життя, для бабуні дивні-чудні, незрозумілі. Світ хмаросягів, автомобілів, підземок, автоматів додавав їй, пристолочив мов чобіт стебелину...

— Чому тут такий шалений поспіх, така метушня, біганина? — дивується старенька. Хоч і поступ, технізація, модерні винаходи не такі-то вже їй чужі. "Тьохнікою, — жартує зять-інженер, — нашої бабці не візьмеш!" Бож вона летіла советським супердже-том з Москви до Копенгагену, а звідти до Нью-Йорку махнула шведським турболітаком! І дуже собі хвалить таке подорожування!

Прийшла субота, а зятеві прийшла охота зачарувати "бабцю з України" американським автомобільним рухом. Узяв її на прогулянку, "щоб трохи провітрити", — казав. А що з того вийшло?.. В тунелі Лінкольна стався якийсь випадок і їхнє авто як застрягло, так і простояло там камінцем півтори години і бідолашна бабуня трохи не вдушилась від бензинового чаду... Ледве живу і теплу привезли її додому.

Потім сказала зятеві:

— Микольцю, як хочеш мене провітрювати, то вези і на крайсвіту, але літачком, сину, літачком! Ніколи машиною!

Біда в хаті починається, коли бабуня прийде з проходу, отак, довкола кварталу. Приходить обурена й докраю стурбована тим, що тутешнім людям "хліб розбрикався": вони живуть у такому нечуваному добробуті, що викидають хлібець святий на вулицю, до смітників і каналів...

— А це страшенний гріх! За таке може колись впасти кара Божа на людей! — хвилюється старенька, що бачила на своєму віку, як від голоду пухли діти, як за шкоринку сухого хліба люди билися до крови...

Тепер уже дочка добре ховається від її очей, коли приходиться ліквідувати залишки хліба: або якимось, непомітно, спалює їх, або несе аж до парку і розкидає голубам. Але на хлібі справа не вичерпується, бо оце вчора бабуня завважила, як дочка висипала до смітярки кісточки й недоїдки індика...

— От, як добро марнується, — зідхнула старенька. — Такі смачні кісточки!.. Ото моя Мурка поласувала б ними, якби тут була.

Мурка — це кіточка, що разом з чубатою куркою залишилась по той бік залізної заслони, під опікою добрих людей.

— Ну, то що ж, бабцю? Хіба запакуємо кісточки в коробку і вишлемо вашій Мурці?
— пробував пожартувати зять-інженер, але побачив сльози в бабусиних очах і замовк...

У Нью-Йорку в нашої бабуні не тільки дочка, але й син і дальша якась рідня, то вони час від часу забирають її до себе в гості. "Позичають собі мене, як колись в краю залізко або книжку "Фабіоля", — вибачливо посміхається.

— Та ні, бабцю! Ми всі хочемо вами натішились!

— Ой, дітоньки! Щоб я вам лише не навтемилась!..

Перед Великоднем забрав її син до себе, з горішньої в долішню частину міста, на "українську" 7-му вулицю. На час Страсного Тижня хотіла бабуня бути близько нашої церкви. На скверику, проти "Купер-Юнії", щодня муштрувалась оркестра школи св. Юрія. Гладкі, добре відгодовані хлопчаки в парадних одностроях, у високих шапках з китицями, під гуркіт барабанів маршували гусаком і парами, поверталися вліво-вправо, прибивали крок.

Бабуня зазірала у вікно вниз із п'ятого поверху і не виходила з дива:

— Оце воно таке американське військо!

— Це не військо, бабуню, — тлумачила внучка, добираючи щонайкращих слів із невеличкого запасу знання рідної мови. — То наші, українські хлопці з оркестри. Вони так... тренуються, бо у Велику П'ятницю мусять тримати варту коло Плащаниці.

— Хлопці з оркестри?... З карабінами?... Ваш уряд дозволяє їм носити карабіни?

— А чому ж би ні? Це така зброя від паради, щоб її в церкві тримати, біля Божого Гробу.

— В церкві з карабінами... Дивно.

У бабуні тільки й того діла, щоб усьому дивуватись. Не може цього збагнути сухенька, зів'яла старовина, чому наприклад, коло церкви не видно дзвіниці, а проте час від часу відзивається голос дзвона... Тут народжена внучечка терпеливо толкує їй, що дзвіниця "стоїть на церкві". "А в американських церквах, — дзвони механічні. Треба лише потиснути такий гудзик, а вони грають, аж гей!"

— Боже, Боже, — зідхає бабуня, — а в нас, на Україні, вже й не почуєш більше дзвона. Заборонили дзвонити по церквах і живим, і мертвим. Сумний буде Великдень цього року в нас, вдома...

Повернула очі до вікна, мабуть тому, щоб десятилітня внучка, говірливе, підстрижене дівчатко, не помітило, що в них заросились сльози... Ні, ні, не треба. Навіщо?... Навіщо нагадувати цій безжурній дитині, що вродилась в багатій, щасливій Америці, і змалечку зовсім горя не зазнала, про якісь-там крайові страхіття... Але думка сама рветься птахом з клітки і летить до рідних, так недавно ще покинутих сторін, а слова самі тиснуться скаргою на уста:

— А ще в нас цього року була така погана весна! Як вони там, нещасні, веснували, не знаю... Коли я виїжджала з дому в половині березня, впали такі сніги і так страшно було зимно, що люди забирали бузків по хатах, бо їм, сиротам, крила відмерзли... З того ворожать, що в краю буде голод...

— Ну, а ти, бабуню, не хотіла б вернутись назад, на Україну? — перепитала внучка.

Старенька прикрила долонями очі...

— Хоч би зараз, дитинко! Хоч би тільки на деньочок-два! Хоч би для того, щоб там, у рідному краю, ще раз відсвяткувати Великдень.

СЛУГА БОЖИЙ АНДРЕЙ

На райдужних, райських левадах співали та веселились янголята, — а були це душі невинних дітей, на світанку життя погаслих. Та була ж там одна громадка янголят, які ще ніколи, ні разу не засміялись безжурним, дитячим сміхом, — навіть у небі! Це були душі українських дітей, помордованих у страшний час воєнного лихоліття, діти невинно замучені на каторзі, потоплені в колодязях, розірвані гранатами, живцем спалені в горючих хатах...

Жах раптової смерти був у них такий великий, що він ще й досі не погас у переляканих, широко-розплющених оченятах! І не змогли звеселити їх та порадувати хори Серафимів і райська музика, — вони далі сиділи скулені, як перестрашені ягнятка, збиті в одну черідку, сумні, німі, безголосі.

Мати Божа, яка і в небі опікується всіма дітьми, дуже цим журилась і просила Сина Божого, щоб допоміг їй якось їх розважити.

Він потішив її словами:

— Не турбуйся, Матусю, тут, у нас, небавком з'явиться Божий Чоловік їхнього роду. Він то вже знайде для них слова потіхи і розваги.

І справді, в той час появився у небі високий, достойний старець, в митрополичих ризах, з білою бородою пророка і світлим обличчям. Старець отой був такий високий, що, здавалося, якби він випрямився на весь зріст, то переріс би своєю постаттю всіх угодників, у небі сущих, і сягав би головою поза найдальші зорі, аж до стіп Божого Престола. Але він не зводився на ноги, тільки сидів, як колись за життя свого, у візочку на двох колесах, до якого прикувала була його на довгі роки важка недуга.

Старець розглянувся добрими, розумними очима по райських левадах і зразу запримітив громадку сумних янголят. Прикотив туди свій візок і заговорив до них тихою, ласкавою мовою батька... Розпитував кожне з них, як кому на ім'я, чи пам'ятає тата, маму, рідне село чи містечко, рідну хату. Багато з дітей не мали навіть імен, бо були замучені ще поки їх охрещено. Денекотре ледве пригадувало собі батьків, братів чи сестер, а про рідні сторони знали тільки те, що бачили, як горіли села, як хватили й вивозили людей на далеке заслання...

Але Старець Божий був людина бувала, здавалося, він знав і пам'ятав, де колись стояла кожна церква чи дзвіниця, кожна липа і хрест при дорозі! Він цікаво й барвисто розповідав дітям-янголятам про чудову землю їхніх батьків, що з неї так зараня вирвала їх люта смерть. Розповідав про поліські медобори, волинські села і золотисті, подільські лани, про невисказану красу карпатського краю і тиху задуму лемківської землі. Потім розказував їм красні казки і легенди про славу бувальщину їх народу, а потім мусів хіба розповідати щось веселеньке: може байку про Лисичку-Сестричку, а може прочитав їм з пам'яті другу книгу "Лиса Микити" — про пригоди Кота-Мурлики у війтовому курнику, — бо тоді, несподівано для всіх святих у небі і на превелику радість

Божій Матері, засумовані личка дітей прояснились, а з німих і замкнутих досі уст, покотився щирим сріблом, перший раз за всі часи, безжурний, дитячий сміх!

Божі душі дуже дивувались, коли це вчули.

— О, це мусить бути якийсь великий Чудотворець, — казали. — А може котрийсь з Апостолів?

ВЕРТЕПНЕ ДІЙСТВО НА ЛИЧАКОВІ

(Спомин)

Хронікарі завзято мовчать та й історія королівсько-столичного міста Львова нічого про це не каже, чия це була затія показати у вертепному дійстві, в живих образах, усе наше героїчне минуле, сучасне і майбутнє! За такий гігантський, можна б сказати, проєкт узявся драматичний гурток при читальні т-ва "Просвіта" при вулиці Круп'ярській, на Личакові, в літо Боже 1935-те, поскільки підготова інсценізації таки справді почалася літом, але затяглася трохи більше ніж півроку.

Найбільшою атракцією вищезгаданого Вертепу була незліченна скількість "дієвих лиць" і тьма-тьменна статистів! Помічник режисера, пан Ромко, він же диригент хору Янголів і Зрадників (бо й такий був!), ніколи не міг дорахуватися, скільки він має на сцені персонажів, тим паче, що їхня участь в пробах-репетиціях дуже далека була від точності й регулярності.

Так, для прикладу, у почот Царів або Волхвів зараховані були не тільки русько-українські князі, королі і видатніші гетьмани, але й історичні постаті визвольних змагань, провідні мужі нашого національного відродження, як Тарас Шевченко і Маркіян Шашкевич, як також представники різних українських військових формацій. Хлопці радше з неохотою і під моральним тиском приймали епізодичні ролі козацьких отаманів і сотників, що в цьому промінентному зборі були найнижчі рангою.

Тут ще треба відмітити, що до українських збройних сил був також залучений Юрій-Переможець, тоді ще не викреслений з реєстру святих, у чині полководця небесної кавалерії... А дійство починалося на Софійській площі в Києві масовою сценою, що просто приголомшила публіку, хоч і не обійшлося, як то звичайно буває при масових сценах, без деяких дрібних дефектів... Якийсь незграба, скажемо, зачепив ногою кулісу, що представляла пам'ятник Богдана Хмельницького на коні; куліса бебехнулась на сцену, а за сценою показався непередбачений в інсценізації "живий образ": як перший "Зрадник" обіймав та цілував другого "Янгола"...

Незвичайно кольоротним персонажем був також Кобзар, підхарактеризований на сліпця, в білій полотнянці і в жовтих мештах. В історії українського театру це був мабуть перший кобзар, що виступив з... мандоліною замість бандури!

Еге ж!.. Ми тепер чаруємо нашу молодь, напускаємо їй туману, що там, мовляв, у рідному краю, ми наполегливо зберігали всі традиції та національні святощі, а на превеликий сором гордому, княжому, завжди вірному Льва-городові, ви не мали там у кого позичити бандури для театральних потреб, якщо через місто не переїжджав тоді мандрівний бандурист, — в роді професора Ємця, або Сінгалеви́ча і Гонти! Як подумаєш, скільки тепер в Америці і в Канаді наших ансамблів бандуристів і

бандуристок, — не враховуючи капель Китастого і Потапенка, — то просто аж ніяково признаватися до свого галицького Піємонту та його столиці!

Все ж таки найбільш зворушливою картиною Вертепу мала бути сцена, коли українські діти спішать до Ісуса з поклоном, несучи Йому дари багатої, хліборобської України. За різними клопатами і замороками ("все на моїй голові") помічник режисера забув на амінь придбати таку важливу бутафорію, як ці "дари"! В останню мінуту післав висланця до цукерні пана Карачевського, щоб він був добрий і відпустив у "коміс" для театру два фунти дактилів, три вінки фіг і кілька штук помаранч. Хоч ці продукти не символізували природніх ресурсів України та всього її багатства, то покладені на позичену в церкві тацу, застелену вишиваним рушничком, виглядали дуже мальовничо й апетитно на колінах у діточок в національних строях, що терпеливо ждали свого "виходу" за лаштунками.

А власне слабим пунктом вертепного дійства було те, що монологи Царів або Волхвів тривали страшенно довго і дуже їх було багато, поскільки вони сягали у глибину віків, у сиву давнину нашого народу. І так, поки Царі відстогнали всі свої монологи, бідні діточки, чи то з нудьги, чи просто проголодавшись, помаленьку згамцяли фіги, дактилі та інші полудневі овочі, а новонародженому Ісусикові залишалася порожня таца, — правда, далі ще застелена вишиваним рушником.

Звичайно, без "дарів України" пан Ромко не відважився випускати дітей на сцену і так ця хвилююча "жива картина" відпала... Діти поплакалися, мами поображалися, а за "коміс" довелося панові Карачевському заплатити.

На жаль, відпала теж поява св. Юрія-Переможця, а то з непередбачених причин... Як то звичайно буває в молодих акторів, гімназист, що виконував цю роль, не здолав опанувати нервів і був примушений вийти за потребою, до однієї установи, що знаходилась в підвір'ї. Вийшов надвір уже в повному риштунку, перебраний за святого, у панцері з тектури, в шоломі, зі щитом, а навіть зі списом у руці, — для

всякого припадку. На його горе-лихо, коли вертався назад — затялися вхідні двері на сцену. Він, щоправда, грюкав-стукав до дверей, але ж ніхто його не чув, зрештою, на сцені колотилася така тьма "дієвих лиць", що навіть сам пан суфлер, магістер Добрянський, — нині професор Львівського університету, — не запримітив неprisутности св. Юрія, і так вертепне дійство відбулося без його участі...

Це й сталося потім причиною особистої драми того гімназиста, бо він був запросив на прем'єру свою наречену з мамою, хотів показатися їм на сцені в повному лицарському блиску, в характері святого, а нічого з того не вийшло. Дівчина на нього запивалася, а він сам, стоячи на морозі в текстуровій зброї, напів нагий, дзвонячи зубами зі списом у руці, простудився, тяжкий фраєр, і дістав запалення легенів...

Такі невдячні нераз бувають театральні музи! Та чи тільки театральні?

ЖОВТНЕВІ РОКОВИНИ

Це було недовго після першого "визволення" західній областей України з-під панського, як тоді казали, гніту. Звільнення самого Львова застукало мого приятеля, Петра, на посаді керівника відділу одної фабрики на Богданівці. Директор фабрики

втік таки першого дня, його заступника усунули через тиждень, а за Петра робітники заступилися. Стали хлопці солідарно, як один чоловік, і, спасибі їм, оборонили від напасти.

— Ну, харашо, — сказав комісар у військовій формі, — якщо бажаєте, щоб пани-кровопивці далі кров з вас пили, хай буде по-вашому.

— Не журіться, всієї не вип'ють. Ще й вам залишиться по ведерку, — жартували робітники. Сміливі були хлопці, заводіяцькі. Справжні львівські батяри.

На цій посаді дотягнув Петро, при дружній підтримці робітничого колективу, аж до перших роковин жовтневої революції, що до них нові господарі міста Львова готувалися з особливою помпою. На фабриці не вгавало від передсвяткових мітингів та зборів. А Петра зробив комісар відповідальним за участь всіх працівників у парадному поході.

— Ну, пан, — сказав йому напередодні свята, — завтра рішається твоя доля. Або дістанеш патент відданого країні і партії радянського службовця, або помандруєш туди, куди Макар телят не ганяв!

Тут мій Петро трохи не навколішках благає своїх батярів:

— Товариші, — говорить, — рятуйте ситуацію!

Приходьте всі на парад і то, по-змосі, тверезі, бо я відповідаю за вас головою!

А вони сміються:

— Не турбуйтеся, кажуть, пане директоре. Все буде в порядку.

Така була між ними радянська "етикета": він казав їм "товариші", а вони далі титулювали його "паном директором", як за панської Польщі.

Погода випала в той день прекрасна, соняшна, немов би серед літа... Парадний похід розтягнувся трохи не через половину Львова: чоло стояло перед Великим Театром, а хвіст волочився аж по вулиці Городецькій чи що. Петрова група зібралася коло Музичного Інституту при вулиці Котляревського. Слава Богу — хлопці з'явилися всі до одного, з прапорами, транспарентами, з портретами "вождів". Величезну голову небіжчика — Сталіна двигало двоє людей, на зміну, а всі інші достойники з Політбюро мали поменші "ікони", на дерев'яних держаках.

Минула година перша з-полудня, а Петрова група не посунулася з місця постою ані одним кроком! Бачить Петро, що хлопці вже трохи хвилюються і тужливим оком споглядають на ріг вулиці Сапеги, де була, якщо пригадуєте, "Бакалія і гастрономія"... Врешті підходить до нього один з "ударників" та й каже:

— Пане директоре, та доки будемо так стояти, як ті фраєри, з оцими червоними богомазами?.. Проле-таріятові вже горло пересохло. Дозвольте скочити на п'ять хвилин до гастрономії, трошки прохолодитись.

Ну, що було робити?..

— Гаразд, — каже Петро, — на п'ять хвилин можна, щоб не довше! І тільки по одній скляночці пива, прошу вас дуже!

Під костюлом святої Магдалени зеленів високий насип, засіяний рясною ще травою. Хлопці покладали туди гарненько, рядочком, портрети "вождів", а самі пустилися гусаком до гастрономії. Коли ж бачить мій приятель, а пролетарі! з інших

відділів роблять те саме — кладуть "вождів" на мураву, лицем проти сонечка, і пруть до гастрономії, як по свячену воду!

Минає п'ять хвилин, минає десять, минає чверть години! — а хлопців нема... Тут, раптом, зробився рух, заграли оркестри, впала команда: "Рушаємо вперед"!.. Ой, Господи Боже! Кинувся Петро по своїх хлопців, — а вони вилазять з гастрономії, але в якому стані! Обличчя горять, як прапори революції, очі в кожного сміються, йдуть хлопці ши-и-ироко, від тротуару, до тротуару, тримаючись дружньо попід руки, та виспівують таку контреволюцію, що й слухати лячно:

"Подивися Молотов, як я штани полатав!

А на заді залишив, щоб ся Сталін подавив!"

Мій приятель, розуміється, вмирає від страху — гине!

— Товариші! — благає їх, — схаменіться, на милий Біг! Ставайте на свої місця! Беріть портрети!

Ба!.. Але ж з цими портретами вийшла справжня халепа: якраз коло Петрової групи поскладали були своїх "вождів" працівники львівського "Хліботресту", які теж вернулися з гастрономії в піднесеному настрою... Чи то під впливом цього настрою, чи від поспіху, їм і Петровим батярам геть чисто перемішалися "вожді"!

— Не руш мого Микити! — кричить якийсь балабушник і насилу вириває з рук Петровому бригадирові портрет першого секретаря партії.

— Пустякий-такий сину мого Молотова, бо як тя встрілю в ліхтарню, то всі кремлівські зорі побачиш!

А тут від слів приходить і до діла! Ось майнув у повітрі портрет маршала Тимошенка і з цілим розмахом опинився на чийсь маківці, аж полотнище лопнуло! Тут хтось когось вгараздив Мікояном! Там хтось комусь зацідив Кагановичем! А два Петрові стахановці підняли високо вгору портрет батенька народного і засадили його по шию директорів "Хліботресту", що навинувся їм під руки...

Піднявся крик, метушня, засюрчали свистки, з'явилась піша та кінна міліція... Але на дальші наслідки тієї "жовтневої революції" мій приятель вже не чекав: бічними вуличками втік додому, спакував чемойдана, ніч переночував у сусідів, а навітанку "вицофався", як кажуть галичани, на Захід...

"І ПАН НАД ПАНАМИ"

Покійний Микола Голубець, покровитель і великий приятель початківців, зібравши, бувало, довкола себе, в наварні "Де-ля-Пе" у Львові, адептів красного письменства, у хвилинах особливого духового піднесення любив читати їм Шевченка. Зокрема, з великим жаром у серці, рецитовав такий вірш:

"Не женися на багатій

Бо вижене з хати.

Не женися на убогій.

Бо не будеш спати.

Оженись на вольній волі,

На козацькій долі..."

Після того незабутній наш Мольо, тоді вже вдруге щасливо одружений, в екстазі та в захопленні гукав:

— Воістину — Шевченко був геніяльний поет!

З книги проф. Павла Зайцева знаємо, що Тарас Григорович пробував одружитись і на багатій, і на убогій, і не вийшло діло. Мабуть, і після того він написав текст до вищезгаданого старопарубоцького гимну, до якого, на жаль, досі ніхто з наших музик не здогадався скомпонувати музику.

А проте той самий Шевченко вилив на папір стільки ніжних-пренижних епітетів про українську дівчину та жінку! Як же красно він їх називав — і "ясочка", і "рибонька", і "зіронька", і "голубонька", і Бог не знає, як ще! Це ж той самий Шевченко закінчує свої "Думи" зворушливим визнанням:

"Одна сльоза з очей карих

І пан над панами!"

За криваву муку розтерзаного серця, за всі свої печальні думи, що стали на папері сумними рядами, Поет не бажає собі ані пам'ятників, ні лаврових вінків, ні монографій, ані нагороди Нобеля, лиш одну сльозинку з дівочих очей — "і більше нічого". Бо він своїм віщим духом передчував, що як прочитає його "Думи" і заплаче над ними дівчина, жінка, сестра, мати, то вже вони донесуть його Слово і до нареченого, і до чоловіка, і до брата, і до свата, до дітей та внуків — "живих і ненароджених".

От, перед нами і проблемонька, дорогі друзі пера і писальної машинки в екзилі! Чи капне колинебудь з яких карих очей хоч одна сльозина на наші поеми, романи, драми та інші "камбруми"?.. Та чи вистане ще у нас стільки жару в серці, щоб тую сльозину виточити?.. Та й чи багато ще знайдеться на еміграції карих, голубих чи іншого кольору оченят, які читатимуть все, що ми тут пишемо, пишемо і друкуємо?..

Так мені здається, що з жіночими очима — ще півбіди, але з дівочими — мабуть пропадає справа! Одна панночка-студентка цілком щиро призналася, що за минулий рік вона прочитала з української літератури лише декілька чисел "Лиса Микити" і всі запрошення на балі-вечорниці... А що буде, друзі мої, коли ми тут посидимо ще з десятків років? Як тоді стоятимуть справи з сльозами з карих очей?

Великим смутком повіває від сцени, коли на ній стоїть чи сидить соліст і співає чи грає для півпорожньої залі. Та не меншим смутком віє від книжки над білими листками якої може й ніколи не схиляться нічії очі, а тим більше — карі дівочі.

КАВУН

На "Малярівці" засіло до обіду товариство невеличке але чесне — три образотворчі, один поет, один полковник та й ще дехто з нормальних, так сказати, обивателів. До речі, було вже по обіді, але гості ще далі розношувались, насолоджували піднебіння соковитим, м'ясистим кавуном, що сам у рот просився.

— Пропадаю за кавунами! — щиро об'явив полковник, уминаючи третю порцію. Чи повірите, що я й на сніданок їм кавуна?.. З житнім хлібом! Прекрасна медицина на нирки й печінку!

— А хто чув про таку прелесть, як кавун з квашеними огірками? — перепитав один

з образотворців.

— З огірками? — скривилась прихильниця мистецтва, пані Оксана, що палила цигарку за цигаркою.

— Зразу видно, що пані — галичанка. Так, у нас, на Полтавщині, їли кавуна з огірками, — загудів басом полковник і потягнув ще один окраєць.

— Господи Боже! — зідхнув блаженно поет, видимо наситивши досхочу душу-тіло. — Пригадую баштан і пасіку мого покійного діда, земля йому пером! Тож і знаменитий був у мене дід, не дід, а просто: патріярх! Достоту такий самий, як у "Дитинстві" Юрія Яновського або в "Зачарованій Десні" Довженка. Пригадуєте?..

Тут несподівано обізвалась мати господині дому, тихенька, старша дама, яка в товаристві зрідка забирала слово, мабуть з причини фізичної уломности — злегка недочувала...

— Так. так, — промовила старша пані, — і на нашому хуторі був такий старовинний дід-баштанник, Опанас на ім'я. Забув лік своїм літам дід Опанас, до дев'яноста, казали, лічив, а там і надоїло, та й перестав. Здавалося, житиме вічно, як святий Мелхиседек... Та прийшла голодівка в 33-му році і скосила діда Опанаса! Таки під своїм куренем лежав дід, чорний і висохлий, мов ощипок... Такий маненький зробився, маненький, що просто аж дивно...

Старша пані добула з рукава батистову хусточку і витерла вологі очі.

— Такий маненький, — повторила, — маненький і сухий, мов щипочка.

В їдальні начеб маком посіяв, усі замовкли, зніяковіли. Полковникові застряг у горлі кусень кавуна, поет засопів і понурив голову додолу, а пані Оксана нервово запалила свіжу цигарку від недопаленої, що тліла їй у пальцях. Атмосфера стала така, ніби оце раптом до весільної кімнати внесли і поставили домовину з покійником.

Тоді ж увійшла в їдальню гожа, рум'яна пані господиня з срібною тацею, що вгиналась під пірамідою свіжонакроманих, розкішних скибок кавуна... Вмить покмітила, що тут щось недоладу, лише кинула оком на маму-старушку.

— Мамо! Ти знову щось наплутала, правда?.. Казала ж я тобі — скінчиш обідати, зараз іди в свою кімнату і відпочивай!

— Я нічого, Люсечко, я нічого... Я згадала лиш діда Опанаса, — знітилась старша пані, швидко встала, вибачилась і слухняно вийшла з їдальні.

Полумисок із соковитими, рожевими скибками кавуна так і залишився на столі, ніким не торкнутий.

ХРІН

До традиційних передсвяточних обов'язків Івана Никифоровича належить щороку принести з Першої Евню хрін у натерти його вдосталь, щоб вистачило і до ковбаси, і до прочих снідів. Оце ж стояв наш дорогий Іван Никифорович, підпоясаний по-господарськи хвартушиною, і завзято тер хрін на терці, а сльози ручаєм текли з очей, потопаючи в клоччі тарасів-ських його вусів.

— Ух, пече, чортове зілля, прости, Боже, гріха в Святу П'ятницю! — сердився Іван Никифорович. — Просто, мов жужлями очі випікає!

— Плачте, плачте, дурні очі, бачили, що купували, — дражнила чоловіка Олімпія Осипівна, пораючись коло пасок, а це ще більше дратувало Івана Никифоровича, між нами кажучи — людину голубиноного серця.

Та сьогодні, зраджу вам секрет, він сердився і плакав не так від того хрину, що кусав очі, як з причини тієї події, що трапилась ненароком, коли купував хрін на Першій Евню, — як звичайно, у свого Дарницького земляка, Соломона.

— Здоров, земляче! — привітав Іван Соломона, дружньо поплескавши його по плечу. — Ну, як там діла ваші і наші?.. Як бізнес?

— Бізнес — окей, — зідхнув Соломон, — а діла ваші, — підкреслив, погані! Ай, ай! Дуже погані!

— Чим же то вони такі погані?

— Погано про вас пишуть, земляче, наші американські газети... Не хороше! Пишуть, нібито ви помагали тому дідькові-Гітлерові наших людей мордувати! Пишуть, що коли нацисти вели наших стріляти в Бабин Яр, ваші люди, нібито, раділи й тішились з нашого нещастя.

В цьому місці Івана Никифоровича ніби різнуло тупим ножом попід серце; він заколихався і мусів присісти на складаному кріселку Соломоновому, щоб не звалитися на хідник.

— Ну-ну, — підтримав його Соломок, — ти, земляче, не хвилюйся, я не про тебе річ веду, я тебе знаю, ти — свій чоловік. Я навіть не хочу тепер думати про те, чи так було чи ні, але се дуже погано, що наші газети таке про вас пишуть. Ти розумієш — їх читає ціла Америка, цілий світ!

— Слухай сюди, Соломоне, — заговорив Іван Никифорович, перевівши дух, — я тобі скажу, як землякові, ось що: тоді, коли нацисти шаліли в Києві, ти сидів собі тут, у Нью-Йорку, і робив бізнес; а я був там, в самому пеклі, самому дідькові в зубах, і все на власні очі бачив!.. Ну, от. Ти знаєш — Київ великий город і всякого зброду в ньому чимало. Може знайшлася шантрапа, яка раділа, коли ваших вели в той, тричі проклятий Бабин Яр, — я цього не бачив. Але я бачив, як гестапівці везли на розстріл мого племінника, а з ним одинадцять хлопців-студентів з нашого кварталу, що належали до підпільної організації! Отак, як тебе, бачу їх усіх у забризканому гряззю грузовику, побитих, покривавлених, з руками, зв'язаними колючим дротом... Ти думаєш — мало наших, порешетованих кулеметами, лягло разом з вашими в спільну могилу?.. Та про це, звичайно, ваші, американські газети не напишуть!

...Оце ж, мабуть, на згадку про той випадок на Першій Евню, Іван Никифорович сердиться тепер і плаче, лаючи при цьому "чортове зілля" — третій хрін.

ХАРАКТЕРНИКИ

При всьому моєму пошанівку до великого рабина українського гумору, редактора "Лиса Микити" Едварда Козака-Ека, при всьому моєму захопленні його прекрасним мистецтвом, з жалем і смутком мушу тут заявити, що однією з його картин я аж ніяк не захоплений, а то можна б сказати, тяжко пригнічений... Я маю на гадці несамопитий, просто, образ "У січовій кузні", що в каталозі 5-ої виставки Е. Козака в Ган-тері мав

число 19, і ще до офіційного її відкриття був замаркований зірочкою, значить проданий "на пні".

Господь Святий знає, звідки Екові прийшла до голови така несусвітна ідея!.. Уявіть собі трьох за-порожців-характерників, власне не козаків, а чортів, що витягли десь з болота бідного, зачуханого українського дідька! Вхопили в свої ведмежі лапи, затигла до січової кузні і там узяли в обертаси: один звитяга, викапаний Тарас Бульба, регоче на всі 24 зуби і роздуває жар міхами, другий цупко держить дідька за роги та хвостюру, а третій — справжній демон, виволік общеньками чортячого язика, розпластав на ковадлі і гатить по ньому здоровенним молотом!

Картина, від якої стає вам холодно і жарко, страшно і смішно, а при тому всьому обгортає вас жаль і співчуття до бідолашного дідька, що попав у таку халепу. До речі, його незавидній долі співчують навіть найменші глядачі, такі от, як Петрусь, синок панства Кобзарів, власників пансіону "Ксеня", де відбувалася виставка.

— Мамо, — сказав малий Петрусь, приглянувшись картині, — а я дам тому чортові полизати кав'гумі, бо йому дуже язика спалило... (Що сказав, те й виконав!)

"Співчування" викликає саме той момент, що у могутніх козачих руках бідний чорт виглядає, як паршива, беззахисна собака... Таким, зрештою, і змальовує його народна демонологія, що в неї український чорт ніколи не втішався великою повагою. В інших народів чорти — це демони, Мефісти, а в нас — зачуханий, осмолений дідьчище, що сидить десь у трясовинні, в дуплі чи в комині, радше сміхотворний, ніж страшний покруч, з цап'ячою головою і свинячими ратицями, що навіть назви гідної не має. Народ дражнив чорта "куцим" або "куцохвостим", а з легенд-переказів, із творчости Гоголя і Стороженка знаємо, що так звану "нечисту силу" легко міг загнuzдати не лиш козак-характерник, але й простий дядько або коваль Вакула з "Ночі під Різдво".

У порівнянні з нікудишнім чортячим плем'ям — якими ж бравурними, фантазійно-барокковими являються постаті славних лицарів запорізьких у творчості нашого незрівняного Ека — Е. Козака! Він закоханий у козацьку бувальщину одержимою любов'ю свого незабутнього товариша по кисті, покійного Миколи Бутовича. Може загадка цієї великої пристрасти Е. Козака скривається і в тому, що він же сам козацького роду?

ЖЕРТВА ТРАДИЦІЙ

Вікопомна аварія з електрикою, що трапилася в Нью-Йорку восени 1965 року і виявила жалюгідну компромітацію сучасної техніки, пригадала мені подібний, компромітуючий цю техніку випадок, що теж стався в Нью-Йорку, а точніше на Бронксі, в саму великодню суботу минулого року. Жертвою цієї катастрофи трохи не впала дорога моя землячка з рідного табору, пані Віра.

Але спершу — маленька прелюдія: не така то легка справа сучасній, модерній жінці замісити, скажемо, тісто на паски чи бабки! Крихітне воно та й тендітне наше екзильне жіноцтво, мов китайська порцеляна, не во гнів нікому кажучи...

Отаке вийшло з моєю землячкою: поки, бідолашка, розчинила, поки замісила на бабки — трохи Богові духа не віддала! Місила тісто з приступами, чи то пак з

інтервалами, а за кожним приступом падала хрестом на килим, на підлогу, бо спина страшенно розболілась. А синки-шибеники все її питали: "Мамо, вже кликати амбулянса, чи ще почекаати?"

Викохавши в тяжких муках тісто, пані Віра повклала його у форми, а воно, нівроку, виросло легке, пушисте, мов пір'їна! Тепер тільки поставити форми до печі, перехриститись, сказати — тьху-тьху! — щоб яке лихо не наврочило, і готово!

Та ба! Тільки вона поставила бабки в піч, або, сказавши по-галицьки, в брат-руру, як скоїлась заморока з дверцятами — не пристають щільно, не запираються! Мучиться бідна жінка, шарпає дверцятами сюди-туди, білі пальці до крові калічить, а воно затялося і не йде! Що робити, як рятувати великодні традиції?.. Не було іншої ради, як підперти двері власною спиною. Сіла моя землячка під піччю, притиснула дверцята тендітними плечима та й плаче, заливається гіркими. А тут діти-соколята собі в плач!

— Мамо, — кричить менший синочок, — тікай від печі, бо згориш!

— Мовчи, дурню! — каже до нього старший. — Не реви, а поможи мені притягнути телевизор! Мамо, ми підіпремо піч телевизором, добре?

А тут бабуня, особа слабкого здоров'я вже й за серце хапається, валеріянові краплі наливає... Але ситуацію врятував дід, заслужений науковий діяч, член УВАН. Звідки в нього, сідоглавого світоча науки, взялася ота надлюдська сила, що він за одним зривом присунув до печі шафку з книжками, відштовхнув набік дочку, а дверцята припер "морською глибиною"? А було що пхати, коли зважити, що на полицях лежало повне видання творів тогорічного ювілята, Івана Франка, повне видання Лесі Українки, 10 томів "Історії України-Руси" Михайла Грушевського, не згадуючи, звичайно, за Енциклопедію Українознавства.

Отак наука й література посоромили техніку, зате врятували традицію, спасли великодні бабки моєї землячки, пані Віри, що вдались їй на славу і так розкішно виглядали, що потім усі Вірині подруги просили-благали в неї "припису"!

НА СЛУЖБІ В МЕЛЬПОМЕНИ

Були в нас критичні зауваження на тему останньої святочної академії, зокрема щодо сценічного монтажу з листопадових боїв за Львів. Мовляв, це лицедійство було трошки задовге і так штудерно змонтоване, що публіка не второпала, чи воно складається з п'яти відслон чи тільки з трьох, в наслідок чого довелося деяку частину глядачів витягати з автомашин і завертати з вулиці назад у залю.

Критикували також режисера за те, що поклав упавшого на полі бою героя три-чверти години лежати непорушно на сцені, в характері зимного трупа. Листопад — листопадом, — говорили ці критики, — героїзм — героїзмом, але три-чверти години вдавати небіжчика, це навіть для професійного актора трохи забагато!"

Не будемо входити в те, чи ці критики мають рацію, чи її не мають, але я хочу зазначити в цьому місці, що в нашому аматорському гуртку при читальні т-ва "Просвіта" в селі Водниках трапилась одного разу ще гірша халепа. Тут, правда, у Нью-Йорку, упавшого на полі хвали героя ніхто на сцені не турбував і не тривожив, раз тільки, здається, дух Княжого Воїна злегка та й нехітьма пристолочив його ногою.

Гірша справа була з Василем Дорикевичем, коли наш аматорський гурток ставив народню драму з співами і танцями "Ой, не ходи Грицю".

Розуміється, Василь Дорикевич, знаний сільський амант і красунь, грав тоді роль Гриця. Ось, і приходить п'ята дія і та сповнена трагізму картина, коли Маруся отрує Гриця... Той валиться мішком на сцену і в тяжких конвульсіях — помирає! А вмирав наш Гриць на першому пляні сцени, майже на передсценні, щоб публіка мала змогу зблизька налюбуватися його знаменитою акторською грою. Біда була лише в тому, що під самою сценою колядували діточки, для яких, звичайно, не було сидячих місць у залі, і вони товпились переважно коло сцени, щоб краще бачити тяжку драму...

І з того саме вийшла не драма, а народний водевіль... Лежить наш Гриць-красунь, отруєний Марусею, на першому пляні сцени блідий, мовчазний, ні вусом тобі не моргне, відомо ж — покійник. А тут чортові дітлахи майже бородами вперлися в сценічну рампу і свої коментарі на тему його смерті пускають...

— Дивись, — каже одне, кирпатеньке, — Василь Дорикевичів помер! Танка Пилипова взяла його та й отруїла!

— Ех, ти дурна! — каже друге. — Він тільки прикидається небіжчиком. Рольо таку грає.

— А, от, заплющив очі і не дихає...

— Дихає, дихає!

— А я візьму соломинку і полоскочу його! Тоді побачимо, живий він, чи мертвий.

Ну, того вже було забагато для такого расового актора, як Василь Дорикевич. Ех, як не схопитись на рівні ноги, як не крикне на дітлахів:

— Марш, бахорі, з-під сцени, бо як я вас полоскочу ременем, то жадне з вас на задок не сяде!

Діточки спурхнули перестрашеними гороб'ятами, а наш Гриць знову бебехнувся на сцену і в тяжких конвульсіях сконав по-раз другий. Рясні оплески публіки були заслуженою нагородою для нього за те, що так блискуче вив'язався з тяжкої ролі.

КОРОВ'ЯЧИЙ ПАСТУХ

У нашого миколаївського о. декана був знаменитий пастух — Іваньом звали. Про це ще можна б посперечатися, хто мав на приходстві більший голос у господарських справах — Іваньо чи їмость, але що о. декан не мав жодного голосу — це була річ бездискусійна. Щоправда, отця декана цілком не цікавило, що діялось у нього в оборі чи в stodолі на тоці: поза духовними обов'язками небіжчик дуже кохався в пасічництві і залюбки грав на цитрі, — коли не дрімав на ґаночку.

Але траплялися випадки, коли він пригадував свою роль господаря, і тоді виринали в нього нестерпне бажання нагадати про це й службі. Він кликав на ґанок Іваня і починав з ним, наприклад, таку ділову розмову:

— Ну... як там тее... телята їдять?

— Та... одне їсть, а друге ні.

— А чому те друге не їсть?

— Бо не хоче.

— А чому не хоче?

— Бо вже тиждень тому, як здохло.

— Ах, ти, нехристе, безувіре! — вибухнув тоді отець декан. — Ти чому мені цього скорше не сказав?

— Або ви мене питали?..

Через село бігла залізнична колія, яку вигадливий народ охрестив з-німецька "айзенбантом". Той "айзенбант" переділяв на дві половини громадську толоку чи пастівник, де паслася також приходська худоба — коні, корови, телята. А в худібки завівся був такий звичай, що коли вискубала траву по цей бік толоки, то переходила через штреку на той бік. Ото, буває, чимчикує собі коровиця чи кобильчина через штреку, а по дорозі пристане, щоб почухатися до рампи. Коли ж, не дай Біг, у такий момент надлітає поїзд, то — авс-капелюх! — худобина гине на місці.

— Гей, ти, Іваньо! — гукає бувало отець декан з пасіки в садку. — А йди-но заверни коней з айзенбанту! Чуєш?..

— А я у вас не служу коло коней, а коло корів! — гукає Іваньо у відповідь. — Від коней маєте фірмана, хай іде, завертає.

— Ах, ти, нехристе-безувіре! — сердиться у пасіці отець декан. — Таж у тебе совісти немає! Таж надбіжить шнельцуг' зі Львова і заб'є бідну тварину!

— Заб'є раз — більше на штреку не полізе, — бурмоче сам до себе коров'ячий пастух. — Інакше ніколи не навчиться розуму, куди їй вільно ходити, а куди ні.

Такі словесні поєдинки з Іваньом отець декан завжди програвав, і, звичайно, складав зброю, хіба-що Іваньо чимось сильно йому допікав, як то кажуть: задівав його за живе! Тоді вже о. декан грозив:

— Ось ти зараз побачиш: піду і пожаліюсь на тебе їмостуні!

Га, тоді не було пардону: Іваньо вставав і йшов завертати коней з "айзенбанту".

СТАРА ГАЗЕТА

Була година 11:30 перед полуднем і Блекі, розуміється, вже стояв на своїй стійці, на схрещенні Бродвею та 14-ої вулиці, біля дротяного кошика на відпадки. Зрідка в тій порі дня вискакували з горла підземки подорожні, вкидаючи мимоходом до смітьярки читані, або й не читані газети. Тоді Блекі схилявся над кошиком, а його закостенілі пальці шелестіли лахманами паперу: починався його робочий день.

Як багато мешканців Нью-Йорку, Блекі балакав наголос сам до себе. Сам себе переконував і сам собі перечив, ділово розмахуючи руками, згідливо чи заперечливо потрясаючи головою.

— Що за публіка тепер завелася, Ісусе Христе! Ніхто не читає поважної преси! Кожний летить на дешевий хлам, на сенсацію та кримінальну блекотину. Гм, так, ви не вірите?.. Будь ласка, прошу: "Кур'єр", "Геральд", "Вечірні новини"... А де "Таймс", або "Трибуна"? Невже не знайдеться хоч одна інтелігентна людина, що кинула б до кошика "Трибуну?"

Блекі гірко посміхався і в парі з тим ритмічно подзвонював почорнілими пльомбами. Сказати правду, йому-то зовсім не було до сміху: холодний, докучливий

вітер прошибав його до кости і вже надносив від сторони Гудсону сніговий гураган, бо надворі цілком почорніло. Прохожі пробігали бігцем і зникали в брамах, у дверях ресторанів, западалися в підземелля підземки. Блекі втиснув свою миршаву постать у підшитий вітром плащ, а задубілі руки запхав аж під пахви і крав звідти, крав у себе самого останні крихти тепла, які ще збереглися в його тілі. Як родовитий ньюйоркчанин він переносив досить стоїчно вибрики весняної, химерної погоди, з якої, зрештою, славилось його місто. Натомість більше хвилювало його те, що дзигар на вежі Едісона показував годину 12.40, а містер Ріджвуд ще не виходив з ресторану.

Від років між ним і містером Ріджвудом існувала тиха, неписана умова, щось на зразок джентлменського договору, контракт споріднених душ. Точно п'ять хвилин по дванадцятій містер Ріджвуд спускався еле-вейтором з десятого поверху будинку Лінкольна, де були бюро мільйонерської "Люкс-компанії". Містер Ріджвуд займав тепер пост головного менеджера цієї фірми, хоч Блекі пам'ятав ще ті часи, коли містер Ріджвуд був тільки асистентом головного менеджера. Однак, як тоді, так і тепер містер Ріджвуд, завжди енергійний, усміхнений містер Ріджвуд, точно п'ять хвилин по дванадцятій з'їздив елевейтором вниз і йшов на полуденок до ресторану "Амбасадор". Коло будки сліпого ветерана Оскара зупинявся на момент і купував "Трибуну". Очевидно, Блекі також уже стояв коло будки, стояв у пристойному віддаленні від купуючого "Трибуну" містера Ріджвуда, все ж таки не так далеко, щоб містер Ріджвуд не міг його не запримітити та обмінятися з ним завжди таким самим дружнім кивком руки, тією самою усмішкою, значення якої розуміли тільки вони обидва, втаємничені.

Після того містер Ріджвуд зник за скляними дверями ресторану, а о годині 1.30 виходив назад. Переходячи попри будку Оскара, зложену вдвоє "Трибуну" злегка, непомітно, спускав до кошика і тоді, майже рівночасно, простягалася по неї рука Блекі, так що хребти їхніх рук ледве не торкалися один одного, тільки очі дивилися тоді в інший бік, ніби себе виминаючи...

Зрештою — це тривало один момент, відламок секунди.

З газетою в кишені Блекі завжди почував себе якось надзвичайно, сливе урочисто: це було таке почування, ніби він щодня, в цій хвилині, відроджувався, як той Фенікс, із попелу нікчемности, до нового, кращого життя, ніби двигався високо вгору з найнижчого щабля суспільної драбини.

Коли надворі було холодно, або падало таке свинство, як сьогодні, Блекі йшов просто до Публічної Бібліотеки, де мав своє місце до читання, а радше до хитро маскованого дрімання. Тут його вже знали і толерували, то значить — ніби не помічали. Блекі сідав собі в куточку, коло кальорифера (до якого часто сушив свої перемоклі шкарпетки) і починав студіювати, "Трибуну". Але тепло кальорифера й особлива бібліотечна атмосфера безруху й затишшя діяли на нього запаморочливо, наче насонні порошки, і Блекі хоч-не-хоч починав куняти. Насправді, він не хотів спати і страшенно соромився тієї слабости своєї натури. Навіть дрімаючи, намагався з усіх сил не заснути, тим більше, що тоді власне котрій-небудь із секретарок могла прийти до голови фантазія — випросити його з читальні.

Тому саме Блекі не любив читати "Трибуну" в Публічній Бібліотеці. Зате ж це була для нього велика радість, справжнє свято душі, коли в погідний, соняшний день весни, літа, чи осени він мандрував собі з газетою під пахвою по парку! Треба було тоді бачити його, як він бундючно, по-ковбойськи перебакиривши капелюха, весело вимахував "Трибуною", всміхався до закоханих пар на лавочках, до мамок з немовлятами і смішно підстрижених собачок, здоровкався з продавцями морозива окликом: "Гай, чіф!" — і жвавим кроком поспішав під пам'ятник Петра Стайвесанта, де в півтінку гіллястих кленів стояла "його" лавка.

Цей куток був вийнятковим вільним від інвазії закоханих та дитячих "тачанок", а засідали тут переважно й відпочивали по трудах життя "пенсіонери" на подобу нашого Блекі. Коло їхніх ніг танцювали вивірки та юрмились галасливою, сорокатою хмарою голуби. Блекі не любив вивірок, вони нагадували йому щурів з додатково пришпиленими патлатими хвостами, а поява щура викликала в нього почуття обмерзіння, бо йому зараз виринав перед очима його нічний притулок для бездомних.

Зате з голубами Блекі дружив. Він мав повні кишені недоїдків, шкоринок з хліба, що їх дбайливо визбирував зі столів по дешевих тавернах на Третій Евню, а потім, у парку, кормив ними своїх крилатих любимців. Робив це з великою насолодою, втикаючи крихти хліба в їх пажерливі дзьоби так ніжно, як молода мати кладе "смочка" в уста дитинки. Звичайно ці самі недоїдки становили одинокі "меню" його власного обіду, але частенько Блекі, зачитавшись в якомусь цікавому "едіторіалі", затрачував відчуття дійсності до такої міри, що роздроблював голубам усю містоту своїх кишень. Коли ж, накінець, спам'ятався, то хіба для того, щоб з тихою меланхолією констатувати, що йому самому не залишилось нічого...

— Об'їли ви мене, боми, — казав тоді до любимців і пестив долонею їх гадючкуваті шийки. — Покористувались нагодою, що я зачитався в статті містера Ліпмена, і стеребили дві кишені апровізації. Та я не маю до вас жалю за ваше обжирство, але завжди картатиму вас, що не вмієте пошанувати достойної лисини першого губернатора нашого стейту!

Блекі мав вийнятковий пошанівок до губернатора Петра Стайвесанта, того хороброго "Срібного Цвяшка" на дерев'яній нозі, який, маючи всього сто вояків залоги й пару старих пукавок, не завагався ставити чоло гордій флоті Його Королівського Величества. Блекі порівнював геройську поставу оборонця Нового Амстердаму до жалібного квиління про "мир за всяку ціну" різних пацифістів на сторінках тієї ж таки "Трибуни", і йому ставало соромно за його велику націю, так соромно, що він готов був заплакати!

— Наші предки, узброєні в луки і самопали, завоювали цей континент і збудували наймогутнішу в світі державу! А ви, йолопи, маючи атомові бомби і ракетні літаки, готові її запропастити! — докоряв він авторам пацифістичних статтсй і тремтячим від нервозности п'ястуком гатив по газеті.

Тоді голуби спурхували з лавки, з його колін та рамен, з дірявого капелюха, підлітали трохи вгору і сідали купою на відлите з бронзи погруддя губернатора. Блекі

схоплювався з лавки зараз за ними, одчайдушно махав газетою і капелюхом, пробуючи зігнати голубів із пам'ятника, але крилате братство ані трохи цим не бентежилось, зрештою деякі куняючі на сусідніх лавках побратими, піднімали голови й легковажно посміхались в його бік. Блекі, зніяковілий та розгублений докраю, сідав назад на своє місце, відвертався спиною до пам'ятника і поринав із головою у "Трибуну".

...На згадку про читання в парку в ясні, погідні дні, бідолашнє тіло Блекі затрусилось, як від пропасниці! Від Гудсону хлинуло на нього ще одним потужним подмухом, протинаючи кожну костюмашку, і він мусів зачепитися пальцями за вінця дротяного кошика, щоб хуртовина не вхопила його та й не понесла з водою по ринштоці, як лушпиння з помаранчі, або клопоть газети. Даремне відвертався плечима до вітру, даремне ховав обличчя у дрянний комір — льодова каша сікла його навскоси і простовіч, краяла шкіру, ніби товченим склом і зараз таки топилася, заливаючи потилицю струмками холодного дощу.

Блекі підвів заліплені снігом очі на вежу Едісона і ствердив, що добігало десять хвилин першої. Містер Ріджвуд усе ще не виходив із ресторану "Амбасадор". І тоді Блекі заламався духом, не витримав і заплакав — із жалю до містера Ріджвуда.

— Ех, чорти б пірвали твого батька! — лаявся вголос, розтираючи під очима теплі сльози, змішані з льодовою кашею. — Ти собі там сидиш, при чарці, Мартіні", та й тобі ідесь там не гримить, що тут людина качаніє з холоду, дожидаючи тебе, як Божого змилювання. Тобі не хочеться зробити мені хоч цю одну ласку — жбурнути під ніс прочитану газету, як собаці кістку... Ну, бо ти велика шишка в індустріальному світі, великий бос і менаджер, а я, для тебе, сміття, ганчірка! Так скажи мені, великий пане-босе, чому тебе вже двадцять хвилин немає там, за твоїм директорським столом? Твій песячий обов'язок каменіти там, керувати справами! А тебе немає, бо ти собі сидиш коло бару і романсуєш з підмальованою мавпою! Отакі ви всі, панове-менаджери, слиняві мазунчики, пройдисвіти прокляті! Ваші батьки-чорнороби починали від продавців газет та чистіїв чобіт і лишили вам мільйонерські фортуни, а ви їх проциндрюєте з дівками по кабаредах!

Якби когось прийшла тепер охота пристанути на хвилю та прислухатись до Блекової промови, то він напевно виніс би таке враження, що це якийсь комуністичний агітатор вибрав собі ось-таку невдячну пору на вуличний мітінг. Та це було зовсім не так: Блекові ще ніколи, мабуть, не приходило на гадку перевертати суспільний лад Америки, він взагалі не відчував класової ворожнечі чи ненависти до багатіїв, зокрема не завидував містерові Ріджвудові його прекрасних апартаментів на 5-ій Евню, чи охолодженого авта, ні! — його серце боліло лише за цю єдину кривду, заподіяну йому містером Ріджвудом: що він не кинув йому до кошика прочитаної "Трибуни".

Шарпаний цим жалем і термошений вітром, як самітний-загублений листок серед осінньої пустелі. Блекі викрикував тепер із глибини своєї бідної душі весь біль там захований і приспаний, а ніколи ще не висказаний. Він кидав на голову містера Ріджвуда найважчі прокльони, бажав йому всіх нещасть і язв єгипетських, а при тому так галасував і так завзято погрожував кулаками, аж стійковий полісмен висунувся з-

під якогось закапелка і, насунувши капю непромокального плаща, рушив службовим кроком до нього...

В цій хвилині закрутились скляні двері ресторану "Амбасадор" і на тротуар вискочив бартендер Джов, без шапки, в білому халаті. Розпустив над головою газету, ніби парасоллю, і загукав до надходячого "кала":

— Офіцере, а гей! Ходіть-но мерщій сюди. В нас випадок.

— Що сталося? — спитав полісмен.

— Нещастя: містер Ріджвуд з "Люкс-компанії" вмер нагло від розриву серця...

Обидва швидко потім зникли за дверима ресторану, а свіжий подмук вітру приніс та поклав Блекові просто під ноги відкинене бартендером, мокре і заболочене число "Трибуни".

ВЕСНА МІЖ РУЇНАМИ

Недалеко від моєї хати "валять Америку" — знищують старі будинки й очищують місце під якийсь великий готель, що має тут постати. Таким способом збурили майже цілий квартал, лише при 43-ій вулиці стояв ще донедавна один наріжний дім, з забитими дошками вікнами й виламаними дверима. Коли ж дібралися й до нього і впала задня його стіна, за нею появилось мале подвір'ячко, а на ньому — розквітла вишенька, вся облита рожевим квітом, як морозивом із полуниць!

Серед цвинтаря румовищ та розвалин, це самотнє розквітле деревце стояло, як символ, немов заблукана душа янгола, і робило на прохожих таке враження, що люди зупинялись раптово на вулиці і вдивлялися в нього, наче в яке чудо-диво, дарма, що мешканців Метрополії не так легко чим небудь здивуєш! Навіть п'янички, "боми", що блукали туди сновидами, шукаючи даремне вчорашніх мурів, щоб знайти якусь життєву підпору, побачивши розквітлу вишеньку, на момент протверезувались і з радости вишкірювали зуби, раді, як малі діти, що вгледіли в крамниці, за вікном, якусь гарну цяцьку...

А з редакції "Трибуни" приїхали фоторепортери, сфотографували вишеньку з усіх боків, а потім, у вечірньому виданні газети, появилось її фото з таким поетичним підписом: "Весна завітала між руїни".

Потім я виїхав на три дні з міста, а коли в неділю ввечері вертався зі станції додому, — я не впізнав наріжника 43-ої вулиці... Руїни й румовища зникли, площа була очищена, рівнесенька, гладко заасфальтована ще й дротяним тиним обгороджена, а на тому місці, де цвіла і красувалась вишенька — стояла дерев'яна будка з написом: "Паркінг"...

В будці сидів якийсь чорний симпатяга і завзято маніпулював коло радіоприймача: слухав репортажу з бейсбольного матчу "Єнків" з "Тиграми".

Я поздоровкався з ним і спитав:

— Який вислід?

— П'ять до трьох для "Єнків", четвертий іннінг. Подумайте, Ментел знову завалив гоум-рана, той чортяка!

— Знаменито!.. А де поділася та вишня, що стояла тут ще три дні тому?

Чорний глипнув на мене безжурними, веселими очима:

— Ха, ха! Він питається — де поділася мала вишенька?.. А де поділись десятки акрів вишень та яблунь, що цвіли колись-давно на цьому узгір'ї?... Недармо ж воно колись називалося "Орчард Гілл". Люди знищили сади і збудували місто. А тепер розвалили місто і роблять "паркінг спейс"... Чудасія та й годі. Між іншим, як хочете знати, така доля жде всі міста і села, на цілому земному гльобі! Еге!.. Прийде такий день, — нас тоді з вами, звичайно, не буде між живими, — що люди зрівняють з землею все дощенту, гори будуть розкопані, ріки висушені, вся земна куля буде зацементована і порожня-порожня! На ній стоятиме лише один високий стовп з кольосальним написом: "Паркінг".

— А де ж люди тоді подінуться, за вашою теорією? — питаю.

— Ха, ха!.. "Люди"? По-перше, людей тоді вже не буде, самі "супермени". Всі вони переселяться на Марса чи на Венеру і там житимуть; а тут, на Землі, буде одна велика газолінова станція і місце для паркування їх суперсонічних ракет. Тут вони набиратимуть пального по дорозі на якийсь міжзоряний Бродвей — до театру, вар'єте, чи що. Отак, добродію, виглядатимуть справи майбутнього! А ви турбуєтесь — "де поділася вишня"?... Просто сказати, це таки смішно!

Так "потішив" мене чорний-філософ у дерев'яній будці... Та мені не промовили до душі ці слова потіхи, як не захопили мене, вичаровані його буйною фантазією, міражі майбутнього. Мені жаль стало малої вишеньки, що з'явилась соняшним променем серед руїн і звалищ, серед цього понурого довкілля, і роз'яснила його сіризну своєю красою, непорочною, як усмішка дитини. І так, як химерний, соняшний мигунець, вона й зникла... Якби не число "Трибуни" з її фотом, що залишилось в мене на столі, могло б здаватись, що вона мені приснилась..

ЯЛИНКА ДЛЯ ТІНЕЙ

На площі Астора стоїть і мерехтить лямпочками Ялинка.

Може, не така чудесна й величава, як її горда посестра на Рокефеллер Плаза, на 60 стіп висока, що примандрувала в це залізобетонне місто аж з далекої Каліфорнії.

Ялинка на площі Астора тиха і скромна, як і все довкілля долини міста, особливо в холодний, грудневий вечір, коли вже й машини сповільнюють свій божевільний танець та й червоні автобуси показуються зрідка, і вогкі, білі тумани снуються поміж мурами, як причинні душі.

Тоді саме з тих туманів, із сіризни вечора, висуваються дивні, покручені фігури й оточують Ялинку мовчазним колом. Товариство збирається справді надзвичайне: в кого борода, як у циганського ватажка, і волосся колтунами, в кого обличчя замашене сажею, нагадує маску старокрайового коминяра, в цього ніс поцарапаний, в того очі попідбивані і солідна гуля на лобі...

Про якийсь окреслений фасон у гардеробі — шкода й говорити. Ще добре, як на кому теліпається сяка-така опанча чи камізолька, є цілі штани і черевики одновимірного формату. А то буває дуже різноманітно: один черевик республіканський, другий демократичний, на плечах ніби картина з виставки абстрактного мистецтва

(значить, латка на латці) та й капелюх десь запроторився на шляху життєвому, на якому так часто приходиться відпочивати, простягнувшись денебудь, у застійну, чи таки посеред тротуару...

Тепер уже зайвим буде пояснювати, що довкола Ялинки зібралися хлопці з Баверів, оті, як каже притча Христова, птиці небесні, що не сіють, не орють, не працюють, але якось живуть, бо на плящину завжди собі зажебрають. В американському красному письменстві ця порода громадян США називається "гобос", а так, у поточній мові, і трішки ніби зневажливо звуть їх "бомами".

Саме в цій частині міста, на Баверах, знаходяться їхні "готелі", тобто нічні притулки під патронатом Армії Спасіння та інших добродійних місій. І ось, подаючись на нічліг, ці людські злидні линуть з темряви, мов нетлі, до світел розіскреної, блимаючої кольоровими лямпочками Ялинки на площі Астора.

І дивна річ: вони можуть отак стояти довкола неї годинами в німому безрусі, мовчки, без одного слова, приглядаючись грайливим світляним зигзагам, що раз блимають, раз пригасають, серед запашного чатиння...

Які думи-мрії снуються в цих кудлатих-нечесаних, буйним чупером покритих, або й лисих уже головах?... Які візії ввижаються їхнім блудним очам, що зайшли імлюю горілчаного чаду?

Може, ввижається неодному казка золотого дитинства — дитяча кімната на Свят-вечір, а в ній, мов на образку в ілюстрованому журналі, усміхнені батько й мати, весела ялинка і гора гостинців під нею. Над дверима завішений вінок з "міслету" — зелені листочки, перетикані червоними ягідками, під сволоком висять панчохи, наповнені горіхами й цукерками, а через вікно в'їжджає в хату червонощокий Санта, в санях запряжених у рогаті реніфери, і так радісно тінь-тінькають срібні дзвіночки в його небесному запряжі!

Може, у декого, в душі, дзвонять ці дзвіночки ще й по-сьогодні?

Адже всі вони колись були людьми, давно-давно перед тим, поки скотилися на дно. А під брудними лахманами й тавром "бома" лежить у цього і того, замкнена на сім печатей, власна життєва драма. Цьому зруйнувала життя жіноча зрада, тому — зламана кар'єра, втрачене багатство, невилікована недуга, розхитані нерви, чи Бог-зна яка хандра. Бувають же тут, між цими бродягами, і люди високого інтелекту, — письменники, артисти, лікарі, офіцери, бізнесмени...

"Не зішкрябуйте тупими ножами іржі з наших душ", — писав один поет з Баверів, якого потім знайшли неживим у тунелі підземки. — "Не питайте тіней, — чим ви були, бо тіням байдуже, вони так і так утікають від сонця..."

...Від 4-ої вулиці надходить "з'єднання" Армії Спасіння: попереду хорунжий, старий дідок, з прапором і трубкою під пахвою, за ним крокують в ногу його підкомєндні — троє бліденьких дівчат у темносиніх одностроях Армії. Відділ зупинився біля Ялинки. Дівчата витягли кантички з нотами, дідок заграє на трубці, і в сіризна грудневого вечора поплила колядка про тиху ніч, святую ніч, про Боже Хлоп'я, що заснуло у Вертепі в небесному спокої...

І ось, чорні, покручені фігури довкола Ялинки заметушилися: одні, тверезіші та й пристойніше зодягнені, приєднуються до хору своїми прохриплими голосами. Ті ж камрати, що замазані сажею, побиті та покривавлені, відсуваються назад у присмерк ночі, ніби вони недостойні в такому жалюгідному вигляді хвалити Боже Дитятко.

На площі Астора починається дивний концерт і дивне свято — Ялинка для Тіней.

ШОЛОВИЛО

Всі казали: той шоловило-Джиммі, це найділовитіша, найрухливіша молода людина в містечку! Він працював посильним у великому департаментовому складі і цілісінький Божий день те тільки й робив, що роз'їжджав на своєму байсіклі з вулиці на вулицю і розвозив господиням по домах різні, замовлені телефоном товари, а переважно харчові продукти.

Джиммі був побожний хлопець, це так. Коли вирушав уранці на своєму байсіклі на роботу, завжди подорозі вступав до церкви помолитись Богу. Насправді, його розмова з Богом була дуже коротка, не тривала й півхвилини... До речі кажучи, Джиммі тільки вскакував до церкви, майже на бігу приклякав на одне коліно перед вівтарем, хрестився з-манькута і зараз же кулею вилітав з Божого дому, просто на сидельце свого байсікля!

Аж одного разу старенький о. Венедикт затримав на сходах богомільника-скорохода і спитав його:

— Слухай-но, Джиммі, скажи мені, під милість Божу, котру молитву ти співаш проказати за півхвилини часу?

— Бачите, панотче, — відповів Джиммі, трохи зніяковівши, — це всі знають, що я людина страшно зайнята, і напевно знає це теж Ісус Христос, бо перед Його небесним оком ніхто і нічого не скриється. Тому, що я такий зайнятий, всі молитви, які я досі знав, були для мене задовгі. Довелося вигадати свою власну молитву, коротеньку: "Ісусе-Христе, це я, Джиммі!" — мовлю кожного разу, пригадуючи Ісусові, що люблю Його і за нього не забуваю.

— Добре, Джиммі, добре, Ісус Христос, цілком певно, і про тебе не забуде, — посміхнувся парох і поплескав хлопця по плечах.

Від тієї події не пройшло навіть дві неділі, як раптом, одної днини під парафію пригналося, завиваючи сиреною, поліційне авто! З авта вискочив шериф і закримав п'ястками до дверей приходства:

— Отче Венедикте, — скрикнув, — мерщій, ради Бога, беріть Божі Дари і сідайте в мою машину! Там, на вулиці, хлопець вмирає!

— Хто такий?

— Таж той шоловило-Джиммі! Летів, як звичайно, мов навіжоний на своєму байсіклі, зударився з троком на перехресті та й тепер немає що з нього збирати...

Джиммі справді помирав, лежав на скривавленому бруку, з переламаним хребтом, а трохи оподалік валявся поторощений байсікль і розсипані всуміш помаранчі, бісквіти, булки, консерви... Ще й досі остовпілий водій вантажного самохода стовбунів серед натовпу людського, бився кулаками по чолі й закликався на рани Христові, що він не

знає, як і коли це трапилось, і чому саме на нього, наче грім з ясного неба, звалилося таке нещастя?..

Отець Венедикт приклонився з Божими Дарами над вмираючим хлопцем, з обличчя котрого втекла вже була вся кров, так само, як з понівеченого тіла притьмом втікало життя, так покvapно, як воно тікає лише з вмираючих навесні життя. Священик поклав свою долоню на холодне чоло Джіммове і промовив якимось дивно-ласкавим голосом:

— Джіммі, це я, Ісус Христос!

Тоді ще раз, на мить лише, у великій смертній натузі, відкрилися очі Джіммові і синя спопеліла, остання в його житті усмішка, відповіла:

— Знаю, і дякую, що й Ти за мене не забув.

МАТЕРИНІ ГОРДОЩІ

Недавно хтось сказав мені чи то півжартом, чи півсерйозно, що я ношуся з моїми земляками з Бібрецького повіту так, ніби дід із писаною торбою, — поза ними світу Божого не бачу. Що це не так, хай послужить вам прикладом нинішня коротка історія, присвячена моєму доброму сусідові, Рамосові, уродженцеві Порторіко, якого, звичайно, з Бібрецьким повітом нічого не в'яже. Сеньйор Рамос є власником фризієрні на 10-ій Евню і час від часу клопочеться моїм волоссям.

— Боже мій! — говорить схвильовано, саджаючи мене на коловоротне крісло, — ви, мій приятелю, сивієте не то з кожним вікендом, а з кожним днем!

Крім проблеми з моїм волоссям, він має ще мороку з власною жінкою, — до речі, він кличе її "Мама", — так само, як у нас, у Бібрецькому повіті, уявіть собі!.. Клопіт із Мамою почався з того часу, коли їхній син, Альберто, ветеран в'єтнамської війни, дістав добру роботу водія автобусів у міській комунікаційній системі, з усіми забезпеченнями і бенефітами. Крім цього — дістав шоферську уніформу, штани, блюзу і службову шапку з блискучим дашком. І це Мамі вдарило на голову: згорділа від надмірного щастя!

— Дружина моя, — говорить вибачливо посміхаючись, мій приятель Рамос, — це жінка старосвітських поглядів: трохи заскорузла й відстала від сучасного ритму життя. Нині, скажемо, в часі соціальних по-трясень, стати кольоровому хлопцеві водієм автобуса — не така велика штука. Але Мама нічого не знає та й нічого не читає про соціальну революцію, що проходить в Америці, і для неї життєвий аванс сина — це вершини щастя! В її очах за кермом водія сидить не син її, Альберто, а принаймні князь Валії!

Ось, уявіть собі, що сталося того самого дня, коли свіжоспечений водій міського автобуса відбував свою першу туру по лінії число 11... Того дня Мама одягнулася в святочну одіжку, заложила на голову капелюх, взяла парасоль і, як пишна пав, розсілася в автобусі, зараз за сидінням сина. Любовно обняла очима його струнку постать в службовій уніформі і перехристилась, коли син поставив ногу на газі...

Потім гордим поглядом обкинула сусідів-подорожніх, ну — і почала:

— Ви, мабуть, ще не знаєте, що це мій син, Альберто, керує нині автобусом?.. Еге-

ж! Він у мене дуже добрий хлопець, — не хуліганить, по барах не волочиться, не пристає з голотою. Був на війні, але вернувся, слава Богові, живий та цілий. Увесь час гроші нам посилав, а ми складали йому в банку. Ще не одружений, але має гарну дівчину: італієчку!.. Хто це подумав би: ще недавно, здається, пелюшки зрошував, а сьогодні, — дивіться, який орел: міським автобусом керує!

Розуміється, цим її говоренням син так поденервувався, що на Бродвеї трохи не розбив автобуса! А вдома заявив, що коли Мама буде так надалі його компромітувати, він зрезигнує з міської роботи, візьме ще один курс і зачне їздити грузовиком! Мовляв, — до шоферської будки Мама хіба за ним не полізе, бо там і так не буде перед ким величатися, який у неї син-орел!

СПРАВИ ЛЮДСЬКІ І СПРАВИ БОЖІ

Пан і пані Джонс сиділи на ґаночку й частували полуденком сільського пастора, якого тут звали "міністром". Саме недавно місцева парафія зробила йому гарну несподіванку — купила на сплату нового автомобіля, і з цієї щасливої okazji пастор відвідував тепер свої овечки, щоб особисто подякувати за дарунок кожному з парафіян, обмінятись з кожним кількома теплими словами.

Надворі стояла рання ласкава осінь. Дерев, обсіпаних прозолоттю, ястрилися кольорами нечуваної краси й непорочности, і на фоні блакитного неба ліс горів, як величезна ватра серед білого дня. По "гай-вею" безшумним потоком пливли машини, а в долині синіли безгомінням і задумою Ведмежі гори. В цілому отому безмежному краєвиді не було ніде й сліду живої істоти. Картина така, що навівала вам на душу дивний настрій, просто змушувала вас призадуматись над справами Вічності.

— Як дивно і розумно господарить наш Лорд на своїй фермі, що нею є цілий світ! — зідхнув пастор, задивившись в панораму осені.

Пані Джонс сказала побожно "Амінь", позабиравши тарілки зі столу, а пан Джонс, господар дому, запалив люльку і нічого не сказав. Він був чоловік зроду мовчаливий, і коли за годину часу втрутив до розмови двоє-троє слів, то й це вже був з його боку неабиякий подвиг.

— Гляньте, мої дорогі, хоч би туди, на межу, що ділить ваш ґрунт від Шепардового, — продовжував пастор. — Що воно за дерево росте там, на межі, — дуб чи явір?

— Клен, — бовтнув пан Джонс, не виймаючи люльки з-поміж зубів.

— Ну, звичайно, клен. Само собою. Та чи ви, дорогі мої, звернули увагу, як він дивно росте?.. Одним боком росте, другим усихає, до речі сказавши. З Шепардового боку, зверніть, будь ласка, увагу, де бур'яни, солонець і тернина, дерево широко та буйно розпустило свою корону, кидаючи холодну тінь на Шепардову землю: та це їй анітрохи не шкодить, бо Шепард на своєму ґрунті нічого не садить і не сіє, тримає пустирем. Але поцейбіч, дорога пані Джонс, де пишались цього літа ваші прекрасні грядки з городиною — дерево взагалі не пускає галуззя, фактично ніби всихає, якби сам добрий Господь так розпорядився, щоб воно не кидало тіні на ваші грядки, не шкодило плодам роботящих ваших рук!

— Амінь, амінь! — мовила пані Джонс і сплеснула руками з дива. — Як же я цього

досі не помітила, скажіть мені, люди добрі?

Пастор попрощався з господарями, подякував за полуденок і пішов до своєї нової машини, але пані Джонс ще далі не могла заспокоїтись, схвильована пасторовим відкриттям, що ніби її осінило й просвітило.

— Що ти скажеш на це, Бил? — спитала чоловіка. — Воно справді так виглядає, якби добрий Господь спеціально опікувався моїми грядками!

Пан Джонс витяг люльку з рота і по його зморщеному, як печене яблуко, обличчі промайнуло щось, ніби хитра усмішка.

— Якщо добрий Господь дійсно подбав за твої грядки, то я Йому в цьому дещо допоміг... Недарма ж я впродовж літа підливав цю клятву деревину нафтою, щоб вона йому всохла, тому Шепардові, і не псувала нам городу.

В ПОГОНІ ЗА ЧАСОМ

Пригадую, коли в наших емігрантських колах лютувала війна за календар, мене спитали в одному товаристві:

— Ну, а ви за який календар — новий, чи старий?

Тоді, пригадую собі, я виклав їм свою власну, календарну концепцію: Я, сказав тоді, за такий календар, щоб сонце частіше сходило, а рідше заходило... Щоб весна не відцвітала зарання, щоб літо не проминало, щоб зашвидко не надходила осінь... Щоб не треба було зривати з відривного календаря щодня по-одному листкові, бож ми таким способом крадемо самі в себе по-одній днині життя! Щоб ці, відорвані картки з календаря — наші втрачені дні, не розносив вітер у безвістя, як сухе листя з деревини. Одне слово — я за такий календар, щоб за ним — коли вже не можна помолодіти, то бодай щоб не старітись.

Тоді, пригадую, в тому товаристві всі єдинодушно схвалили мій проект календаря, а найбільше побивалися за ним представники "підтоптаной" Генерації, для якої сонце щораз рідше сходить, а частіше заходить і час безмилосердно коротшає.. Це ж саме з їхніх грудей так часто вириваються зідхання:

— Ех, якби так можна завернути час назад!

Це, до речі, можна зробити. Можна затримати час на місці, можна завернути його назад. Покищо — на фільмовому сеансі... Саме в наші дні завелася така мода, що господарі показують гостям свої здобутки в царині кінематографії — свої аматорські фільми з вакацій. Такі сеанси бувають дуже приємні, зокрема після доброї вечері і при стонованій музиці (а пригашене світло робить своє...) Тоді частенько чуєте з темряви прохання:

— Пане докторе, затримайте на хвилику цю сцену, де пан Влодко обіймає панну Лесю.

Еге ж... Услужливий кінооператор може робити різні фокуси: може "затримати" цю сцену, де пан Влодко обіймає панну Лесю, або якусь іншу панну, а може покрутити корбочкою і ви побачите все назад-гузь: як пан інженер дельфіном виплигнув з басейну, смішно вивертається в повітрі й опиняється назад на дошці... Як пані господиня гузькує від столу, несучи гостям якусь закуску чи перекуску... Звичайно,

публіка має з того сто потіх, але тоді рідко хто усвідомляє собі факт, що одним покрутом корбочки кіноапарату можна справді завернути час назад!

А мій приятель, що студіює в Колумбії якусь-там дуже високу математику, запевняє мене, що час можна буде затримати чи завернути не лише під час кіносеансу, але й у реальній, так сказати, дійсності. Але це станеться, за його словами, аж тоді, коли людина вирветься поза орбіту нашої галактики (або сонячної системи — якщо не брешу!) Тоді поняття часу в нашому, людському розумінні, зникне, перестане існувати. Коли людина, осідлавши ракету, полетить в сузір'яні простори, з часом станеться те саме, що з відверненою кінолентою, значить — ми полетимо в минуле, як у фантастичному романі Уелза, полетимо в розшуки за нашим пропавшим часом, за літами проминулої молодости, юности, дитинства...

Що не кажіть, а перед людством розгортаються казкові перспективи: доктор Фавст мусів продати чортові душу за відзискану молодість... Його нащадки просто помчать її здоганяти космічним кораблем.

ДИКИЙ КІНЬ МАЗЕПИ

Мандрівнику сингальського роду, якщо помчишся колись своїм вороним "Каделяком", "Понтіяком" чи іншим маніяком дорогою ч. В 9, понад річкою Гудсоном, а твоєму вороному забракне раптом оброку-бензини, поверни з битого шляху до містечка Наяк, Н. Й, і там затримайся на Мейн стріті, проти будинку пожежної сторожі.

Запевняю тебе, що не пожалуєш!

А не пожалуєш, поперше, тому, що зараз таки в сусідстві, біля фаєрманської централі, стоїть інша централь, з приманливою назвою "Чарлі'с бар енд ґріл". Ох, як же радісно защемить твоє патріотичне серце, коли ти, покріпившись на дусі, вийдеш з бару і побачиш на брамі "фаєргавзу" табличку з написом..., Мазепа"!

І не буде це, дорогий земляче, жаден міраж, галюцинація чи якесь інше запаморочення ума! Ні! Пожежна команда ч. 2 в містечку Наяк справді носить ім'я нашого славного гетьмана, Івана Мазепи, якому наш славний скульптор, Сергій Литвиненко, поставив пам'ятник на Союзівці.

Вправді, члени пожежної команди, в більшості ірландці, не називають його гетьманом, лише "українським принцом", проте вони страшенно гонорні, що їхні машини й драбини охрещені ім'ям такого визначного патрона.

І знаменито поінформовані про ту романтичну частину біографії нашого державного мужа, зокрема в насвітленні пана Яна Пасека, як то наш "принц" залицявся на дворі польського короля до вродливих шляхтянок і які мав на цьому полі успіхи, аж заздрісні панове-шляхта прив'язали його до хребта дикого коня та пустили в степ, і як Мазепа заґальопував на ньому аж на Січ!

На пожежному возі красується навіть голова того коня — емблема команди, хоч не можна сказати, щоб це була голова дикого мустанга, з розвіяною гривною, — радше флегматичної шкапини, яка щонеділі тягне бричку з червоними колесами по алеях Центрального парку... Така чи сяка коняча голова — факт залишається фактом, що вона робить добру пропаганду нашій справі на еміґрації.

Якщо трошки покопаємось в історії американського пожарництва, то довідаємось, що ще в 1826 році існувала в Нью Йорку пожарна команда ч. 48, яка носила назву "Мазепа", взяту, як кажуть, від однойменної поеми Байрона. В 1852-му році один пожарник переселився через воду до Наяку і привіз цю назву, з головою "дикого коня" сюди, та й охрестив нею місцеву пожарну команду.

Команда ч. 48 в Нью Йорку давно перестала гасити пожарі, з неї залишилися тільки дві пропам'ятні таблиці-емблеми, що прикрашують тепер вхід до відділу історії "Фаєр Департмент"-у, в музеї міста Нью Йорку, при 5-ій Евню і 103-ій вулиці. На таблицях — портрет гетьмана Мазепи, в строю прабатька Адама, в горизонтальній позиції — на хребті коня. За ним женуться по степу вовки з висолопленими язиками.

За цей архитвір, як довідуємось, автор портрета, проф. А. П. Маріярті, дістав був золоту медаль, а пожарна команда ч. 48, в п'ятницю, 24 жовтня 1841 року, виграла першу нагороду на конкурсі за найкраще розмальований фаєрманський віз...

Ось, куди загнався дикий кінь гетьмана Івана Мазепи!

ПРИГОДА В ГОРАХ

Наш український віт у Гантері, як його там називають, Володимир Кобзар, любить і вміє оповідати. Це звичайно бувають спомини з його блискучої кар'єри одного з найкращих львівських футболістів, воєнні чи мисливські пригоди або різні придибашки з нашими мистцями, які влаштували собі в його пансіоні головну квартиру.

— Одного разу, — розповідав п. Кобзар, — повіз я маестра Мороза на таку гору, на якій він ще не був, бо так, переважно, всі гори, звори, річки і водоспади в цій околиці він уже повимальовував. Ну, як знаєте, наш маестро вирушає на пейзаж, ніби вояк на фронтову позицію: бере з собою весь малярський екіпунок — "муніцію" і поживу на цілий день. Ми домовилися, що коло 6-ої години вечора я приїду по нього автом і заберу додому.

Був чудовий, осінній день, половина жовтня, коли то в наших американських Карпатах найбільша краса, а для мистця — найкраще жниво. Та, як то звичайно в горах буває, десь з полудня подув холодний вітер, небо вкрилося хмарами, а з хмар посіяло наперед дощем, а потім снігом...

Каже мені дружина:

— Бачиш, що робиться — сідай у машину і їдь по пана Мороза, щоб не замерз у таку плюху.

Ба! Я знаю майстрову натуру: не так то легко здіяти його з гори, коли він розмалюється! Але я хлоп військовий, звик до дисципліни: раз жінка наказує, треба слухатись. Викотив з-під грибарні свого "форда", їду. Та не проїхав і дві милі дороги, як моя лімузина навалила: не рушить ні допереду, ані дозад! А тут сніг Домішаний з дощем не перестає ліпити, взагалі погода собача... Рад-не-рад, залишив авто при дорозі, вернувся пішки в село, позичив у сусіда джіпа і давай назад у ліс, — рятувати артиста.

Врешті під'їжджаю під якусь гірку, бачу — при дорозі не то хата, не то колиба, а на воротях стоїть бородатий дядько в капюшоні і люльку смалить.

— Гей, містере, — гукаю до нього, — чи ви не бачили тут такого артиста, що образи малює?..

— А, пейнтер, — махнув головою бородач, — та він стирчить ще зраня онтам, на пагорбі. Чудний якийсь чолов'яга, просто несамовитий: руки йому закоцябли, дощ зі снігом очі заливає, а він захистив полотно власним плащем і жарить образ, аж луна йде, тільки час від часу пальці сірничками розгріває. Я вже просив його зайти в хату, обігрітися, а він — ні. Каже — часу йому шкода. Це, мабуть, не з наших. Не американець.

Він українець, — пояснив я з почуттям національної гордості.

— Ага, українець... Значить, він буде з Росії?

— А щоб тебе двері стиснули! — думаю. — Звідки ж ти взявся, такий темний та неграмотний? Таж я вже просвітив усіх фермерів у нашій околиці, що таке Москва, а що Україна, а той мені таке дурне торочить.

Хоч і пора не була дуже відповідна, то я вже з привички став вияснювати бородачеві, що ми, українці, великий нарід, що Україна є членом Об'єднаних Націй... і так далі і так далі. Але той махнув лише рукою і сказав:

— О-кей, не агітуйте мене, я вам вірю. Якщо ви маєте більше таких завзятців, як той артист, що замерзає там, на гірці, то ви справді великий нарід.

КОЛЯДА-КОЛЯДНИЦЯ

Гурток "Соколи" в повному своєму "бойовому" складі — шість юнаків, вибрався з колядою. Гурток не мав у репертуарі великого вибору колядок: хлопці знали напам'ять тільки дві строфи з "Бог Предвічний" і дві з "Нова радість стала", та й то деяким співакам обидві ці колядки трохи "мішалися" — і на словах і в мелодії...

Вправді гурток збирався декілька разів на проби в хаті гурткового Юрка, де куплено на Свята кольоровий телевізор, але завжди якось так дивно складалося, що саме тоді показували гаківкові змагання, що значно більше полонювало увагу юних колядників, ніж репетиції їхнього ж таки хору.

— Ну, але пластун дає собі раду в кожній ситуації, — сказав гуртковий Юрко і під цим кличем, у день Різдва Христового (нового стилю), повів своїх "Соколів" з колядою.

Пан станичний визначив їм частину міста зрідка заселену українцями. На списку було всього коло двадцяти родин, з тим, що коло деяких прізвищ стояли закреслені червоним олівцем "файки", коло інших стирчали загадково питальні знаки. "Файки" означали, що в домі живуть "старі емігранти", які "...можуть щось дати на Пласт, а можуть і не дати", — як тлумачив колядникам пан станичний.

Питальні ж знаки перестерігали, що господарі дому можуть ще святкувати Різдво за старим календарним стилем і таку хату краще обминути, — для святого спокою...

Перших десять хат обійшли в порядку, без жодних особливих випадків. В одній, відзначеній "файкою", господар, добрячий, старий могіканин, хоч і не визнався гаразд, що таке Пласт і яким цілям він служить, проте витягнув п'ятку і дав, радий, мовляв, що "бойсики" і його не поминули.

Зараз у сусідньому домі мешкав знаний громадський і політичний діяч, пан

професор Сингальський. Хлопці вишикувались наструнко на коридорі, набрали духу в "діяфрагми", а гуртковий Юрко делікатно постукав у двері. Відчинила їм сама пані професорова, в халаті, в хустці на голові, узброєна в блискучий "вокум-клінер".

— Христос Раждається! — гукнули "Соколи".

— Моє поважання! — відповіла льодовим тоном пані добродійка. — А панове за чим, можна б спитати?

— Та ми з Пласту.. Можна поколядувати?

— Можна, але не сьогодні, в робочий день, а через два тижні, коли обходить Різдво Христове весь український нарід! До побачення!

І тріснула дверми колядникам перед носом... Хлопцям, звичайна річ, стало трохи марнотно і вони накинулись з претенсіями до свого гурткового:

— Що ж ти за провідник народу? Чому нас запровадив під дурного хату?

Юрко заглянув у список і ствердив, що коло прізвища пана професора не стояла жодна "файка", ні питальник чи інша інтерпункція... Виходило б так, що професор Сингальський змінив орієнтацію недавно і несподівано: в минулому році святкував Різдво за новим стилем, у цьому ж році прийшла йому до голови фантазія вернутись назад до старого, про що, однак, ширша громадськість не була ще поінформована.

На черзі в списку стояв затишний дімочок панства Овських, два бльоки подальше. Тут справа зразу комплікувалася, бо коло прізвища "Овські" намальовано аж два питальні знаки та ще й знак оклику!

— Ов! А що це означає? — почухав лепетину Юрко.

— Я знаю! — похвалився Андрій, їх далекий родич. — Молоді Овські переписалися з старого на новий календар і тут справа стоїть окей. Але їхня теща, яка живе разом з ними, далі тримається старого стилю. Друзі, їй не варто дражнити колядою, бо це дуже нервова особа і готова нас чимнебудь збомбардувати!

— Ну, добре, — сказав Юрко, — але чому через одну тещу має терпіти вся родина? Я був би за те, щоб іти, не зважаючи на небезпеку!

— Ти наш вождь і лідер! — гукнули "Соколи". — Веди нас у смертний бій!

Хлопці рушили здобувати чергову барикаду, але на розі вулички, навпроти дімочка Овських, бистрі пластуни помітили групку дівчат з Юного СУМА, що теж ходили з колядою, і тепер, ніби, нараджувались — що їм робити?..

У "Соколів" заблисли вірлині очі:

— Хлопці! Бачите, хто там стоїть?

— Наша тяжка конкуренція...

— Радять, як на турка стати, так само, як ми.

— Ходім до них, сконсолідуємось!

Пластуни наблизились до сумівок, привітали їх різдвяним привітом "Гай"! — малу хвилю про щось там гуторили, а потім ручка під ручку пішли разом до німецького кіна.

СНИ ПАНА ІНЖЕНЕРА

Відколи запахло весною, защебетали пташки, зацвіли квітки, а в Пластовій оселі

стали копати басейн — пан інженер не має спокійного дня, ані ночі. Переслідують його дивні сни...

Сниться часом панові інженерові, що басейн уже готовий, тільки посвятити і відкрити крани. Ось бере він тремтячими руками ключ, відкручує крани — о, Боже! — а з них, замість чисто-кришталевої, бухає чорна вода! (В "Соннику" написано, що це гризота, або слабість...)

Зразу бухає ця чорна вода, потім хлюпає, потім тільки цюркає, а далі ледве слизить і вся десь пропадає на дні басейну, крізь цементоване дно провалюється в землю! Ой, Господи, що ж це воно робиться?.. Стоїть пан інженер у чорних "швімках" в калюжі чорної води, що ледве сягає йому кісток, стоїть посередині висихаючого басейну, як той пророк Єремія на руїнах Єрусалиму, і плаче, і здвигає руки до неба, бажаючи порятунку. А рятунку немає нізвідки — ні від Бога, ні від людей, ні від членів Пластприяту.

Отам вони всі, колишні його друзі й вірні співробітники, поставали довкола на бетоні і погрожують йому кулаками! Укаменувати хочуть!

— Ага! Захотілося тобі басейну! Маєш басейн! Ось куди пішли наші гроші! Закопав у болото.

Пан інженер скрикує крізь сон, прокидається, жадібно припадає устами до пляшки содової води, але заснути вже не сила до самого ранку.

...А, іноді, сняться йому чудові сни, хороші-прехороші! Оце, ніби, басейн вже посвячений, відкритий, — а довкола народу і дітвори злічено-незлічено: і жовтодзюбики, і юнацтво, і сенйори, і Кіш, і Булава, і цивільного членства щонеміра, а всі гукають: "Слава! Слава нашому Голові! Хай перший скаче з містка! Хай дає нурка!..

Відбивається пан інженер від дошки і дає класичного нурка, ніби сам Джані Вайсміллер, або наш Ку-ценко. А вода — приємна, чистенька (це, кажуть, добра ворожба!) Пливе собі пан інженер кравлем, і навznak, порскає, нурцює, зробив одну рунду довкола басейну, зробив другу, — а тут, у міжчасі, звечеріло і ясні зорі висипались на стейтове небо...

І такі ж красні, як ці зорі ясні — зібралися над водою пластунки: "Верховинки", "Волошки", "Неза-будьки" та інші "Чорнобривки", побралися за руки і йдуть колесом довкола басейну, співаючи веснянок, гагілок, славлячи весну красну в далекій, заобрійній Батьківщині. А потім приклякають над басейном і пускають на воду віночки, сплетені з квітів нової, прибраної Батьківщини, ніби це в ніч під Івана Купала...

А всі ці дівочі віночки понесла вода просто під ноги йому, голові оселі, що стоїть тепер достойно на містку, ніби морський бог-Нептун, що вийшов з глибин океану, з тризубом у руці.

А тризуб, очевидячки, з мечем!

В темряві весняного, запашного вечора розцвітає чудесним багаттям пластова ватра...

І пливе під зоряне небо вечірня молитва...

Отакі то вони, інженерські сни... Дивні бувають сни голови оселі.

КЛОПІТ З ПРОПАГАНДОЮ

Панна Катруся студіює політичні науки в Колумбійському університеті.

Окрім того, що студіює, старається пропихати, де тільки може, українську пропаганду, докладаючи до цього побожного діла багато праці, ентузіазму, доброї волі, а, деколи, й матеріяльних коштів.

Зокрема ж невтомно пропагує вона між своїми товаришами-американцями і чужинцями наше музично-хорове мистецтво.

На концерт одного з наших репрезентативних хорів панна Катруся запросила таки справді інтернаціональне товариство: двох індійців (у національних костюмах), одного бразилієця та й одного турка з Анкари. Екзотичні гості, сидячи в одній з перших лож, будили в залі загальне зацікавлення, а панна Катруся збирала з усіх боків заслужені вислови признання за її культурницьку місію.

Розуміється, перед концертом, вона дала гостям вичерпний виклад про українське хорове мистецтво взагалі, а про виконавців концерту зокрема, а далі встромила кожному в руку обширну програму в англійській мові і сказала:

— А чого я вам не доповіла, про те довідаєтесь з тієї програмки.

Програма концерту так була скомпонована, що в першій її частині виконувались пісні поважно-історичного характеру, а в другій — побутово-розвагові. Одною з перших прогрімала зі сцени "Закувала та сива зазуля", викликаючи, як звичайно, серед публіки величезне захоплення і невгаваючі брова. Тільки турок не проявляв особливого захоплення... Всадив носа у програмку і мовчав збентежено. А там же був надрукований, акуратно перекладений на англійське текст пісні, з такими словами: "Гей, як зачули турецькі султани, веліли ще дужче... ще дужче кувати кайдани!"

Сидячий поруч турка темпераментний бразилієць штовхнув його легко під бік і подивився на нього насмішливо... Турок відвернув голову і почервонів. Панна Катруся трішки зблідла.

Так склалося, що наступною точкою концерту була пісня "Ревуть-стогнуть гори хвилі по синьому морі (з "Гамалії)". І знову стояло в програмці точно перекладено по-англійському, як важко мучились, плакали-тужили козаченьки в турецькій неволі!

Текст пісні кінчився ремарком: "Весь хор благає Господа Бога, щоб визволив невольників з турецького ярма".

У ложі панни Катрусі повіяло неприємним холодом. Дискретні індійці дипломатично мовчали, зате весельчак-бразилієць явно-славно кепкував собі з турка і казав: "Ого, то ви такі імперіялісти й колоніялі-сти!" Турок червонів чимраз дужче, а панна Катруся все більше і більше блідла.

Врешті, коли прийшла на чергу третя "антитурецька" пісня, — кант про Почаївську Божу Матір, як то Вона кулі звертала, турків вбивала, монастир врятувала", гість з Анкари не втерпів, перепросив товариство і сказав панні Катрусі:

— Я вам дуже дякую за таку програму, за таку дружбу народів і за такий спільний Антибольшевицький Блок! До побачення!

І не чекаючи на легко-розвагову частину концерту — пішов геть.

Панна Катруся заплакала...

ПАНІ ПИРОЖНИЦІ

Якось так несподівано й непередбачено в центрі уваги жіночого парламенту опинилися пироги, — не без вини пані предсідниці зборів, бо це вона перша зачепила цю тему, поставила її, так сказати, на денному порядку.

Пані предсідниця сформулювала таку тезу: "Ніколи ми, дорогі пані, не включимо в наші лави молоду Генерацію такими методами праці, як ліплення пирогів та голубців, — що далі ще практикують деякі наші відділи. Самі ви, пані, ліпите ці пироги, самі їх продаєте на пікніках та вечірках, самі купуєте та й об'їдаєтесь ними. От і вся ваша діяльність! І цим ви хочите притягнути до праці, в наші модерні часи, тут народжене чи тут виховане покоління? Це сміху варте!"

Під час дискусії, як то звичайно буває, думки жіноцтва поділились: одні були за пироги, другі — проти пирогів, треті зайняли нейтральну позицію, тобто признавали деякі вартості за пирогами, алеж доцінювали також вагу "кейків", тортів чи інших перекладанців.

Справжню демостенівську філіпіку в обороні пань-пирожниць виголосила вельми заслужена сингальська діячка з Нью Йорку.

— Дорогі подруги! — сказала. — Я нікому не дозволю в цій залі кинути каменем на пироги і голубці, бо завдяки цим пирогам, завдяки паням-пирожницям ми, скитальці, до Америки приїхали. Пані предсідниця дозволила собі тут сказати, що їхня діяльність сміху варта... Я скажу інакше: ми, новоприбулі, повинні сьогодні цілувати спрацьовані руки наших старших піонерок! Подумайте, пані, скільки вони наліпились цих пирогів та голубців, щоб здобути фонди на наше переселення, щоб нам, новоприбулим, дати перший захист на цій вільній землі. Хай собі хто, що хоче говорить, а я нині клоню свою голову перед старою еміграцією, перед вами, пані-пирожниці, — як то вас дехто легковажливо називає. Дай вам, Боже, много літ прожити і ще багато-багато пирогів зліпити!

Рясні оплески заглушили кінцеві слова заслуженої діячки з Нью-Йорку. Багато пань мали сльози на очах... Старші віком піонерки підходили одна за одною до передбесідниці і розцілювались з нею, як під церквою, на Великдень, а одна бабуня з Мишигену старалася насильно встромити їй у долоню двадцять талярів за те, мовляв... "місис, щос'те їм такий файний отченаш вичитали!"

Якраз тоді, коли пані предсідниця збиралася закрити передобідню сесію, у залі піднялася одна дівчина в окулярах, ніби студентка, і попросила слова.

— Дозвольте, — сказала, навіть гарною українською мовою, — в мене одне запитання в справі формальній. Мені тут дещо незрозуміле, і я прошу у вас вияснення.

— Прошу, в чому справа? — спитала пані предсідниця.

— Пані увесь час говорили про пироги... як то пані-пирожниці їх ліпили, варили, продавали і так далі... А я не знаю, чи є варені пироги... Я чула про печені. Може пані мали на думці вареники?..

— Так, так, вареники! — загомоніла хором заля.

— А, тоді дуже дякую. Я тільки всього хотіла знати.

Після того вияснення пані передсідниця закрила збори, і ввесь жіночий парламент пішов до Народного Дому на... пироги.

ПРАКТИЧНИЙ ДАРУНОК

— Зараз по весільному бенкеті, — розповідала пані докторова пані інженеровій, — прийшли до нас діти прощатися...

— Мамо, — сказала дочка, — ми обоє з Юрком дуже дякуємо тобі і татові за таке гарне весілля, яке ви нам зробили, але я маю до тебе ще одне прохання... Зроби нам ще один... favour.

— Ласку, — несміливо і не дуже впевнено поправив зять.

— Так, так, зроби нам ще одну ласку: напиши по-українському таку подяку нашим гостям за їх участь... і за їх дарунки, ну, ти знаєш!

— Лесю, чи тобі не сором? — докоряю дочці. — Таж ти закінчила з відзначенням школу українознавства, твоє фото було вміщене в "Свободі" з тієї нагоди, — то як же ти не потрапиш зліпити до купи цих кілька слів подяки?..

— Мамо, не викручуйся! — перебила мене дочка, ти сама вчила в цій школі і добре знаєш, які геніяльні були твої учні й учениці, які великі знання вони там набули!.. Я можу, як ти кажеш, зліпити до купи цих кілька слів, але воно вийде таке коструbate, що як пес це з'їсть, то здохне. Ти нам напиши такий вірєць подяки, окей? — а ми з Юрком по дорозі до Канади трохи помучимось, перепишемо той вірєць сто п'ятдесят разів і порозсилаємо гостям. Мамусю, прооошу!

Що ж... Зробила я своїм новоженцям ще й цю останню прислугу — написала їм шабльонову подяку, приблизно такого змісту: "Щиро дякуємо за Вашу ласкаву участь в нашому вінчанні і за Ваш цінний дарунок, такий гарний і такий практичний". Я знала, які дарунки дістала моя дочка. Це були практичні речі, до хати: посуд, срібло, обруси, вишивки, кераміка... Забула за один дарунок — від професора Левченка!

Минуло з два місяці з того часу, аж тут одного дня — телефон! Дзвонить пан професор Левченко... Поштивий такий старичок, трохи дивак, але дуже чесна людина. На весільному бенкеті сказав на честь нашої доні прекрасну промову! Правда, мало-хто його слухав, бо тоді ці вар'яти слали тарабанити ложками, щоб молоді цілувалися... Телефонує мій професорина таким схвильованим голосом, що трохи не плаче!

— Дорога пані Олю, — говорить, — я такий зворушений, такий радий! Я тількищо одержав листа-подяку від ваших дітей, коли вони були в пошлюбній подорожі... Прекрасний лист, чистою українською мовою написаний! Ні одної помилочки, перекручення чи що! А найбільше радує мене те, що їм припав до вподоби мій дарунок. Ось, що вони пишуть: "Ми щиро дякуємо за Ваш цінний дарунок, такий гарний, і такий практичний..." А я, признаюся вам, трохи вже боявся, чи їм, була, пригодиться альбом з чудовими фресками собору святої Софії в Києві...

— Так, так, пане професоре, це правда, — збрехала я в телефоні, не кліпнувши повікою, — мій зять, Юрко, студіює архітектуру і йому ваша книга напевно пригодиться.

А що я мала сказати старовині?.. Що діти навіть не розгортали його альбома з чудовими фресками святої Софії, а побачивши, що це книжка, швиргнули її до шафи з різним шпаргаллям, де вона й досі покутує...

МІКРОФОН — ЧУДОВИЙ ВІНАХІД!

Еге ж, прекрасний винахід мікрофон!

Просто важко таки уявити собі якийсь українсько-скитальський з'їзд чи інше зборище без такого винаходу.

Сидите, скажемо, на такому з'їзді чи конвенції, вже "заслухали" три нудні доповіді, а ось тепер починається така сама, нецікава дискусія. Нудота роздериротна! На трибуні стоїть дискусант, з погордою відвернувся від "майка" і щось там собі мурликає під носом.

Ось тоді-то починається!

— Нічого не чути! — гукає хтось з аудиторії.

— Говоріть до трубки!

Дискусант перестає мимрити і на міґи виправдовується перед народом, що "майка" стоїть зависоко, а він, мовляв, низького росту, не досягне анахтемської техніки.

Тоді прокидається з конвенційного отупіння голова зборів. Владно підносить догори руку і каже дискусантові:

— Пане... той, перепрошую вас на хвилику.

І дає знак секретареві. Секретар схоплюється, як опарений, кидає свої протоколи, біжить стрімголов до мікрофона. Йому на поміч поспішають на охотника дехто з "механіків", що сидять поближче президії, вдоволені, що є нагода трохи кості розрухати.

Починається метушня коло мікрофона. Один "механік" підкручує його догори, другий спускає вниз, третій хухає і дмухає до голосника. Врешті четвертий, найпроворніший, відкриває перед світлим збором таємницю, що контакт не залучений...

— Ррраз! — залучили контакт. Роздається несамовитий свист старокрайової льокомотиви! Якби, припадко́м, у залі ще й досі хтось спав кам'яним сном, то й він мусів би тепер прокинутись. "Механіки" дружньо налягають на свистуна, пробують його втихомирити.

Врешті встає з-поза стола сам пан голова, заглядає до трубки і питає:

— Ну, що, окей?

— Та окей, — відповідають "механіки", витирають хусточками спітнілі обличчя і вертаються на свої позиції.

— То прошу, пане... той, продовжайте, — звертається пан голова до промовця

Той іздалеку, обережно, бочком, заходить до мікрофона, захоочуваний з залі доброзичливими порадами: "Сміло! Ближче! Не бійтеся, він вас не вкусить!" Підійшов ближче, нагнувся, набрав духу повні груди, гей! — як не рикне, мов підрізаний бугай, аж панові голові окуляри з носа впали на "порядок нарад".

На залі — крик:

- Тихше, бо вуха полопають!
- Станьте далі від мікрофона!
- Не лягайте так на нього!

І починається наново та сама коломийка: голова "перепрашає" дискуснтанта, дає знак секретареві, той схоплюється, біжить до мікрофона, йому на поміч поспішають "механіки" — і так далі.

Конклюзія: давала нам УНРА по таборах різні курси: шоферства, кріликарства, городництва, поліж-ництва, а забула навчити нас, як балакати до мікрофона.

А вона, анахтемська техніка, тепер і мститься!

Під час концерту в Українському Інституті Америки молодий соліст-баритон бравурно відспівав, під рясні оплески публіки, знану лемківську пісню "Кедь ми прийшла карта нарокувать". Коли ж скінчилася концертна частина програми, а почалася, теж приємна, буфетова, при одному столику зав'язалася цікава розмова, саме на тему цієї пісні.□

— Наш син, Олесь, дуже не любив, коли співали цю пісню, — розповідала пані добродійка. — Казав, бувало, що вона, ця пісня, занадто плаксива, пацифістична, і не гарно свідчить про героїчність українського народу, про яку ми так багато пишемо й декламуємо. Зокрема ця "Карта", говорив, робить велику кривду лемкам, характерному, відважному племені, що дало так багато бойового елементу нашому підпіллю.□

— Ну, скажіть, якби це виглядало, — питався Олесь, — як би так молодого легіня покликали до Дивізії чи до Повстанської Армії, а він став "просити-благать" маму, тата, сестру, брата, щоб "ішли за нього служити на ту війну?.."□

Пригадую, ми обоє з татом поясняли тоді Олесеві, що пісня "Кедь ми прийшла карта" зродилася в тих давніх часах, коли ще не було ані Галицької ні Повстанської Армії ані жодних інших українських військових формацій. Наших хлопців-новобранців забирали тоді на довгі роки в рекрутчину, служити в чужих арміях, чужим королям чи цісарям, далеко від рідного села і рідного краю. От, і на цьому тлі поста

"КЕДЬ МИ ПРИЙШЛА КАРТА"

Під час концерту в Українському Інституті Америки молодий соліст-баритон бравурно відспівав, під рясні оплески публіки, знану лемківську пісню "Кедь ми прийшла карта нарокувать". Коли ж скінчилася концертна частина програми, а почалася, теж приємна, буфетова, при одному столику зав'язалася цікава розмова, саме на тему цієї пісні.□

— Наш син, Олесь, дуже не любив, коли співали цю пісню, — розповідала пані добродійка. — Казав, бувало, що вона, ця пісня, занадто плаксива, пацифістична, і не гарно свідчить про героїчність українського народу, про яку ми так багато пишемо й декламуємо. Зокрема ця "Карта", говорив, робить велику кривду лемкам, характерному, відважному племені, що дало так багато бойового елементу нашому підпіллю.□

— Ну, скажіть, якби це виглядало, — питався Олесь, — як би так молодого легіня покликали до Дивізії чи до Повстанської Армії, а він став "просити-благать" маму, тата, сестру, брата, щоб "ішли за нього служити на ту війну?.."□

Пригадую, ми обоє з татом поясняли тоді Олесеві, що пісня "Кедь ми прийшла карта" зродилася в тих давніх часах, коли ще не було ані Галицької ні Повстанської Армії ані жодних інших українських військових формацій. Наших хлопців-новобранців забирали тоді на довгі роки в рекрутчину, служити в чужих арміях, чужим королям чи цісарям, далеко від рідного села і рідного краю. От, і на цьому тлі поста

ли тужливі та й журливі рекрутські і жовнярські піоні, до яких треба зарахувати й пісню "Кедь ми прийшла карта..."□

— А втім, — забрав тоді голос мій чоловік, — я навіть й не знаю, чи можна цю пісню назвати лемківською... Пригадую собі, коли ми мандрували по Словаччині, то в одному селі я чув, як хлопці співали її по-словацькому. На Словаччині руські чи українські села перемішані з словацькими, а в мові та в говірках їхніх є багато подібности. Дуже можливе, що ця пісня попала до нашого фолкльору від словаків.□

— Ааа, це інша справа! — зрадів Олесь. — Витягнув олівець, нотатник, і щось там у ньому перекреслив, якусь лінійку. Саме тоді він готовився поступити в мілітарну академію і записував собі різні пісні вояцького характеру: козацькі, стрілецькі, повстанські. А що сам він мав гарний голос і грав на гітарі, то вже наперед виробив собі плян — познайомлювати своїх шкільних колег з українською пісенною творчістю, — що й потім доволі успішно здійснював, а навіть збирав за це похвали.□

Згодом я спитала чоловіка, чи він справді вірить, що пісня "Кедь ми прийшла карта" є словацького походження?□

Чоловік мій здвигнув плечима і відповів:□

— А звідки я можу це знати?... Ти ж хіба пам'ятаєш, що на Словаччині ми не мали часу слухати пісень, втікаючи день і ніч від червоних партизанів! Але ж треба було якось хлопця заспокоїти, щоб не дуже собі марикував, що наші лемки менші герої за гуцулів і бойків...

ДОБРОДІЙ ЛЮДСТВА

Під час ювілейних святкувань нашої мюнхенської "Альма Матер" згадувались імена різних заслужених особистостей українського наукового світу, давніх і сучасних днів, та ніхто чомусь не додумався спом'янути добрим словом таку заслужену в цьому аспекті людину, як покійний мій земляк Омелько, — будь йому чужа баварська земля пером та пухом...

Багато добра зробив небіжчик для нашої науки, і нашої молоді, зокрема в ділянці високого і середнього шкільництва. Точніше кажучи, він простягав помічну руку цим молодим людям, які записувались на високі українські чи німецькі школи, а мали деяку замороку із закінченням середньої, значиться — гімназії... Само собою розуміється, що в тих гірких часах даремне вам ніхто руки не простягав: в цю руку треба було щось встромити, чи то в твердій валюті, чи натураліями.

Щоб довго не розмазуватись, друг Омелько, один із тих самородних геніїв-метеорів, що заблиснуть і зникають, десь, якимось чудом, роздобув чи підробив собі печатки: станиславівської і тернопільської гімназій. У повоєнному міждб'ї, на еміграції в Німеччині, це був, просто сказати, скарб, золота жила! Всяк, хто у военній завірюсі

затратив чи залишив тікаючи вдома такий важливий документ, як матуральне свідоцтво, удавався за порятунком до нашого Омелька, а він, річ ясна, нікому своєї помочі не відмовляв, — за відповідною таксою, розуміється.

Урядував звичайно вечорами (вдень спекулював) на Фюріхшуле, у знаній не одному нашому студентові кімнатці на першому поверсі, яку ділив наполовину ще з одним патріотом, що був у нього за секретаря чи то пак — скарбника. Мабуть з конспіративних мотивів, хлопці тримали печатки в штучерному сховку: під ліжком, у старих Омелькових черевиках. Печатка станиславівської гімназії приміщувалась у лівому черевіку, а тернопільської — у правому.

Бувало, коли приходив відвідувач по-ділу, друг Омелько, як велика шишка, не обслуговував його особисто, а гукав своєму підручному:

— Даниле, прибий там печатку!

— А з котрого черевика, з лівого чи правого?

— Пспитай селепка.

Тоді підручний урядовим тоном звертався до клієнта в той спосіб:

— Слава Україні! Ви, друже, де закінчили гімназію, в Станиславові, чи в Тернополі?

— В Тернополі.

— Тоді з правого черевика. Сто марок прошу.

Прибивав печатку, інкасував гроші, і з тим моментом ще одній многонадійній молодій людині відкривався ясний шлях до такої чи іншої святині науки.

Ось таким добродієм студіюючої молоді був наш незабутній друг Омелько! Який жаль, яка шкода, що життя його так швидко і так трагічно обірвалося (любовна драма!). Із своїми небуденними талантами й уміlostями він, безумовно, міг би був багато дечого досягти і далеко зайти, а до криміналу то цілком певно.

В часі ювілейної білої гарячки, коли вже й дитячим садочкам роблять ювілеї, не завадило б, кому слід, десь, на якійсь Союзівці, відзначити теж річницю благородної діяльності всіми, на жаль, призабутого друга Омелька. А в першу чергу повинен би відбутися товариський з'їзд тих матурантів, що складали іспит зрілости перед лівим чи правим черевиком..

ПЕРЕДОСІННЄ

Гей, бігла осінь

вечоровим лісом...

Є. Гуцало

Може воно й завчасно викликати осінь з лісу, коли він ще стоїть живий, у літній шаті, та вже, за словами поета, "немов олень, поранений мисливцем", губить краплі крови, що спливають з нього червоним кленовим листям... Може й не треба, як писав інший поет, "вдаряти по чорних клявішах серця", коли тут, перед нами, така радісна okazія, як вибори міс Союзівки!

Ще раз, перед осіннім затишшям, заклекоче Союзівка розбуяною молодістю, загомонить піснями, танґами, народним свінгуванням! Бо молодість знає свої закони (часом і беззаконня), а коли під зоряне небо полинуть перші "Амор"-ні акорди, тоді,

звичайно, нікому з молодих не прийде на гадку вслухуватись чи... "бігла осінь вечоровим лісом", або через чиєсь серце...

А вона таки пробігла зраненим оленем, кривавий слід залишивши на журавлині. Вже, от, і перший лист осінній зашелестів на стежці під ногами, і з вечірньою россою прилип слухняно до черевика... Колись, пригадую, по цій стежці, між "Полтавою" і "Ворохтою", любив проходжуватись з паличкою в руці д-р Лука Мишуга... Він захоплювався осінню на "Союзівці", і перша зустріч працівників "Свободи" відбулась в один прекрасний осінній вечір якраз тут, у старому ще будинку "Гостинниці", при розпаленому ватрані, удекорованому в росохаті оленячі роги...

...Заграв гармоніст, і великий джентлмен, віденської ще школи, доктор Мишуга, попросив до танцю наймолодшу панночку з канцелярії. Обережно випробовував свої танкові вмінності і незабутній наш голова, Дмитро Галичин... А там покотилась в глуху кетскильську ніч, либонь уперше в цій гірській закутині, українська пісня! Чи це сон, чи ява?... Чи це було вчора, чи взагалі такого й не бувало?... Скільки-то кришталючої водички продзюрчало з того часу по білих ребрах союзного "Черемошу"?

...Ось старокрайовий місток через річку, сосонки сп'янені сонцем, романтичні скелі і чисті плеса "ване-нок"... А хто там на містку сперся на поруччя?... Хто ж би, як не наша дорога пані Мирося, поспішав, трошки задихана, з "Лісничівки", ще й малого синка, Борисика веде за руку.

— Добре, що вас зустріла. — усміхаються привітно ласкаві очі. — Ви там будете сьогодні, на вечірці, майстром церемонії, то постарайтесь не зачинати точно, бож ми, як знаєте, з пані Нілею, живемо в лісі, в хаті на курячій ніжці, нам далеко йти, а тут ще дітей треба нагодувати і самим трохи причепуритись...

За те ніколи страху не було, щоб наша мистецька вечірка почалася точно, але завжди так добре було спостерігати в перших рядах публіки нашу віддану прихильницю, покійну пані Миросю! Вона завжди щиро раділа нашими сценічними успіхами і так вибачливо прощала нам усі недоліки програми, включно з "навалюючим" щоразу мікрофоном...

...Мої друзі і партнери в нинішній програмі, просили мене "втяти" щось веселе, щоб підняло їх на душі перед нелегким завданням — вибором міс Союзівки. А я втяв таке, що "хоч сядь та плач, хоч сидючи кричи!"... Простіть, друзі, але це той перший листок, що зашелестів під ногами, навіяв мені на душу такий настрій... "Гей, бігла осінь через моє серце..."

ПРИВИДИ ХОДЯТЬ ЗА НАМИ

1. Спершу вступ — як звичайно

— Бо це, мусите знати, весільний одяг мого чоловіка! Він носив його так довго, як довго тривали години (дослівно години) нашого "подружнього щастя". Ми взяли шлюб декілька годин перед його від'їздом на фронт... Так, це він, Гайнц...

В куті поблискувало холодом цвинтарного мармору піяніно і з його жалібно-гебанової оправы визирало фото, доволі крикливо розкольороване: ідеальний екземпляр "блонд-бестії", русоволосий, замашистий юнак, увесь у ластовині, в сорочці

короткорукавці, сперся на лавн-тенісову ракету, чарував розсміяною білістю зубів...

— Гм... Жовтодзюб! Йому тоді було вісімнадцять років...

Пані Дітріх перехилилася й сягнула випеченою рукою по альбом, а тоді, якби нехітьма, її пружні груди торкнулися Василевого плеча. Торкнулися й на мить так і до нього прикипіли...

Василь якось нерішуче посторонився:

— А потім ви його більше не бачили?

Видивилася на нього зчудованими, дугастими бровами і з ледве помітним відтінком іронії прикусила уста, що яскравіли від покладів карміну, мов свіжа рана. Стріпнула попіл із цигарки лакованим кінчиком мізинця...

— Ах, ні, розуміється, час від часу він ще приїздив на відпустки, на пару днів, але ж ви розумієте, це вже не було життя, тоді все котилося на дно: метушня, тривоги, бомбардування, щоразу трагедія в родині — хтось пропав, когось убили, і ця вічна погоня за шматком хліба, за дахом над головою... Ех! Жахливі були ті часи напередодні катастрофи..! А це (розгорнула альбом) його останнє фото. Саме тоді Гайнца іменували за якісь там "геройства" командантом штурмової сотні, відзначили Залізним Хрестом та іншими брязкальцями, ну й, очевидно, післали в "айнзац", проти тітовських партизанів... І з того часу слід по ньому загинув.

Василь засуєтився, встав, пробовкнув щось недоладне — ні пришив, ні прилатав, та й узагалі розмова потім уже не клеїлася, а втім і недоречно було її продовжувати, і він нашвидкуруч розплатився, загорнув під пахву куплений одяг і вийшов, далі таки сердечно каючись, що, лихо його знає навіщо, забажав "змінити шкіру".

2. Автор додав дещо від "себе" до характеристики героя

Не треба дуже дивуватися, що мій приятель Василь виніс розхитані нерви з прогулянки тією чортівською каруселею, яка крутила ним понад п'ятнадцять років... Конспірація, підпілля, процеси, кримінали, далі — втеча за кордон, потім війна, диверсія в запіллі, фронт — один, другий, і знову... "ліс наш батько, темна нічка мати", ще раз тюрма і камера тортур і, на завершення епопеї, три роки концтабору.

Проте, коли тепер хтось сипле заялозені фрази, мовляв, ці переживання "розстроїли" Василеві нерви, чи там "захитали його психічну рівновагу" то це, звичайно, анічогісінько не вияснює. І так само розминається з правдою погляд декого з партійних "хуситів", нібито Василь "заломився на дусі". Насправді Василів дух спотужнів, набренів свіжими пароснями, поповнився саме тим вагітним кладом, що має в світі ідей найвищу ціну! Не перечу, може, під час тієї метаморфози його душевні семафори, зазнавши доглибинного потрясення, переставились на інші рейки, може власне на ті, з яких видні найширші обрії, найдальші верхів'я?

Аж дивно: цей неприкаянний експропріатор колись, кажуть, аж до жорстокости твердий та безпощадний у боротьбі, він, що з титулу особливого "звання", сам був із смертю за пані-брата та й інших посилав на смерть, не кліпнувши повікою, професійний каторжанин, який зазнав на своєму віку стільки знущань та поневірки, аж обернувся від того в жалкий, позбавлений здоров'я лахман, — саме він, отінившись на

волі, здивував усіх виїнярковою людяністю й великодушшям. В часі, коли весь світ шукав і карав навімання воєнних злочинців, відчувалося, що Василь радий був затаїти перед людьми свою особисту кривду, заховатися з нею кудись, щоб його ніхто не чув і не бачив. А вже зовсім не помітно було в нього бажання мстити й шукати відплати, навпаки, він став, може, понадміру співчутливий до чужого горя і вражливий на страждання тих, від кого, будь-що-будь, таки найбільше натерпівся.

Це ж не була жодна таємниця, про те розмовляв увесь М., що визначний член революційного підпілля, вирвавшись з кацету, сам ледве живий і теплий, не знайшов собі кращого заняття, як піклуватися бездомною старенькою німкенєю, зі шлезьких утікачів; випадково надібаву на вулиці, він приютив у власному мешканні та й дбав, кажуть, за неї, як за рідну неньку.

В кварталі, де він жив, знали його наперестріт усі собаки і німченята, вони хмарою тяглися за тим чудним "авслендером", що був у їхньому уявленні, немов би трохи "феррікт", бо роздавав задарма унівські ласощі. Та й усі ми знали особливу Василеву манію — вишукувати по закамарках і втискати милостиню — тим з-поміж недавніх світозавойовників, які тепер без рук, без ніг, чи з жовтими паличками сліпців, валялися жебрачими онучами на розвалинах Столиці Руху...

Правда, коли його при цьому застукував хтось знайомий, тоді він трохи бентежився і виправдувався:

— Ну, бачите, я сам не знаю, коли й у кого я заразився отою язвою гуманності?.. Таж колись, хоч би в кацеті, — ви пригадуєте, як то я стягнув накривало з того конаючого француза, який ще добре не застиг, і сам ним обгорнувся та й із чистою совістю заснув, — а сьогодні чоловікові прикро, коли комусь нехітьма ногу настолочить!.. Або такий драб, швабуга, — таж давно, в інших обставинах, мой-бры! я ладен був йому горло перегризти і власними пазурами тельбухи випороти!.. А нині ти стоїш перед таким людським обломком якийсь онесмілений і немов би винуватий, співчуваєш йому і милостиню тичеш, а по-правді, дідько знає, хто це, може, колишній кат або добре замаскований шпигун. Ех, проклятий слов'янський сентименталізм!..

Або ще такий знаменний деталь: Василь нізачо в світі не наткнув би на палець — персня... І це його невимовно дратувало, коли хтось із його друзів придбав собі десь "на чорно" перстень і був настільки необережний, що почванився таким набутком...

— Це ж гидота! Це таки, просто, канібалізм! А звідки ти знаєш, що того самого перстень не стягнув якийсь бузувір із пальця твого найкращого побратима, перед тим повішеного, чи закатованого?.. А, може, на ньому ще чиясь кров як слід не обсохла, а ти вже в ньому парадуюєш... Ні, ні, братчики милі, ви не спихайте цього краму на мої "розхитані" нерви! На своєму віку я занадто часто бачив, як усякі чоловікоподібні бестії живовидячки рвали, дерли це прокляте золото з рук ще добре не застиглих, разом зі шкірою й клаптями м'яса! І ви, панове, жадною т. зв. логікою не переконаєте мене, що ви в порядку.

З подібних мотивів Василь довго не наважувався замінити... старий одяг на новий (а той, в якому він покинув лагерь, вже зовсім знищився). "Не хочу одягатися в чужу

шкіру! На нове вбрання не маю грошей, а куплю якесь приношене — дідько знає з кого? Може стягнене з якого трупа, або засудженого на стричок?" І ми, його приятелі, чимало з ним наволоводились, доки, кінець-кінців, не намовили його переодягнутися в іншу "шкуру".

3. Тепер герой сам розповідає, що було з ним

З купленим одягом я прибув додому пізньою порою, бо трамваї вже не ходили, і мені довелося бити ногами з одного кінця міста в другий. З навислої над зруйнованим містом глухонімої, мохнастої пільми весь час сльозило та сікло дощем, я продрог і промок до рубця, і це було справжнє Боже благословення — виборсатися з такої плюхи та потрапити в нагріту кімнату. З правдивою насолодою я постягав із себе перемоклі лахи, а потім порозвішував їх на стільцях довкола печі, щоб пересохли. І тоді саме приплила мені до голови ця одчайдушна, просто таки безбожна гадка: чому б мені, коли я вже роздягнутий, не приміряти нового одягу?

Так, так, я знаю, ви тільки здвигнете раменами, це ж самозрозуміла справа, що новий одяг треба приміряти, але прошу вас, — беріть завжди до уваги всі ті складні і прикметні моїй вдачі особливості, що їх тількищо так вдумливо проаналізував Вш. Автор новелі в попередньому розділі. Коротко кажучи, я купив цей одяг та й приніс додому, аж ніяк не маючи впевненості, чи колинебудь носитиму його...

Одначе (і це була несподіванка для мене самого) в мені перемогла звичайнісінька плоха цікавість, що за неї ми так часто любимо глузувати з нашого жіноцтва, а вона і нам, мужчинам, не є занадто чужа. Просто в той момент мені дуже кортіло побачити себе в пристойному, елегантному одязі, а такого чуда-дива я не мав на собі від непам'ятних днів.

Але процес "переміни шкури" не відбувся так зовсім гладко. Підсвідомі психічні гальма діяли весь час і стояли на заваді. По кожному частину одягу я сягав рукою, наче той несправний злодій, що не краде, а крадеться. Витягаючи, наприклад, штани, я мав таке кумедне почуття, начебто з розколин і тріщин у підлозі повилазили якісь Гноми, зачепилися за штанку і дражнять мене, то пускають, то тягнуть щосили до себе.

Одягнувшись, нарешті, я відчув, що новий одяг, чи радше сам його дотик ніби ошпарив мене вогнем! Ціле моє тіло якби хто обсипав приском і воно пашіло, ятрилося всіма порами і клітинами. Щоб звільнити свою свідомість від тієї нестримної муки, я пустився на штуцерний самообман: заціпив зуби, стиснув кулаки і струсонув сам собою, отак, як собака, що стрясає з себе воду, вийшовши з річки. Помогло. Грань "обсипалася" з мене і мені, на мить, здавалося, що я чую, як сичать окремі жаринки, потухаючи на мокрій долівці...

В кімнаті стояла чорна шафа, вона мала вклеєну в одне крило дверей велику люстриану шибу. Шиба віддала мою подобу в повному рості від п'ят до чуба. Ну, що ж, одяг був до людей, вибагливо скроєний та пошитий з доброго, "передвоєнного" матеріалу, темний гранат в сіро-зелені пружки, та лежав на мені бездоганно, наче таки справді роблений "на міру". Одне, що з ним ніяк не грало, це була моя власна непривітна маска, з неї ще не щезли і, мабуть, не скоро таки щезнуть ті знаменні риси,

якими натавровані обличчя всіх каторжан — зацькованих тварин.

Але від тих обзорин у дзеркалі стало мені врешті якось гупо і смішно з себе самого, і я сказав до себе: „Ну, що? Не видав Гриць довгих ногавиць?“ І схилився сам не знаю за чим, додолу: тоді хвиля крові так сильно вдарила мені в голову, аж мене запаморочило... Я випростався, зачерпнув повітря, глипнув у дзеркало і — знерухомів: з люстриної шиби, замість моєї власної маски, дивилось на мене, знайоме мені з фотографії, розсміяне, ластовиняче обличчя Гайнца Дітріха, якого убрання я мав тепер на собі...

Що ж... Дуже правдоподібно, що саме тепер моя форма розповіді відбігла від творчо-стилістичного задуму Вш. Автора. Можливо, цю "сцену перед дзеркалом" він відповідними засобами здраматизував би, підбив би її емоційну температуру до 44-ох ступнів, обмотав би її гофманівським павутинням несамовитости, — в кожному разі, гадаю, він не написав би, що тоді, перед дзеркалом, я лише "знерухомів", а скоріше "зелектризував би" Вас, наприклад, таким абзацом:

...Побачивши примарну з'яву, Василь скам'янів перед дзеркалом, німа тривога стиснула йому горло залізними кліщами, серце завмерло в грудях, очі вийшли з лоба, а зуби задзвонили неначе в лихоманці.

Але ж, клянусь перед Богом і людьми, нічого подібного зі мною не траплялось, мені, в той момент, чомусь ані не снилося "скам'яніти" чи "остовпіти", бо мені зовсім чуже й далеке було почуття будь-якої тривоги. Зберігаючи повноту свідомости і спокою, я потрактував "привида в дзеркалі" просто, як влізливу муху, що мигнула мені перед носом, і коли я тоді, знехотя, і цілком механічно відмахнувся, якби хотів її прогнати, то це, мабуть, був єдиний вірний відрух, викликаний появою "привида".

Потім, пригадую собі, я ще трохи потер рукавом дзеркальну шибу, отак, як змазуємо вікно, коли воно зайде імлюю. Та це нічого не помагало, з'ява від того не щезла. Тоді я притулив долоні до очей і стояв добру хвилину непорушно, намагаючись припинити метушню думок. Коли розплющив очі — з'ява ще ближче і навальніше вперлася мені в очі, мало не торкаючись мого лиця звішеним лобом: юне заводіяцьке обличчя "блонд-бестії" зарисувалося тепер у дзеркалі напричуд виразно, затрачуючи зовсім познаки будь-якої примарности, воно дихало, парувало, жило, справді таки жило, цвіло рум'янцями і пестрилось ластовинням...

Я рухнувся — мій привид також, я відступив крок узад — мій привид (мій відбиток із не моїм обличчям) зробив те саме, і так ми стояли один проти одного, вп'яливши в себе очі, точнісінько — два манекени на виставці мод, обидва одного росту й вигляду, в однакових одягах, тільки з різними обличчями, відмежовані та одночасно споєні один з одним прозорою, ні то реальною, ні то уявною стіною люстриної шиби...

А довкола нас бовваніла така тиша й самотність, що несміливе шарудіння дощу (він сльозився за вікном по дошці), витворювало лоскіт на подобу гірського водоспаду. Та прислухавшись уважніше, я помітив, що й цей лоскіт переростає й заглушує зовсім розпачливе лomotіння мого серця; в обидвох коморах рухалися якісь величезні рупори, вони гатили й гатили і з колосальною напругою підганяли кров у підчереп'я,

аж тріщали в ньому всі шви, та випирало мозок, аж підорване тім'я хиталося і деренчало, як покривка на баняку, що її підіймає пара від кип'ячої води.

Саме тоді шарпнув моєю свідомістю той скажений біль, який так мені дошкулює у випадках особливого нервового подразнення. Роз'ятрений, щемкий біль, що має своє вогнище отут, вище лівого виска, а потім, ступнево, проникає скрізь гострими щупальцями, як підшкірний, ядовитий поліп, розгалужується вглиб і вширінь, знерухомлює ліву щоку в нестерпній парастезії, потім, знечев'я, перескакує в ліве стегно, викручує сугави, мов на колесі тортур, і раптом паралізує цілу ногу...

Вже не пам'ятаю добре, але здається мені, що я мусів, хіба, тоді завити вовком, якому живцем обдирають шкуру, і напевне розбудив мою німкеню та сусідів. З останньою натугою волі, тримаючись, як п'яний, стільців та підлоги, я все ж таки приволікся до ліжка, проковтнув ще подвійну дозу броду, а там простягся, гей колода, намагаючись зосередити свою увагу на одній точці і не дивитися на шафу.

Вгорі, просто мені над головою, горіла електрична лампа. Якесь самотня мушка забилася під матову об-тулину і звідти долітало тепер до моїх вух тонюсеньке, мелодійне дзижчання; чомусь воно мені пригадало бренькання дзвіночків під час процесійного походу в свято Божого Тіла в котрийсь із райдужних днів мого золотого дитинства... А це та бідолашна мушка розбивалася і дзвонила крильцями об лампу, брєніла і крутилася, як біснувата, все швидше й швидше... І ось, перед моїми вп'яленими в лампу очима пустилися в танець зразу менші, а далі все більші й більші чорні обручі, вони крутилися в шаленому темпі й заточували надо мною все ширші й ширші круги... І я відчув, що мій біль ущухає, тіло терпне, деревіє, робиться порожнє, як видмухане скло, та сповняється дивною легкістю і врешті моя істота збувається всього матеріального, ось вона вже визволена, шалене вирування чорних обручів, як подмук повітряної труби, пориває мене під стелю разом із постіллю і я вже ніби медіум на сеансі спіритуалістів — пливу, лечу, вирую в крутежі астральному...

З надлюдським зусиллям я двигнув та заніс на висоту очей зап'ясток лівої руки, хотів знати, котра година, а рука була — Господи, яка важезна, ніби залізна штаба в пів-центнера та й чудернацька яка! — розпухла, космата, пазуряста, просто якесь потворне лапище передпотопної тварини, а щиток годинника розрісся так, що прибрав розміри вежового дзиґаря: стрілки розкарячились немов два коромисла і дві велетенські цифри били мене в очі фосфоруєчим блиском: три-чверті на дванадцяті. Так, пригадую точно: було три-чверті на дванадцяті.

Звичайно, мені тепер важко сказати, чи після того всього я ще далі зберігав якусь контроль над тими чи іншими відрухами свідомості, — думками, враженнями, відчуттями... Пригадую найдокладніше, що, лежачи отак горілиць, із розплющеними очима, вп'яленими в стелю, я чув, як за стіною, в кімнаті моєї німкені, годинник видзвонював дванадцяті. Але ж я встиг нарахувати тільки вісім чи дев'ять рівномірних ударів: далі биття перемінилося в енергійне стукання до дверей. Стук-стук-стук! Стук-стук-стук!.. Я присів на постелі, насторожив вуха: так, це справді хтось настирливо стукав у двері! І я сказав:

— Заходьте.

Рипнули двері — але ж, на диво, це не були хатні двері, тільки від чорної шафи... Звільна, спроквола — ш-ш-шах! — відхилилося її праве крило, потім ліве, і з темного отвору, ніби з челюсти гробівця, або з якогось бездонного провалля — до кімнати вступив Гість...

Сказати правду — я навіть не був дуже здивований його появою і немов би доживав цих північних відвідин, ніби ця наша зустріч була запланована завчасу. Розуміється, це був ніхто інший, як тільки той молодий німчук, уже добре мені (і Вам) знайомий зі з'яви у дзеркалі: та сама русява чуприна, гранчаста, тупочола голова з високопідстриженим затилком, той самий, по-буршівськи нахабний погляд і заводіяцьке обличчя, всіяне ластовинням, — тільки усмішка немов би з нього зникла, та й кольори вже не були такі яскраво-цукеркові, як на фотографії, а якісь спопелілі, пригаслі, неприродно збляклі...

А вже одяг мого Гостя таки нічим не заслуговував на назву "візитового"... Насправді, мій Гість стояв передо мною босий-простоволосий, в одній спідній білизні: мав стандартного типу військову підсоро-чинку, з набитими на грудях лабати стемплями, і підштанці ніби зі старшого брата, заширокі на нього та й задовгі, бо звисали йому на подолок і він притримував їх рукою, щоб не впали, а розв'язані білі торочки волочились на ходу за п'ятами.

Та й виключно особливого фасону була краватка, що теліпалась йому на шиї! Ні, клянусь Господом, у такій краватці я ніколи не ходив! А може?... А може десь-колись я оглядав її за скляною шибою якого магазину?... (Перед очима, як на фільмовому екрані, мигнула серія кадрів: шумні та багатолюдні артерії метрополій, за блиском шиб — розкішні вистави з усякою люксовою всячиною, та ні, між чоловічою конфекцією — краватки такого фасону ніде не помічалося...) А може?... А може то я бачив її на шиї в котрогось з моїх давніх друзів?... Так! (Загадка виявилась!) Такі, з дозволу сказавши, "краватки" я бачив на шиях багатьох моїх друзів! Таж це не була жадна краватка, а — коніп'яна мотузка, точніше — петля, зашморгнена довкола шиї, а врізаний кінець мотузки, не без деякої фантазії, був перекинений через плече нічного Гостя, мов у дівчини косичка...

Що ж?... Мушу признатися, що винахідливість мого Гостя навела на мене якийсь шибеничний, по-дітвацькому безтурботний настрій! Химородні думки стріляли по голові, ніби п'яний візник з батога... Ха-ха! Що за оригінальна вигадка! А яка на часі! Ясно, за останніх декілька років стрички здобули собі в світі широкий розголос та застосування, а стільки ж то винних і невинних людей буяло собі на них, між небом і землею!

Просто таки дивно стає, що всякі Діори в Парижі чи деінде, ще досі не здогадились застосувати стричка в ділянці моди! Уявіть собі, яким головокружним успіхом користувалася б така новість, наприклад, в Америці!

Мій Гість заговорив перший:

— Пане, чи ви мене пізнаєте?

Я відповів:

— Авжеж. Тількищо я мав нагоду оглядати вас у дзеркальній шибі. Будь ласка, сідайте.

Я підсунув йому стільця.

Він нетерплячим рухом підтягнув підштанці (вони безнастанку зсувалися з нього) і потряс головою:

— Ні, дякую. Не можу я сідати: я вишу!

— Атож як?

— Звичайно, на шибениці... Ага, для вашої інформації: мене тількищо повішено на подвір'ї міської цитаделі в Београді. Перед тим, звичайно, я вислухав справедливий вирок так званого "народного суду". Мені, бачите, зробили незаслужену честь: зарахували до категорії воєнних злочинців.

— А ваша присутність у моїй кімнаті?..

— Ані трохи цього факту не заперечує. Взагалі, ми, повішені, маємо над вами, ще не повішеними, цю сказати б, перевагу, що для нас не існують час, простір і дійсність у вашому розумінні. Я можу, ось, для прикладу, диндати ногами в Београді, гостювати у вашій кімнаті та й одночасно ширяти в таких світах, про які вам, за життя, ніколи не снилося і не присниться!.. Але я до вас по ділу.

— Слухаю вас.

— Ви носите мою шкіру.

— Що ви сказали?..

— Те, що ви чули. Ви маєте на собі мою шкіру. (Він тицьнув пальцем на одяг, що був на мені.) Не вірите?.. Подивіться!

Він розщипнув на грудях підсорочку, я придивився уважніше і закріпив, що мій Гість справді обдертий зо шкіри мов облуплений заяць! Але відкриття такої моторошної правди аніраз мене не збентежило, що більше, мене аж розпирала злорадність, що його так опатрали, і мені захотілося споневіряти його до решти, викпити, осмішити!

— Ну, гаразд. А навіщо вам придалася шкіра, коли ви перестали бути істотою з цього світу?

— Нехай вас за те голова не болить! Не в тому річ, чи вона мені потрібна, чи ні, але яким правом ви затягнули її на себе?

— Дуже просто: я купив її у вашої дружини.

— Що ж це за дикунські звичаї завелися — торгувати людською шкірою, ніби корою цинамонового дерева?.. Де, коли ми живемо, в якій епосі, і хто ви, до чорта лисого: цивілізована людина, чи якийсь го-тентот?

— Поволі, поволі, юначе, не гарячіться! Наша, українська пословиця каже: "чия говорила б, а чия мовчала б!" До вас питання: хто з кого перший почав лупити шкіру — ми з вас, чи ви з нас?.. Чи маю пригадувати вам, що робили по фабриках смерті деякі грубі тузи з вашої еліти?.. Із шкіри цивілізованих людей веліли шити своїм повіям елегантні жіночі торбинки і рукавички... Звичайно, на самій ґалантерії не збувалося, геній практичності, що ним так прославилась ваша нація, не міг дозволити, щоб решта

"сировини" йшла внівець: її обертали на мило та штучні погної. А тепер — годі! Обернулася комета хвостом і за все треба розплачуватись. В ім'я старої, як світ істини: "Око за око, зуб за зуб!" А шкура — за шкуру!

Ну, цим я досолив йому до самих печінок, і я бачив, що він починає казитися, як лють підступає йому до горла.

— Гей, чоловіче, таж ви глумитесь з мене в живі очі! Знайте одне: я був вояк, моє місце було на фронті, і з якої речі я мав би відповідати за всі свинства, що діялись в запіллі?.. Але ж, бачу, в тих кацетах либонь замало вас муштрували, коли ви такі премудрі стали, так розпаношилися і розсуваєте носами, ніби в себе, вдома!.. Хмарою сарани ви насунули на нашу сплюндровану, розшматовану німецьку землю і тепер пасетесь, наживаєтесь останніми її соками! Ще й репетуєте перед світом: Ох, ми нещасні жертви всіх режимів, нас запроторювали, з нас збиткувалися, ми мучилися і страждали! А, скажіть, чого варте оте ваше мучеництво, коли ви з нього зробили собі професію та й ганебно його експлуатуєте, та й скімлите на весь світ, простягаючи руку по даремщину?.. До наших завойовників ми таїмо в серці ненависть і жадобу — відплати, до вас, шантрапи, чуємо лише погорду й обридження! Можні світу цього виграли війну, а ви, як ті цуцики, скачите довкола них, ликуючи й пишаючись чужою вікторією. Вам ще замало нашої поразки, нашого кривавого сорому, ви топчите, як свині, святі руїни нашої слави, віднімаєте від рота хліб старикам і дітям, ганьбите жінок і сестер наших та плодите байстрюків, — і того всього вам замало! Вам, тричі проклятим, ще й забагається ходити в наших шкурах, ви знущаєтесь з нас ще й по смерті! Встань, хаме, коли я до тебе говорю! Віддай мені назад мою шкуру!

Це сказала ще людина, чи там "надлюдина", але мені до грудей скочив уже хижак, — ні то вампир, ні то шуліка, з кривим дзьобом, з зачервонілими від люті сліпаками, з розчепіреними папурищами! Він кинувся на мене, як буря, клював, бив крилами по голові, його закривлені пазурі-стилети пороли-шматували на мені одяг, впивалися в живе тіло. Я боронився, душив його, кусав, рвав із нього пір'я, і так ми вовтузилися і товкмасилися, аж він заповоров мене кігтями трохи не під саме серце: я завищав з болю, схопився і, може, від власного свого крику, — проснувся...

Так, проснувся.

...Вже дніло, і млявий розсвіт ранку струмився в кімнату крізь шпарини в забитому вікні. Вгорі, мені над головою, так само мляво блимала жарівка. Чорна шафа стояла розчахнута навстіж. Я сидів на постелі приголомшений, розхристаний, так, як поклався серед ночі — в новому одязі. Але той одяг був тепер — пожалься, Господи! Ще штани-штаннями, але що сталося з жакетом?.. Він висів на мені пошарпаний, обірваний, якби його хто перепустив через триби січкарні...

4. І, накінець, короткий епілог чи слово від автора

— Вам, напевно, цікаво буде знати, що кінець-кінцем сталося з тим Василевим одягом, носив він його, чи не носив? Отож, того самого дня віддав його господині, прохаючи, щоб викинула це на смітник, або собі продала, щоб він "цього барахла" більше не бачив у хаті. А сам далі ходив в унівському обмундируванні. І дуже того не

любив, коли було пригадати йому цю ніч, коли він "мінняв" шкуру!

Тоді хмурився і бурмотав сердито:

— Ах, проклятий слов'янський сентименталізм!

ЛЕКЦІЯ "ДЖУДО"

I.

Трагедія почалася з тієї хвилини, коли мій приятель Віктор, нехітьма згадав, що він живе тепер на Дарк-Стріт.

Форман зробив великі, перестрашені очі:

— Де? На Дарк-Стріт?... Між тими еспанійолами? Чоловічку, та ж вони тебе заріжуть!

І махнув при цьому рукою таким жестом, неначе заріз мого приятеля уважав за доконаний факт.

Дарк-Стріт — номен-омен, справді таки темна вуличка, прилягла долішнім своїм кінцем до Бруклінського мосту, а горішній загубився десь поміж доками, на узбережжі Іст-Ріверу. Залюднював її переважно смаглявий елемент, що виводив свій родовід з Іберійського півострова, хоч і не бракувало там представників п'ятнадцяти інших рас та націй з усіх закутин земного г'любу. Вікторові була вона тому догідна, що мав лише три зупинки підземкою від хати до фабрики. Поза тим знайшов собі доволі дешеву і відносно чисту кімнату, якщо взяти на увагу, що східня частина міста взагалі не блищала прикладною чистотою. Віктор перейшов туди жити недавно з рідного гетта і вже почав поволі звикати до нового довкілля, як тут тобі — маєш, Гандзю, книш: "Вони тебе заріжуть!"

З важким серцем вертався Віктор увечорі додому. Правда, досі тут його не спіткала ще жадна біда, не чув теж про якийсь розбій на гладкій дорозі. Хіба за винятком того, що в суботу забрала поліція п'яного матроса, який зчинив бучу в таверні та побив кріслом бартендера. Але ж це речі щоденного порядку в узбережних районах міста. Так потішав себе мій приятель, але на душі ставало йому моторошно, коли наближався до хати. Тут бо доводилося йому щоразу пробиватися через кордон парубчаків, які за дня кидали м'ячем, увечері ж сиділи напочіпки на тротуарі та й лупили в карти, при світлі вуличного ліхтаря. Звичайно, по закамарках, вистойкували старші кавалери з дівчатами-підлітками і цілувалися довго-довго, в нескінченість.

Віктор перетворився у власну тінь, намагаючись тихо й непомітно просковзнутися поміж грачів і закохані пари. Та коли вже був на сходах, раптом у темряві сходової клітки, стукнувся з розгону цілою вагою тіла з кимось, хто сидів на східцях. Мабуть, їх там сиділо двоє... Блиснув запалений сірник, і отетерілий Віктор побачив уперті, просто в нього чорні, як смола, очі та зарум'яніле, сердите обличчя сина сторожихи будинку.

— Ти що, сліпий? — спитав його парубійко ростом на шість стіп і два цілі, а з-під рукава його сорочки вискочили м'язи, наче гудзи корабельної линви.

— Пробачте... тут темно і я не бачив вас...

— Окей, окей! Котись далі, — блиснули ще раз циганські очі і потухли разом із

сірничком. А знизу дзвінко, по-дівочому, засміялася темрява і сказала декілька компліментів на адресу "дурного ґріньора".

Тієї ночі мій приятель не заснув ні на волосинку: йому здавалося, що по сходах хтось до нього підкрадається, чаїться на його згубу. Щохвили вставав і надслуховував під дверима. А тому, що замка не вважав задовільним забезпеченням, то підпер двері стільцем... Вранці пішов на працю невиспаний, і голова скажено боліла.

II.

— Бой-о-бой! Ти ще живий? — почув за спиною голос формана, коли штемплював свою робітничу картку.

Він, форман, оглядав Віктора від голови до п'ят, поцмокував язиком і недовірко крутив головою, якби побачив істоту, яка щойно вернулася з поза-могильного життя.

Під час полуденку Віктор присівся з своїми сендвичами біля формана.

— Містере Шворц — спитав удавано байдужим тоном, — чи ви серйозно думаєте, що той квартал, де я живу, такий небезпечний?

Від великого здивування панові форманові застрягло в горлі півбанана. Він почервонів, як турецький перець на грецькому базарі, і затріпав руками, немов би давився.

— Ой, чоловічку, чоловічку! Ти ще питаєшся — чи це небезпечний квартал?.. То ж зараза, кажу тобі, не квартал! Хто не знає хлопців з Дарк-Стріту? Рівних їм ножівників немає в цілому Брукліні й Мангаттані. Такому кольоровому дияволу зарізати людину це так, непричком, як мені проковтнути "гатдоґа"!

Тут містер Шворц справді, одним, сказати б, душком, порубав зубами ковбаску і стріпнув пальцями, мовляв, отак, братчику, і тебе не стане!

— Містере Шворц, — торгувався Віктор, — та коли я не шукатиму з ними зачіпки, то й вони мене лишать у спокої. Я так гадаю...

— Ой, ти, темний крайовий чоловіче, — похитав головою містер Шворц. — А хто ж тобі каже, що ти мусиш шукати собі ґудза з таким розбійником?.. Він сам до тебе причепиться, будь спокійний! От, наприклад, скажемо таке: ти собі йдеш з роботи, тихо — ша, нікому не стаєш уперек дороги. А він, той розбишака, той опришок, стоїть під муром і цілує свою Дульчинею. Цілує, то його бізнес ти навіть не дивишся в той бік, засуваєш вуха під капелюха, відвертаєш голову. То він тоді лишає Дульчинею і приступає до тебе. "Гей, містере, — каже, — ви чого відвертаєте голову? Вам, може, щось не в смак? І ти ще не писнув півслова, а вже твоя морда в роботі!

Вікторові виступив на чоло холодний піт... В його уяві виринула вчорашня сцена на сходах, він мимоволі відчув на собі лиховісний погляд чорних, як смола, очей сина сторожихи, пригадав собі його біцепси, що вискочили зшід сорочини, і цілком заломився на дусі...

— Містере Шворц, то порадьте мені, що робити! Не хотілося б покидати мешкання, бо й до роботи близько і недороге, та й ніде кращого тепер не знайду

Містер Шворц зірвався на рівні ноги і затріпав руками:

— А хто тобі, дурню, каже, що ти мусиш забиратися з цього мешкання?! Ти сиди на

задку і нікуди не рухайся. Ти будеш окей, це я тобі кажу, тільки тобі треба навчитися однієї гімнастики... Слухай, ти чув колись про щось таке, що воно називається "джудо"?

— Я читав раз статтю в якомусь календарі...

— Це пусте, що ти читав! "Джудо" — це японська боротьба, розумієш?... Не боротьба навкулачки або частоколами і люшнями, як бувало в старому краю, а така собі хитра мудра гімнастика, з різними штучками й підступами. На тебе буде наступати хлоп як стодола, та коли ти знаєш джудо — ти смієшся з нього: ха-ха-ха! Бо ти валиш його з ніг одним штудерним трюком, оцим одним пальцем! Слухай, подивися на себе; що ти за мужчина?.. Ти хрущ, не мужчина, і в бійці з одним собі не порадиш; та коли знатимеш джудо, то упораєшся з десятьма заводіяками!

— Гм... А можна тієї штуки навчитися? — зацікавився мій приятель.

— Ясна справа! В Америці всього можна навчитися. Всього доброго й поганого. Але джудо — це дуже корисна річ, і я вже маю для тебе знаменитого професора!

Він засукав рукава і поклепав Віктора по плечах.

— Не журися. Ти будеш О.К.!

У п'ятницю, при виплаті, розпромінений містер Шворц підбіг до Віктора і сердечно стиснув йому руку:

— Хлопче, ти вродився під щасливою зорею! Все прекрасно складається: з понеділка йдеш на відпустку. Насправді, ти мав іти на відпустку аж через місяць, але я поговорив з босом — і все в порядку. Отже, починаючи з понеділка, ти можеш брати лекції джудо! Ну, що ти на це?

Мій приятель не підходив до справи з такого ентузіастичного боку. Правда, він був радий з першої своєї на вільній землі Вашингтона відпустки, тільки плянував використати її трохи інакше. По-перше, хотів відвідати сестру в Детройті, а там приготувитись до шоферського іспиту...

— Містере Шворц, а якби так ці лекції трохи відкласти?

Пан форман аж руки заломив!

— От тобі крайова хлопська натура! Пощо відкладати? Доки відкладати?.. Аж тебе заріжуть і покрають на кавальці?.. Тоді тобі не треба буде жадних лекцій... Ти запам'ятай собі, що в Америці не відкладають нічого на завтра! Все робиться зараз і швидко! Злодій як має щось вкрати, то краде нині, бо завтра вже сидить в криміналі. Хлопець як має женитися, то жениться нині, бо завтра розводиться. Чи ти розумієш, що я тобі кажу?

Віктор потакнув, що розуміє, але посторонився трошки назад для того, що містер Шворц дуже пристрасно балакав і тоді на співрозмовця летів дощ слини, а руками так завзято розмахував, що була постійна загроза втрати ока, якщо ви стояли біля нього близько... Але містер Шворц не так легко випускав із рук свою жертву!

— Ну, слухай сюди, я даю тобі адресу твого професора. Читати, хіба, вмієш, га?.. 145 Френклін Стріт, містер Карналія. Я вже говорив з ним телефонічно. Це мій щирий друзяка, ми з ним не з одної печі хліб їли! Це перший інструктор від джудо на весь стейт Нью-Йорк: одержав три золоті медалі і дві срібні чи навпаки. А тепер навчає

гімнастики в Бруклінському коледжі, ти собі уявляєш?.. Ну, тримай цю карточку і не згуби. Окей?

— Окей, — сказав, зідхнувши тихо, мій приятель.

Він був людиною доброї та нестійкої вдачі і легко піддавався чужому впливові.

III.

"Гімназія дужань і джудо-боротьби"

А. А. Карналія, ліцензований інструктор

Таку табличку відшукав наш Віктор поміж іншими написами й таблицями при вході до похилого будинку під ч. 145, на вулиці Френкліна, яка, може, й трохи незаслужено, носила славне ім'я батька американської дипломатії. Таку саму таблицю знайшов потім на другому поверсі, вже на дверях самої "гімназії". Над електричним дзвінком висіла пришпилена цвяшком картка: "Дзвонити два рази", а під сподом було додаткове пояснення: "Дзвінок не дзвонить". Зрештою, двері й так стояли відхилені, і Віктор, легко штовхнувши їх опинився в "гімназії".

Перше, що його таки здорово вдарило в ніс, це затухле повітря і запах, який лишається в кімнаті після рейду щурів. "Гімназія" — це була невеличка, темна і ніколи, мабуть, не провітрювана гімнастична заля. На підлозі лежали простелені два-три матраци, стояло поруччя, "кінь" і драбинки. В одному кутку висів мішок і пара боксерських рукавиць. Роздивившись докладніше, мій приятель запримітив ще одні двері, а на них ще одну табличку з написом: "Офіс".

Що ж він побачив у так званому "офісі"?.. А побачив передусім пару волосатих ніг, голих, босих, із розчепіреними пальчискми, задертих високо на поруччя постелі. Потім висунулась так само волосата рука, з ланцюжком на зап'ястку, пощупала довкола по долівці, а намацавши пляшку з пивом, потягла її вгору. Почулося булькотіння, ніби на дні глибокої криниці. Коли булькотіння скінчилося, порожня пляшка помандрувала на долівку, а з постелі висунулися голі, татуйовані плечі і голова з вилисіним тім'ям.

— Хто там?

— Чи маю приємність говорити з містером Карналія? — запитав несміливо мій приятель.

— Так, справді маєте цю честь, — заспівала лисина латинським акцентом. — А в чому діло?

— Я прийшов до вас із рекомендації містера Шворца.

Плечі повернулися, показали голі груди з витатуйованим візерунком так само голої красуні в центрі та з проколеними стрілою Амора чотирма серцями по кутках. Показалося також напівсонне обличчя, трохи індіанське, трохи мексиканське, з розплесканим носом і з копальнею почорнілого золота в роті. Бистрі, мишкваті очка зміряли Віктора, а повний рот золота заспівав:

— Сідайте, будь ласка. Я зараз буду з вами.

Віктор сів на єдиний в тій кімнаті стілець, повів очима по стінах... Виглядало так, що красуня, яка прикрашувала груди містера Карналії, не почувалася тут самотньою, бо

стіни кімнати, від стелі до долівки, були заліплені видертими з ілюстрованих журналів фотографіями дівчат, так прозоро приодітих, що багато пристойніше виглядало б, якби вони були цілком без одержі.

Тимчасом містер Карналія лігма всунувся в штани і сів, спустивши босі ноги на долівку. Витяг із кишені терпужок і почав оперувати ним коло своїх нігтів.

— Широ кажучи, — мовив, широко позіхнувши, — я не дуже радо приймаю вас до моєї школи, бо і так маю навалу учнів. От і зараз, просто земля горить мені під ногами, бо кваплюся до Бруклінського коледжу, де даю лекції студентам... Звичайно, раз ви прийшли сюди з рекомендації мого щирого друга, містера Шворца, я мушу зайнятися також і вами.

— Дуже дякую, — чемно вклонився мій приятель. — Ще одне прохання до вас, містере Карналія: я маю всього один тиждень відпустки і хотів би за той один тиждень якнайбільше навчитися.

Професор покрутив премудро головою:

— Мама мія, це мені ускладнює програму навчання! Виходить таке діло — я мушу дати вам спеціальний, прискішений курс, а це, само собою, дорожче коштуватиме. Між іншим, у моїй школі обов'язує такий порядок, що учні платять за три лекції авансом. Ну, від вас, по протекції, я прохаю тільки десять доларів.

Віктор рад-не-рад витяг десятку, як містер Карналія хапливо поцупив. І в цю ж мить в нього вступила якась надзвичайна енергія: зірвався на рівні ноги, зробив декілька присідів і кілька вимахів руками догори, набоки і млинком. Віктор сидів тихенько на стільці і з респектом дивувався з його атлетичної мускулатури та могутнього огруддя, придобленого візерунком вірної красуні, що так само присідала й підводилася вкупі з своїм кавалером.

Помахавши руками і ногами, містер Карналія виступив з такою мовою:

— Щоб не гаяти марно часу, який в мене рахується на вагу брилянтів, почнемо зразу першу лекцію. Насамперед коротко перебіжимо теорію. Джудо — японська боротьба, це насправді самооборона. Оборона відповідно обрахованими й блискавичними рухами рук, ніг, голови, тулуба, цілого тіла. Та найважливішу роль в цій обороні відіграє оцей рубець долоні. Чим для вояка карабін, для боксера кулак, тим для борця в джудо рубець долоні, розуміється, заздалегідь пристосований до цієї функції, це значить — так загартований, затовчений, щоб із живого тіла перетворився в довбешку! Переходжу до практичної вправи: хочу вам показати, якою страшною зброєю може статися рубець вашої долоні. Похиліть голову, будь ласка.

Віктор слухняно нахилив голову і в цей же момент відчув страшний удар по потилиці, немов тупою залізякою, від якого, мов колода звалилася з стільця і втратив свідомість.

Прочунявся, лежачи на долівці з несамовитим шумом у голові і з мокрим компресом на шиї. Містер Карналія сидів, як і раніше, на лежанці і спокійно підпилював свої нігті, а коло його босої ноги стояла вже не одна, а три спорожнені пляшки з пива. Він привітно кивнув Вікторові головою:

— Ну, як почуваетесь, молодий друже?.. Ви, бачу, пролежали собі непритомно рівно півгодини. Між нами кажучи, може цей удар був надміру дошкульний, але ви завжди майте на увазі, що це скорочений курс і я мушу підганяти темп навчання. О, ля-ля, вставайте, бо через вас я можу запізнитися на лекцію до Брук-лінського коледжу... Підемо тепер на залю, я покажу вам декілька похватів.

Мій приятель підвівся, постогнувши, і поплентався, як заморочений, за "професором" до його "гiмназії". Тут містер Карналія поставив його на матраці і сказав:

— Перший приклад: попробуйте заатакувати мене спереду і вхопити за горло! Ану, гайда! Сміливо! Гоп!..

Ледве мій приятель встиг наблизитися до викладача, як раптом якась нечиста сила підкинула його в повітря, він махнув млинка понад спиною містера Карналії і, мов околiт соломи, бебехнувся на матрац. З матраца, що його, відай, ніхто не витрушував з часів громадянської війни, збився вгору стовп пилу і нашому бідному студентові зовсім померкло в очах, аж світ заневиднівся. Чув тільки, що над ним стояв вельми задоволений "професор" та вигукував захоплено:

— Скажіть, чи це не прекрасна штука? Ви бачите, який вітряк я з вас зробив?.. Тут ви мене, нібито, атакуєте, а тут відламок секунди — ррраз! — і ви лежите, як баран. Ну, ставайте, зробимо друге завдання: тепер нападайте на мене ззаду!

Така сама історія вийшла і з "заднім" нападом: не встиг Віктор підвестися на ноги, як уже простягся з грюкотом на матраці, не знаючи, далєбі, як і коли це сталося. Та цим разом гримнув собою з таким розмахом, аж будинок задуднів і з повали посипалась штукатурка.

— Знаменито! Знаменито! — радів інструктор і з радости ляскав себе по колінах, нагадуючи при цьому симпатягу-шимпанзе з Бронського зоопарку. — Це був клясичний приклад — перекид через лiве рамя. Вставайте, зробимо третю вправу.

— Ой, не можу, — простогнав учень. — Щось мені в крижах трісло і дуже болить.

— О, ля-ля! Ну, вибачте, — розвів руками містер Карналія. — Ви розумієте: скорочений курс, пришвидшений темп навчання. Може, я справді перестарався, і якийсь хрящик вам зіскочив. Нічого страшного! Давайте, я вами трохи потрясу, і ми наженемо його на місце.

Вхопив мого бідного приятеля попід пахи і став ним трусити так запопадливо, що здавалося, витрясе з нього душу на амінь. Віктор просився, як мала дитина:

— Ой, спасибі... Досить, досить! Може, на сьогодні буде досить. Мені вже духу не стає!

— Ще одна хвилина, — заметушився містер

Карналія. — Я продемонструю вам ще один цікавий трюк: як голіруч відбити напад з ножом або стилетом. Беріть, прошу, цього ножа — атакуйте мене! Сміло! Замахніться з усієї сили!

Тоді сталося щось неправдоподiбне: мій приятель вийшов із себе! Як це інколи буває з людьми лагідної вдачі, яких доведено докраю, він, раптом, втративши терпець, попав у нечувану в нього лють. "Заріжу, падлюку! — шибнула в нього відчайдушна

думка. — Завіщо він знущується наді мною?.. Перебив мені потилицю, потовк спину, а тепер ще ламає мені руки і зробить з мене цілого інваліда... Ні, не діждати тобі цього!"

Віктор стиснув колодочку підсуненого йому ножа, прискочив до свого вчителя, розмахнувся, але ще швидше його зап'ясток опинився в кошлатих лапищах містера Карналії... Той блискавично шарпнув руку Вікторову і вкупі з ножем скрутив її назад.

— Г'валт! — заверещав мій приятель і присів, а рука, наче відрубана, повисла додолю... Скінчилося: тепер він був повний інвалід.

— О, мама мія, — бідкався містер Карналія, — якийсь нині фатальний день: все в мене виходить з легким переборщенням. Це, мабуть, тому, що я застосовую до вас поспішну методу. Що ж, хіба на нині буде досить?..

Віктор справді мав досить: просто з "гімназії" взяв таксівку і поїхав до знайомого лікаря на 7-му вулицю. На щастя, рука не була зламана, але погано вивихнена і виявилась потреба покласти її в шину. В крижах, слава Богу, не знайдено поважнішого пошкодження, крім кількох синців і відбитої нирки.

— Це так на фабриці, — збрехав Віктор. — Розгонове колесо вхопило мене і кинуло об землю.

— Ну, нічого, — потішив його лікар. — Фабрика заплатить вам за це відшкодування.

Тепер ще була проблема — як дістатися додому. Поки їхав автобусом — було півбіди, та коли прийшлося йти від зупинки трохи пішки, не стало бідоласі духу. Ледве-ледве теплий приволікся під хату. Та блідий жах упав йому на душу, коли під самою брамою зустрівся віч-на-віч з тим проклятим циганчуком, сином сторожихи...

— Гей, друже, що з тобою сталося? — спитав наскрізь миролюбно.

— Мене авто вдарило... як виходив з фабрики... Тепер вертаюся від лікаря, — промовив мій приятель, тримаючись одвірка.

— От, чортяки, ці шофери! Гонять, як божевільні, розбиваючи бідних людей. — Ну, нічого, — потішив і він Віктора, — ти за це загорнеш порядні гроші, якщо не полінувався записати номер машини. Обіприся на моє плече, я поможу вийти тобі по сходах.

Майже виніс Віктора на руках до кімнати, поміг йому покластися до ліжка.

— Ну, держись, невинна жертво шоферського терору, — сказав і якимось тепло посміхнувся.

Віктор притиснув обличчя до подушки і, кусаючи її, заривався... Заснув потім, через півгодини, на подушці мокрій від сліз.

ТРАГІЧНА СМЕРТЬ ПАНА МАКСА

I.

Щоб якимось рушити з місця, чи розкрутити карузелю, — як казали колись у Львові, я мусів би повернутись у цій нашій розповіді до тих часів, коли інспектор тайної поліції, пан Базилі Когут, був простим собі шпіцлем і жив у нас, на Богданівці, за Городецькою рогачкою.

Розуміється, цього ще замало. Не від речі буде тут заторкнуті і той сумний

випадок, коли я пробував стати соловейком і при цій нагоді злетів стрімголов з липи на Старому цвинтарі, перериваючи своїм гепненням, у кульмінаційній, можна б сказати, точці романс пана Макса з його нареченою, панною Дарцею з Черешневої вулиці.

Отож і з цього карамболю почалася вся біда. Ображена втручанням підробленого соловейка в їхні сердечні справи, панна Дарця "зірвала" з паном Максом, переславши йому поштою всі любовні листи, фотографію і твір Фридриха Ніцше "Так мовив Заратустра" в твердих палітурках, з печаткою "Української випо-зичальні книжок" пана меценаса Громницького. (До речі: печатка була вишкрябана жилеткою, але слід по ній залишився).

Отак, через дурного соловейка, розгтрислось, мов

Розділ, що з технічних причин не увійшов до книжки І. Керницького про Львів, "Герой Передмістя", виданої в-вом "Книгоепілка" в Нью-Йорку, 1958 р. булька на воді, ще одне велике кохання, а ті, що кохались, мов голубки в парах, — розійшлися, мов чорная хмара, як каже народна пісня.

Любовна драма, що скоїлась у мого пана інструктора, вдарила рекошетом і по мені. Потерпів я тоді, можна б сказати, в трьох дименсіях: Фізично — падаючи з липи на Старому цвинтарі, посинячив собі крижі об фігурку янгола з відбитим носом. Морально — пан Макс збештав мене за те, що я не виконав до кінця його інструкцій і не сидів орлом на липі. І, врешті, матеріально — я втратив посаду листоноші...

Раз панна Дарця сказала панові Максowi "шлюс з любов'ю", так значить — не буде вже кому носити любовних листів, за котрі чарівна адресатка з Черешневої вулиці частувала мене завжди чеколядками чи "канольдами"...

Так-то ми обидва з паном Максом потерпіли втрату в цьому любовному інтересі, — кожний в інший спосіб, розуміється.

Аж на четвертий день після зірвання стосунків з нареченою, мій неоцінений пан інструктор прийшов трохи до себе: встав із канапи, яку ми прозвали, Недокінчена симфонія" (бо страшенно скрипіла), оперішив обширний сніданок, а потім узяв коца і пішов на "шкарпи" грати в карти з паном Тоськом.

Тут бистроїзний поїзд нашої розповіді змушений переставитись на бічні рейки, а то з двох основних причин:

1) Треба ВШ. Читача запізнати з новою фігурою — паном Тоськом, студентом 1-го року медицини, що колись у Пласті, ще до його розв'язання панською Польщею, носив псевдо "Баняк". Носив теж модні тоді окуляри в роговій оправі "а ля Штайґер".

Оцей пан Тосько, мимоходом кажучи, мав одну цікаву звичку: коли виходив з викладів з просекторії на Пекарській вулиці, то любив завжди щось крадькома всунути до кишені: то голінну кісточку відкрутив із шановного кістяка, або вкрав декілька ребер, або хоч відкраяну, під час секції трупа, руку. А потім цими деталями мертвого організму страшив дівчат, які, зовсім слушно, прозвали його за те "варіятунцьом".

2) І врешті — треба ВШ. Читачеві з'ясувати докладніше ролю "шкарпів" у місцевому побуті, зокрема в товариському секторі, включаючи сюди й батярів із Сихова й Давидова.

Короткий топографічний виклад про "шкарпи" буде тут, гадаю, дуже побажаний. Вони тягнулись, як знаєте, вздовж залізничного шляху Львів-Станиславів, від Чернівецького моста, званого теж мостом Меркурія, аж до Персенківки. Обабіч колії п'ялися вгору, ніби стіни зеленого тунелю, два спадисті береги, порослі травою та всякими чарівними квітками, серед яких переважали мачки, волошки, ромашки і батіжки. Коли шкільний ходорівський поїзд затримувався під сигналом, школярі вискакували з вагону, рвали ці квіточки і подавали через вікна панянкам, поки машиніст не настрашив їх свистом, що поїзд рушає.

А зверху росли кущі тернини, черемхи, свербивусу, дикої рожі та всякі інші гоґодзи, що навесну обливались молочним і рожевим цвітом, восени ж рябіли і синіли ягодами. Повно там було утоптаних стежечок та доріжок і не менше полянок з витовченою травою... Знать — не одна закохана пара знаходила тут свій солодкий азиль на лоні природи, і не одне передміщанське тіло заживало сонячних купелів.

Щоправда, ці милі й культурні розваги часто псували поїзди, які зараз за Чернівецьким мостом сповільнювали темп, беручи великий закрут, і ніби навмисне пускали тоді по корчиках плахти чорного диму з льокомотива. Від цього найбільше терпіли закохані, бо мусили чхати від проклятого диму, а тим самим зраджувати своє місце постою.

Над Чернівецьким мостом взагалі повис був якийсь фатум. Його теж називали мостом самогубців, а то по тій причині, що з нього любили скакати, просто під колеса поїзду, нещасливо залюблені і "зрізані" при матурі семінаристкі. При такій okazji вони одягалися в усе чорне, навіть в жалобну білизну. Але не ліпшу марку мав і черговий міст, так званий "Червоний", бо він провадив простісінько на Кульпарків, тобто до дому божевільних.

Опис "шкарпів" був би неповний, якби ми не згадали незлим-тихим словом картограїв. Брешуть всякі Достоевські, що змальовують нам грачів у характері завуджених оселедців, з вибляклими очима і з труп'ячими відтінками на обличчі, що сидять в закопчених від диму сигар кабінетах і поза, "образками" світу Божого не бачать!

Бо наші, львівські, картограї якраз любили природу, простір, привілля! Любили грати в карти на свіжому повітрі, на "шкарпах", як неприємно, знаний всім кіндер Филипович, Ясьо Скрегота, Базьо Босий, мій неоцінений пан інструктор і його колежка Тосько "Баняк". Та й, здається, і не може бути більшої радості з життя, як простелити собі на мураві коца, поставити в холодочок пляшку пива, а коло себе покласти коробку цигарок чи тютюню, та й рипати цинциличку від ранку до вечора.

При тому ще існує така комбінація, що ти роздягаєшся аж до "швімків" і маєш подвійну насолоду: граєш в карти й опалюєшся на сонечку, втягаєш в себе ультрафіолетові промені, набираєш мідяного полиску. А коли сонечко добре пришкварить, тягнеш коца за вуха в холодок, у затінок, під черемху, чи якусь іншу акацію: черемха пахне, пташки цвірінькають, а ти собі як хропнеш, то аж вечірня прохолода тебе розбудить!

З чого виходить конклюдія, що пан Макс і його колежка не були якісь налогові, професійні картограї, і це, між іншим, факт. До того ж сама, страшно тоді популярна на Богданівці "тисячка" не була газардна гра, я радше назвав би її заморокою, як грою, бо тягнулася в нескінченість і забагато було коло неї секретарства. Пиши та й пиши, рахуй пункти, додавай плюси, віднімай мінуси, а кінець-кінцем виходить таке, що ти нічого не виграв і не програв, тільки часу собі збавив. Та це якраз і була така гра — щоб забити час, що його в старому краю нікому не бракувало.

Звичайна річ — наші друзі були не від того, щоб заграти час-від-часу щось "коротке" — "очко" або "фербля", тим паче, коли їм навинувся під руки фраер з повним баламутом. Можна сказати, що на таку okazію вони тільки й чекали...

І дочекались!

Гість, що тоді до них приблукався, навіть і не був особисто їм знайомий, хоч по "шкарпах" крутився частенько, і уважний обсерватор міг би винести таке враження, що цей добродій тільки те й робить, що підглядає, як під корчиками шуткують хлопці з дівчатами. Може, саме для тих шляхетних цілей він і носив театральну льорнетку в кишені сурдута?.. З вигляду подобав на поштового емерита, проте міг колись бути інспектором акцизи, або й фінансом, бо мав дуже влізливі очка і тонкий, гострий, рухливий ніс, один з таких спеціальних носів, що, здається, залізе в кожну шпарину і все звітрить.

Добродій носив твердий комірець або "парканик" під бородою і поперечну краватку, сиріч "мотилька", доволі брудні маншети, штани високо підтягнені на шлейках, трохи не під саме горло, а до блискучого лоба мав прикляйстровані рівно чотири мокрі волоски. Сурдута перевішена через лікоть, а капелюх "панам" у руці і так стояв оподалік, втираючи чоло хустинкою і стріляючи очками, — то на одну молоду пару, що розкішно простягнулась на мураві, то на студіюючу молодь, що лупила в "тисячку".

Врешті, по короткій, як здавалося, душевній боротьбі, зрезигнував з оглядання краєвиду і наблизився до наших грачів. Приклякнув на одно колінце, а сурдутину з льорнеткою в кишені і капелюх "панаму" поклав на траву.

— Перепрашаю панів... Чи можна присісти на хвильку?

— Та чому ні, — бовкнув котрийсь з "тисячників", але жаден не був аж такий ласкавий, щоб споглянути на кібіца.

Добродій присунувся ближче і сів, — одною половинкою вже на коці, другою ще на траві. Справді хвильку лише сидів мовчки, прислухаючись, як хлопці ліцитували "тисячку", а коли обидва сказали "пас", він послинив пальці і нервово, по картографайськи, засукав жмені.

— Вибачайте, сказав, панове, але що це за гра?.. То старі бабці грають таке щось. Може б, ми так, прошу панів, зашпіляли щось коротке?..

Ну, то вже інша справа. Коли кібіц виявляє охоту присісти до карт і пропонує коротку гру, тоді таким гостем варто поцікавитись. Пан Макс глипнув на пана Тоська, а пан Тосько на пана Макса, подавши один одному якийсь їм тільки зрозумілий знак.

— То що, Тоську, як мислиш? Приймаємо цього пана до товариства?

— А чому ні? Гостям раді.

Добродій рвучко підірвався і сів, цим разом уже цілою парсуною на коці, швиденько зсунув із рамен шлейки, розіпняв під бородою "метелика". Послинив пальці, вхопив колоду карт і став мішати їх з такою блискавковою швидкістю, що карти просто прискали в його пальцях, ніби кульки з кулемета.

— А що заграємо, прошу панів? Може, фербля?

— Чуєш, Тоську? Пан добродій пропонують фербелицю.

— Файно є. Прошу дуже.

Мій неоцінений пан інструктор тому так чемно допитувався, що можна заграти, бо в нього самого не було цента при душі, але він знав, що колежка має в кишені п'ять злотих на залізничний квиток до Чорного Острова, куди вибирався на вакації до брата-священика. Тож всяка гра, довга чи коротка, могла тут заіснувати при такій умові, що колежка позичить йому, на візо". А потім — "якось то воно буде", як писав Остап Вишня.

— Тоську, розміняєш мені десять злотих? — пан Макс сягнув по калитку, але не дуже квапився витягати її з кишені.

— Ой, ні, здається, не буду мати, — Тосько встромив носа у свій портфель і заткав рота, щоб не порск-нути сміхом.

— То мусиш позичити мені пару центів, бо я не маю дрібних.

— О, як мус, то з охотою.

Хлопці розумілися, як лисі коні. Вони теж мали свою систему гри з такими фраєрами: на початку злегка їх "підпускали", тобто навмисне програвали малі взятки, коли ще в банку не було нічого, щоб додати гостеві "райца", а потім, несподівано, рубнути його по крижах, коли вже назбирається більша "пуля". Система стара, як світ, і не дуже скомплікована, проте жлоби натиналися на ній.

Так і натявся добродій з льорнеткою...

Взагалі, цим разом, тралився їм якийсь кумедний партнер: гарячий, пристрасний, а при тому розсіяний, як поет-молодомузець. По тому, як він спритно мішав карти, можна було здогадуватись, що хлоп має неабияку практику в картографічному секторі; а проте він якось не помічав, що пан Макс і його колежка користувались під час гри загально знаною в картярському світі мімічною сигналізацією: очима, бровами, губами тощо. Він, як то кажуть, увесь сидів у своїх картах, вп'яливши носа в "обранки", наче сорока в кістку. В тім, мабуть, був теж трохи присліпкуватий.

Про всякий випадок хлопці зразу попросили його ввічливо, щоб скинув із рукавів сорочки закопчені ман-шети.

— То вам буде заваджати. Без маншетів вигідніше, — дораджував пан Макс.

— Ще вам залетить у рукав дама чи король, і потім не знати, де їх шукати, — добавив Тосько з невинною міною.

Добродій зрозумів недвозначний натяк, і його блискучий череп, прикритий чотирьома волосками, і бліда маска акцизника зарожевілись.

— Прошу панів, ви хіба не підозріваєте мене, що я теє?.. — прошепотів із тихим жалем і докором, відпинаючи маншети.

— Ні, ні, абсолютно! — запевнили хлопці однодушно.

Ну, і взяли дядька в обертаси!

Тут прийдеться включити в хід оповідання короткий "опис природи", бо він тісно в'яжеться з дальшою акцією. В природі, між іншим, як каже народня пісня, сідав на землю тихесенький вечір, і чим раз довші тіні падали на "шкарпи" від телеграфічних стовпів, як теж від кожної присутньої на ландшафті деревини. А де впала на траву латка тіні, там зараз холоднішало і гусяча скірка вискакувала на голому тілі, що й примушувало заживаючих сонячні купелі і закохані пари тягнути свої коци і все манаття подальше від шкарпу, де ще сонечко оперувало.

Втім, дехто передбачливий одягався і збирався у свояси. Не зраджу вам тут жадної таємниці, коли скажу, що вечірньою порою, як сутінки й сизі тумани розстелялись по корчах, "шкарпів" не можна було зарахувати до безпечних закутин нашої парафії: тудю саме верталися з роботи в цегельнях і на будовах сихівські і давидівські батяри, а ці джентлмени мали деякі нехороші навики. Як застукали тебе в корчах поодинці, чи, неприємно, з дівчиною, ну, то дай Боже здоров'я, краще про це і не згадувати!

Наші грачі, тим часом, лупили фербля, аж гуділо. Вправді на їхній коц впала теж лабата тінь від розквітлої акації, і вечірній холодець став добиратись їм до кісточок, але в своєму картограйському розпалі, вони, розуміється, на це не зважали.

Перший почув зимну росу на голих плечах делікатний з природи попович Тосько і запропонував партнерам перекочувати з цілим крамом "на сонце". При тому не полінувався і затягнув на себе штани і сорочку. Мій неоцінений пан інструктор, загартований на холод і гарячку в польських криміналах, зрештою спортсмен, член футбольного клубу "Україна", — сидів далі голяком, тільки в одних "швімках", що мало потім далекойдучі, а катастрофальні наслідки.

Гра проходила згідно з запланованою стратегією, то значить — українське студентство, в дружній і гармонійній співпраці, викінчувало поволеньки фраєра з льорнеткою. Як вечірній "шнельцут" Львів-Чернівці-Букарешт засвистав під Червоним мостом, справи стояли так, що пан Макс виграв був у старого п'ятку, його колежка три і пів золотого, а їхній партнер став "вивертати всі кишені" і з чималим заклопотанням скробати свої чотири волоски на лепетині... Ніби — як це сталося, що його так гладко і швидко обцупкали? При чому мав таку нещасну і жалісну міну, що хлопці змилосердились над ним і в тихому порозумінні дали йому змогу ще раз "відбитися".

А на "шкарпах" зовсім звечоріло. Грачі вже третій раз перетягали коца з тіні за втікаючим сонцем і так з'їхали зі "шкарпів" аж на Шкарпову вулицю. Далі не було куди сунутись, бо починалися якісь городи та густий чагарник з порічок. Сонце присіло за Куль-парісівський парк, посилаючи їм надобраніч декілька скупих, ніби крадених променів, і раптом у корчах заневиднілось, як серед ночі. Короткозорий добродій попросив партнерів, щоб посвітили йому сірничком, бо він далебі не може відрізнити хлопця від дами.

— А то вже зле, ваша достоїнсте, якщо ви не відрізняєте хлопця від дами, чи навпаки, — з філософічним спокоєм сказав пан Тосько, блиснувши сірником. — А яка-то небезпечна річ грати в карти при такому освітленні, то я вам зараз розкажу. Раз, пригадую собі, на вакаціях, коли ми з братом ще ходили до Малої семінарії, захотілось нам заграти в "очко". А щоб татко не бачили нас, то ми заховались на так званому "підрю", тобто на стришку над плебанією. А там, розуміється, було темно, тож ми присвічували собі сірниками. Та як присвітили, то за півгодини пішло з димом пів приходства.

Не допомогли старому сірнички, як і не вдалася спроба відбитись, зразу засуджена, на невдачу при таких лепських партнерах. Бо вийшло, між іншим, таке диво, що добродій з льорнеткою мав на руці раптом просту, звичайну "трійку", а йому, сараці, привидилось, що має "міхалка", значить — 29 очок! Та навіть, якби і мав "міхалка", то це не врятувало б ситуації, бо виявилось, що Тосько Баняк мав "шпіца"!

Ясно, що фраєр лежав, як довгий.

— Сервус, тату, — сказав Тосько, поклепавши партнера по плечу. — То тепер подякуйте панам за товариство, поцілуйте стіл і йдіть додому мешкати!

Сполоканий до рубця, легкий, мов пташина партнер спурхнув на рівні ноги, підтягнув шлейки, прикрив чотири волоски "панамою", і, крикнучи набігу "перепрашаю, на моментик!" — зник у чагарнику. Вернувся звідси з-перегодя, усміхнений, щасливий, відсапуючи з полегшенням, як людина, що оце збулась важкого і зовсім непотрібного балясту...

— То що, панове, граємо далі, правда?.. Я, вправді, вже не багатий на гроші, але даю в застав цю льор-нетку. Прошу панів, це дуже дорога штука, марка Цайса, викладана перловою масою. Я привіз її ще з Відня, я, прошу панів, ходив з нею до Бург'театру оглядати різні чудові водевілі...

Сльози зашклились йому в очах, коли він, ставши навколішки, тремтячою рукою поклав льорнетку до "пулі". Відав, звага заставити її не прийшла йому отак собі, без душевної боротьби: відав, із цим предметом в'язалися якісь, дорогі його серцю спомини, переживання.

Хлопці переглянулись і стало їм трохи ніяково...

— Та добре, татку солодкий, — промовив мій неоцінений пан іструктор, — ми з колежкою з радості душі вчинили б вам цю приємність, то значить, звільнили вас ще від посідання тієї античної штуки, але ж, як тут далі грати, коли ні чорта не видно?.. А карти не намацаєш, треба таки бачити, що маєш в руці. Поза тим — я кваплюся додому, бо завтра раненько мушу йти на тренінг, на площу Сокола-Батька. А дорогий колежка покидає Львів і їде на вакації.

— Теж дуже рано, — добавив Тосько Баняк.

— Еге, теж дуже рано... Бррр! Я змерз! — затрусився пан Макс, і став розтирати кулаками драбинясті й косматі, як у ведмедя, груди. Аж тепер спам'ятався, що, крім "швімків", не має на собі жадної іншої одежини.

— А де мої лахи? — спитав Тоська.

— А ти не забрав їх з-під корча, як ми тягнули коца?

— Та ні...

— Ну, то лети, подивися, може, там ще є...

Пан Макс дременує під гірку, до першого на "шкарпах" місця постою, де залишив свої штани, черевики і спортову сорочину. Сорочина була, біліла ще здалеку в траві. По штанах і черевиках слід застиг.

Злий, як польський поліцай, важко та барвисто скликаючи, вернувся до гурту. В руці тримав мокру від роси сорочину.

— О! Тільки всього маєтку? — свиснув Тосько. — А де решта?

— Сучі сини-давидівці! — заскреготав зубами пан Макс. — Сперли штани і черевики!

— Звідки знаєш, що давидівці? Може то був сихівський батяр?

— Заткайся, бо дістанеш у морду!

— Слово честі?

— Відвались від мене!

Тим часом той сумний факт, що мого неоціненого пана інструктора живовидячки ограблено, не дійшов якось до свідомості добродія з льорнеткою. Так, ніби його взагалі не торкалися події, що прокочувались довкола нього чи понад ним. Чолов'яга був неначе в трансі, сидів напочіпки на коці, зігнувшись у дугу, і з блискавковою швидкістю раз-по-раз перемішував карти, вперши в колоду гострий ніс і короткозорі очі.

Врешті підняв голову, послинив пальці і любенько посміхнувся:

— Ну, то що, прошу панів? Граємо далі, правда?.. Та певно, шкода марнувати час!

— А йди ти в... (тут упала докладна адреса — куди йти, але жадний адресар не надрукував би її). Пан Макс офукнувся і з пересердя копнув босою ногою порожню пляшку з пива.

— Ваша достойносте, — вмішався в розмову Тосько "Баняк", — не чіпайте, будь ласка, цього пана, бо в нього тепер нерви скачуть. Він, цей пан, знаходиться

в такому душевному стані, що може вас тяжко скривдити! Ви не бачите, що його, цього пана, обкрадено з гардероби? Тепер, навіть, якби він хотів штани програти, то не має змоги, бо й штани йому підіванили.

Від цих слів добродій з льорнеткою опритомнів і винувато-розгублено відсунув карти набік.

— О, то я дуже перепрашаю панів... Я не знав, що таке щось сталося. Мені дуже прикро... То значить — на цьому кінець, правда? Далі не граємо?

— Ні, далі не граємо.

— А може, прошу панів, іншим разом?

— Іншим разом, то так.

— А, то дуже панам дякую!

Чемно подякувавши хлопцям за те, що його обіграли, добродій став рачкувати по траві й напосліпки мацати довкола за своєю льорнеткою, сурдутиною, "мотильком"

тощо. Хлопці допомогли йому позбирати ті всі реквізити, одягли його, підв'язали під бороду поперечну краватку, та й ще, надобавок, позичили йому півзолотого на трамвай, бо просився з сльозами в очах, що не має за що заїхати додому, десь аж на Янівське.

Ось, в такий спосіб, збулися нарешті того жлоба, заробивши на ньому коло десятки, і їхні кавалерські справи стояли б того пам'ятного вечора зовсім непогано, якби не тая сумна обставина, що мій неоцінений пан інструктор опинився без штанів і черевиків.

Правда, ні штани ані теж черевики не були криком моди й чаром елегантності — от, студентська мізерія, але ж тут проблема лежала не в доброякості чи фасоні гардероби, а в тому, як до біса тепер дістатись зі "шкар-пів" на Церковну вулицю ч. 5?..

Покищо обидва камрати сиділи тихо в корчах і покурювали, відганяючи комарів та дожидаючи, поки народ порозлазиться додому. Мій неоцінений пан інструктор не проявляв охоти показуватись людям на очі в такому аполлонському вигляді, щоб потім ціла Богданівна дерла собі з нього лаха, брала на посміх.

— То ще нічого, — потішав його вірний друг, Тосько "Баняк". — Я мав, чоловіче, гіршу пригоду. Раз, пригадую, на вакаціях, їду ровером понад Дністром. А тут якраз сінокоси, пахне сіном і всім тим, що в Пушкіна. А сонечко пражить! — ну, аж проситься скочити в річку і намочити свої мощі. Я поставив ровера у верболози, роздягнувся і бабевх у воду, зовсім голий, розуміється. А в лузі дівчата громадили сіно. Підглянули, що єґомостів панич купається і давай — зробити йому збитки: сховали, шельми, моє шмаття в копицю!.. Ти уяви собі, чоловіче, я до самого вечора не міг вилізти з шуварів і показатись наверху! Комарі стяли мене, як сучі сини... Аж пізно, смерком, сів на ровера і поміж жита, загумінками, заїхав на приходство. Ой, братчику, ти не маєш поняття, як то з біса не вигідно їхати голому на ровері!

Так собі хлопці погугурили, попригадували різні оказії з дівчатами, так у корчах, як і на оборогах, ну, та врешті треба було якось вернутися додому. Рад-не-рад мій неоцінений пан інструктор стався з конечности легкоатлетом, що тренується до бігу навпростець: вискочив із кущів, як Пилип з конопель, розпустив довгі ноги і почвалав ґальопом Шкарповою вулицею, стилем не гіршим від майстра Кусоцінського! А Тосько "Баняк", та зараза, підбігав з-заду за ним та викрикував: "Гей, люди! Тримайте вар'ята! Втік із Кульпар-кова!"

А коли обидва добились до хати, то попадали на "Недокінчену симфонію" і ржали-реготалися, як коні, аж нашу господиню, пані Єидокію, вибили зі сну. Потім пан Макс приодягся (він тоді добре стояв — мав дві пари штанів!), і оба з вірним другом пішли до Розенблята на флячки з капустою.

2.

На цих флячках з капустою дозвольте залишити в спокою славних побратимів і сказати дещо про себе самого. Пригадую, як нині, що це було після закінчення шкільного року і роздачі свідоцтв, коли то всі школярі з провінції роз'їздилися додому на вакації. Прийшла, значить, і для мене та година — попрощати Львів, і свою станцію на Церковній вулиці, і мого неоціненого пана інструктора, спакувати в дерев'яний

куферочок всі маєтки та й вертатись до батьків на село, щоб там, упродовж двох із лишком місяців, займатися випасом рогатої худоби.

Настав, значить, час прощання. В той пам'ятний день наша пані господиня не пішла зрання на базар до своєї будки на Новому Світі, а залишилась у хаті, щоб попросувати мені сорочки, привести до порядку одежину, взагалі в належний спосіб вирядити в дорогу. А десь так з-обіда повинні були з'явитися на Церковній вулиці мої татуньо з фірчиною і конятами, розплатитись з господинею за станцію і забрати свого "скубента" додому.

Не можу того сказати, щоб я збирався на вакації сповнений райдужних надій, розпромінений від щастя... Ой, я добре знав, що там, на селі, не чекає на мене безжурне, солодке безділля, а тяжка гарівка на полі, під час жнив, та й оце прокляте вставання надосвітках, до сходу сонця, щоб виганяти корівки на пашу. А далі — я вже звик був до шумного життя в місті, до Церковної вулиці, до нашої станції, до добрячої пані Євдокії, що стала ніби другою матір'ю для мене...

Ось і тому, мабуть, з вище наведених причин, смуток получений з жалем обгортали їй серце, коли бачила, як я, сидючи на підлозі серед кухні, складав рівненько свої мудрощі в дерев'яний куферочок, з яким

ще колись мої татуньо "рокували" до цісарсько-королівської інфантерії. От і тому, мабуть, дорога пані Євдокія, стоячи коло столу з розжареним залізком, раз-у-раз підносила кінчик запаски до зачервонілих очей, не забуваючи при цій okazji голосно висякати носа, прикрашеного бородавками.

А мені теж немов би збиралось на плач... Взагалі, атмосфера була важка, пригноблююча. Ніби на похоронку.

І в той же час із-поза дверей т. зв. покою розносилося громоподібне хропіння на два голоси. Так, так: хоч добігала вже 10-та година ранку, то наші картограйники ще спали... Видно, вчора загуляли на цілий регулятор, і на флячках з капустою, очевидячки, діло не обійшлося. Що до флячків прийшли ще різні "цушпайзи", як, наприклад, грибки, селечик, гусяча печінка, ну, і "щось для духа", як любив казати мій неоцінений пан інструктор. Як я підслухав уночі з фрагментів їх веселої розмови, то на цей скромний студентський трахтамент пішла не тільки виграна на "шкарпах" десятчина, а ще й в додатку 5 злотих Тось-кових на квиток до Чорного Острова...

Так, що, фактично, пану Тоськові не було чого рано вставати до поїзду і тому він хропів собі любенько на моєму складаному ліжку. А пан Макс вторував йому на "Недокінченій симфонії".

А тепер — увага, увага! Наближається переломовий момент у нашому оповіданні!.. Саме в той час, як хлопці смачно хропіли, як я сидів на підлозі і складав до куферочка своє манаття, а дорога пані Євдокія прасувала мою сорочину, — якраз у цю хвилину відчинилися двері до кухні і на порозі з'явився — поліційний агент Когут!..

Що значить страх перед поліцією, той лише знає, хто жив у поліційній державі. Дивна річ сталася, прошу панства: тільки пан Когут переступив поріг нашої станції, як хропіння за дверми перервалося, як ножем урізав! Знак, що наші браві підпільники і

увісні відчували присутність когось з поліційного кодла.

А тим часом пан Базилі Когут був сьогодні якийсь інший, як звичайно... Тобто, зовнішнім виглядом він аж ніяк не змінився, бо й одна штанка була в нього підчочена на дощ, а друга спущена — на погоду, і "ба-нячок" стирчав на чубку голови, і парасолька звисала на руці. Та, от, цікаво, що в нього не було, цим разом у руці торбинки з американськими горішками. Зате двигав під пахвою якийсь клуночок, перев'язаний шпагатом туди і навхрест. Він поклав цей клуночок на краю стола, поставив у куток парасольку, і, — тут сталася річ цілком неправдоподібна: зняв капелюха з голови! — і так, з "банячком" у руках, з легко похиленим чолом, з якоюсь небуденно-серйозною міною наблизився до нашої пані Євдокії...

— Кхм! Ну, так, пані Павлово... Так воно єст на світі, так? Так!

Відкашельнув і замовк.

Пані Павлова навіть не відвела осоловілих очей від залізка, що їздило по моїй сорочці, і взагалі не квапилась вдаватися у розмову з представником публічної безпеки, знаючи наперед, що відвідини пана Когута нічого доброго не ворожать. Втім, як ми вже знаємо, вона була під настроєм хвилі, переживаючи надходячий момент розлуки зі мною...

Цей особливий настрій пан Когут зразу таки відчув, кинувши бистрим, хатрацьким оком на пані Євдокію та й на мене, грішного. І це його ще більше спантеличило. Рушив з копита дрібним трухцем по кухні, а зробивши три і піврунди довкола стола, спинився напроти пані Євдокії і розвів руками:

— Га, трудно і дармо. Пропало! Чоловік живе, як муха, так? Так! Кожного з нас це чекає, як не нині, то завтра. Я то розумію і співчуваю з вами, але небіжчика з того світу назад не завернеш. Шлюс! Пропало.

Пані Євдокія мовчала й прасувала далі, тільки вуглики в залізку тихесенько підспівували.

Того вже пан Когут не втерпів і вискочив із себе:

— А я знав, що він скінчить у такий паршивий спосіб! Я не раз остерігав його довірочно, щоб не сунув пальця межі двері, щоб тримався здалека від політики! Але він свистав на мої перестороги, так? Так! А тепер — маєш, чогось хотів: гризи сиру землю, дурний варіяте!.. Скажіть, мені, кобітко кохана, який дідько милосердний витаскав його на дах вагону? Чого він пхав свою фраєрську макітру під Сихівський міст?.. Ну, то справа ясна: напевно їхав курієром з якимись секретними паперами ОУН і сховався на дах поїзду. Ми ще цього докладно не знаємо, але це напевно справа політична, так? Так!

Аж тепер дорога наша пані господиня звела сумні свої очі на поліційного агента, а в її погляді відбилося таке безмежне приголомшення й недоуміння, що пан Когут раптом затих і перестав хвилюватися. Мовчки взяв зі стола ножички і порозтинав шпагат, що ним був перев'язаний клуночок. Розгорнув папір — і з клунка викотились на стіл черевики пана Макса і його штани, в яких він учора був на "шкарпах", правда, якісь сильно пошарпані і заплямлені, немов би закипілою чорною кров'ю...

— Ой, Матко Пречиста! А то що таке? — скрикнула пані Євдокія, притиснула руки до дебелих грудей і важко сіла на крісло. І в тому моменті я почув (носом), що крім вугликів у погасаючій залізку починає теж тихенько шкварчати під ним моя парадна сорочка...

Поліційний агент Когут драматичним жестом простягнув руку:

— Так, проте, це його, небіжчика, речі... Тільки всього збереглося з його Гардероби, так? Так! Мені припав сумний обов'язок розпізнавати тіло. Ну, я зразу пізнав його по цих черевиках 46-ий номер. Таких ведмежих копит ніхто більше не має в нас на Богданівці. А крім того в кишені були отсі документи, про-ше: виказка Студентської громади, бльочки на обіди до голодної кухні і посвідка з льомбарду, що він там заставив за три злоті свій годинник... Ой, це було страшне видовище, кобітко кохана: голова розторощена на гамуз, сама січка з маківки! Тіло лежить в "анатомії" на Пекарській, тепер, мабуть, відбувається секція трупа. Коли доктори скінчать свою роботу і все виклярується, можна буде зайнятися похоронком. Прикро мені, пані Павлово, сповіщати вам таку новину, але ж служба не дружба, так? Так! Шкода Макса, то нема що казати, хлопець був моровий і свій вар'ят, а якби був не пхався до тієї зателепаної революції, то міг би жити до самої смерті і півкопи дітей наплодити. А так — пропало! Поминай, як звали.

Під час цього ділового рапорту пана Когута наша пані господиня перейшла через три фази обмертвіння: насамперед заніміла, потім здеревіла, а накінець чисто скам'яніла на кріселку. Тільки два її органи проявляли ще деякі ознаки активності, а саме: дико вибалушені очі та широко розкритий рот, в якому здригався і мелькав безпорадно кінчик язика, теж поступнево переходячи в стан паралічу.

Мабуть і я, грішний, мусів мати в той час досить дурну міну, бо пан Когут, ще раз кинувши на нас обоїх бистрим оком шпідля, спохватився, нарешті, що тут щось не тее...

— Гм, гм! — сказав, подряпавши неголене підборіддя, — то ви, людоньки, відав ще нічого не знаєте про той випадок, так?.. Так!

Пані Євдокія сиділа далі скам'яніла на кріселку, тільки сама її голова автоматично й заперечуюче похитнулась, мовляв — ні, нічого не знаємо!

— О, о! Таке діло! Нічого не знаєте про трагічну смерть пана Макса під Сихівським мостом... А то ж як?

Голова пані Євдокії вдруге автоматично заперечила, що ні, та одночасно її очі повернулись в напрямку дверей до т. зв. покою, з-поза яких якраз тоді загриміло розкотисте хропіння на два голоси... Надиво чутке вухо поліциста виявилось глухе, як ступа, на ці відголоси з-поза дверей. Пан Когут був такий збуду-ражений тим, що це він перший подає нам страшну вістку, що пустився майже бігцем кружляти довкола кухні! Зробив одну рунду, зробив другу і, з надмірного схвилювання — сягнув до кишені по торбинку з американськими горішками!

— О, о! Так стоять справи! То ви нічого не знаєте, що пан Макс забився, так?.. Так! Сталося. Пан Макс їхав вечірнім поїздом до Ходорова чи до Станиславова, того ми ще докладно не знаємо, бо справа знаходиться в слідстві. Перед Сиховом вискочив чомусь

на дах вагона, а в темряві не завважив моста над головою. Трахнув лепетою об склепіння моста і капут! Січка з голови. Тепер лежить в "анатомії" на Пекарській вулиці...

Саме в хвилині, коли пан Базилі Когут давав ці додаткові пояснення про трагічний випадок під Си-хівським мостом, — тихо, безшелесно відчинились двері з покою, і в них, неначе дух батька в першій від-слоні "Гамлета", виросла довга та висока, обвинена в біле простирало, постать пана Макса... Не прочунявши якслід після вчорашньої гульні, мій неоцінений пан інструктор, розчухраний, патлатий, з заплющеними повіками, крокував через кухню дещо незбалянсованою ходою, просто до водотягу, хоч і міг ще змінити напрямок та й опинитись, наприклад, у туалеті. Однак у половині дороги стукнувся стегном об край стола, розплющив одно око, і — запримітив на столі свої штани та черевики, що пропали йому на "шкарпах"...

З надлюдським зусиллям отворив ще й друге око, для товариства першому, і тоді, з немалим зчудуванням, побачив перед собою когось, хто абсолютно нагадував йому поліційного агента Когута!

Міцно потряс головою і протер очі:

— О, це ви справді, пане інспекторе?... Та невже?... Добридень. Що, знайшлися мої речі? Дуже вам дякую, що особисто принесли. От, що значить "спренжиста" польська поліція... Просто аж дивно, що ви так швидко спіймали злодія.

Кинувши ще декілька похвал на адресу львівської поліції, мій неоцінений пан інструктор схилив буйну голову під водотяг і пустив на неї, просто з крану, струм холодної води.

— Ой, Боже, — застогнав, — як то чоловік мучиться на цьому світі! Ну, і защо?..

Що діялось під час тієї короткої сцени з поліційним агентом Когутом — неможливо описати в кількох лінійках, а на довшу дигресію, на цілу психологічну студію, в нас, за пляном оповідання, немає ні часу, ні місця. Одне можу сказати, що таку ідіотичну міну, яку мав у тому моменті пан Когут, я бачив за коротке своє життя тільки раз, і то не в житті, а в театрі, на сцені Сокола III-го: в комедії "Сватання на Гончарів-ці", у бідного Стецька, коли дівчина піднесла йому гарбуза...

Ну, та дурна міна у Стецька — це нормальна річ, це, сказати б, невід'ємний атрибут його особовости. Та от, поліцай з дурною і перестрашеною міною — це вже з'явище капітальне!

Тоді ж, саме, дістав стовідсоткове підтвердження віддавна курсуючий по Богданівні здогад, що пан Базилі Когут є сином нашого дяка з-під Ходорова: побачивши пана Макса, закутаного в біле простирало, представник публічної безпеки побілів, як вищезгадане простирало, пустив з рук торбинку, перехристився по-нашому, по греко-католицьки, і прошептав:

— Свят! Свят еси, Господи!

Більш-менш у тому самому часі наступила в кухні ще одна важлива подія: дорога наша господиня, пані Євдокія, примкнула врешті досі відкритого рота, зірвалась з кріселка і кинулась рятувати з-під залізка мою сорочку, яка вже тліла і смерділа на

цілу кам'яницю. А поліційний агент Когут, як той Тома невірний, підійшов обережно ззаду до пана Макса, штуркнув його парасолькою в крижі і спитав надламаним, слабим голосом:

- Пане Максю, це дійсно ви?
- У своїй власній мізерній особі.
- А бодай вас шляк трафив, так? Так!

Пан Когут щент розторощений цим відкриттям, упав без душі на те саме кріселко, з якого щойно підвелася, воскресши до активного життя, дорога пані Євдокія.

— Ну, або що? — поставив формальне запитання мій неоцінений пан інструктор, промиваючи очі під водотягом.

— То чого ви граєте варіята?! — визвірився на нього пан Когут. — Чому вдаєте з себе духа з Бродів? Скиньте, до дідька, це верето, хай придивлюся ближче, так? Так!

Пан Макс спустив простирало з довгої, костистої постаті аж до голого білого пояса на животі, якого ще не заторкнули поцілунки сонця на шкарповій пляжі.

— Далі не можу, — пояснив представникові влади, — бо тут дами суть присутні.

Пан Когут схопився з кріселка, прискочив до "духа" і вп'ялив недовірливі очка хатрака просто в Максовий пупець...

— Той самий хлоп, як Бога щиро кохаю! То який же сучин син лежить без голови в "анатомії" на Пекарській?..

— Не маю зеленого поняття. Моя голова, наскільки мені здається, на своєму місці.

— А ці речі на столі ваші?

— Та мої... Гей, а чого штани такі поплямлені й подерті?

Тут уже представник публічної безпеки не міг опанувати нервів, grimнув кулаком об стіл, аж залізко підскочило, і в шаленому темпі закружляв по кухні, місячи ніжками ямника розсипані на підлозі горішки.

— Так! Бо ви мені завжди робите такі дурні "шторхи"! Ви мені так навмисне! Я склав службовий рапорт пану комісарові Гольонці про ваш сумний кінець, а ви тут собі парадуете по кухні з простиралом на плечах! Ви мені так навмисне, щоб мене скомпромітувати, так? Так! Щоб виставити до вітру польську поліцію і Другий комісаріят!.. О, ні, братку, я вам цього не пущу кантом! Я вас заарештую, так? Так!

— Та за що?

— Йой, кров м'я залляє! Він питає — "за що?" Та ж я особисто розпізнав вашого трупа під Сихівським мостом! Урядово і протоколярно стверджено, що вас, холернику, здмухнуло з даху вагона та й кинуло під поїзд, і ви тепер лежите в характері небіжчика на секційній залі на Пекарській! Вас тепер коновали мають різати ножами, а ви тут стоїте, як той зламаний смичок на весіллі. То що це за гранда, я вас питаюся?

Між тим мій неоцінений пан інструктор зовсім пробудився і по його інтелігентному обличчі помічалось, що вже йому щось злегка світає в його заджмеленій від учора голові.

— Я вас перепрашаю, пане Когут, — сказав подратованим голосом, — але для вашої приємності я зовсім не гадаю перемінитися в трупа без голови! Взагалі, дозвольте

спитати, якого лиха тяжкого ви до мене пристали?

— Що значить — якого лиха пристав?! Як ви говорите до представника влади? То, по-вашому, я не маю права переслухати вас, так? Так!

— Прошу дуже, я вам цього права не заперечую. Але тоді переслухуйте мене як живого чоловіка, а не як трупа, і не вмовляйте в мене, як у жида хворобу, що я зірвав собі голову під Сихівським мостом!

— А хто зірвав? Я?..

— А що це мене г... обходить?

На цьому мій неоціненний пан інструктор обірвав розмову і з гордо піднесеною головою та з простиралом на плечах, що тягнулось за ним, мов королівська мантия, відмаршував до покою, тріснувши за собою дверми.

Спантичений пан Когут залишився серед кухні ні в сих, ні в тих. Він уже, мабуть, усвідомив собі намацально, що це не пан Макс, а він сам виставив себе до вітру, однак не хотів показати цього по собі. Не спускаючи з тону, суворо-службово звернувся до нашої пані господині:

— Пані Павлово, я мушу переслухати вас, так? Так!

Дорога пані Павлова в міжчасі покинула прасування, бо моя сорочка і так згоріла, нашвидкуруч обмоталася хусткою з довгими торочками, звану у Львові "плодом", і вхопила солом'яного кошелика, що служив за жіночу торбинку кожній львівській перекупці. Це був видимий знак, що наша пані господиня готова мандрувати на базар.

— Хвилинка! — затримав її пан Когут владним піднесенням руки. — Скажіть мені, пані Павлово, чи ваш субльокатор крутився вчора близько колії?

— А котрий субльокатор?.. Бо я маю двох.

— Ну, та пан Макс, очевидячки. Той малий мікрus не рахується.

— Та як не крутився? Таж цілісінський день лежали на шкарпах з паном Тоськом і грали в карти.

— О, о! — тут пан Когут, рятуючи свій захитаний авторитет, розіграв таку мізансцену, нібито він раптом відкрив щось надзвичайне. — Лежав, кажете, на шкарпах і грав у карти, так?

— Так, — добавила за нього пані Євдокія.

— А коли вернувся додому?

— О, та вже було доста пізно, правда, Михасю?

Тому, що питання було спрямоване на мою адресу, я уважав своїм обов'язком скласти відповідне вияснення:

— Так, пан інструктор прибігли до хати голі, тільки в швімках, бо їм на шкарпах якийсь батяр вкрав штани і черевики.

— Що за батяр? Який батяр? — присікався до мене пан Когут.

— Не знаю, прошу пана. Може, той, що забився під мостом...

— Мовчи, смаркачу! Слідство покаже, хто забився, а хто ні, так? Так!

Тут якраз дорога наша пані господиня скористалася нагодою, що влада звернулася своїм маєстатичним профілем до мене, — стиснула під пахвою кошелика і бистро

чмихнула надвір! Ну, її поспіх можна зрозуміти й виправдати: це ж вона несла на базар новину, якої ще не знала жадна кума, ні сусідка, ні перекупка, та що й казати, — вся Богданівка ще нічого не знала про "трагічну смерть" пана Макса!

* * *

В кухні тоді залишились: запах спаленизни, як далекий спомин по моїй сорочці, поліційний агент Когут і — я. Хоч він, цей Когут, був польський поліцай, вірний пес та вислужник тієї влади, що розпинала нам Україну й мучила наш народ, проте, мушу признатись, мені якось стало його жалко, коли він так стояв серед кухні, розгублений, збаранілий, обдертий з німбу непомильності й всезнайства, сам себе виставивши на посміх.

Щоб не дивитись на цю тяжку його компромітацію, я дуже сердечно зайнявся складанням і перекладанням книжок у куферочку, нібито зовсім не помічаючи пана Когута, хоч добре чув, як він сопе сердито і нервово бубнить пальцями по столі, — знак, що далі ще хвилюється.

Врешті перестав сопіти й бубнити. Торкнув мене кінчиком парасольки:

— Ти-ти, малий, ану встань і подивися, що він там робить!

— Хто?.. Пан інструктор?

— Так, так. Хай тобі буде "пан інструктор".

В його голосі забриніли якісь лагідніші нотки, та й хатрацькі очка пана Когута вже не блискали так грізно, як передше. Я легесенько вхилив двері і встромив голову до покою, наснаженого тяжким кавалерським духом тютютну і амоніяку: славні побратими спали, аж любо, твердим козацьким сном, при чому тепер партію хропіння виконував сольо мій неоцінений пан інструктор, розкинувши поважну частину організму на "Недокінченій симфонії", решту ж (волохаті ноги) звисивши на підлогу.

— Ну-ну, що? Спить? — спитав пан Когут, стоячи в мене за спиною, так близько, що його тепле дихання лоскотало мене в шию.

— Так, прошу пана, — відповів я.

— Ну, то хай спить здоров! — зідхнув меланхолійно. — Раз чоловік живий, то не будемо його добивати і пхати під міст, щоб розбивав собі голову, так? Так! Хоч і чує моє серце, що твій пан інструктор ще не раз наварить мені такої каші, як нині наварив, і, фактично, великої діри на землі не було б, якби він був дав дуба під Сихівським мостом. Так, що ж... Такої зарази і дідько не візьме, і Пан-Біг не хоче. На, маєш тут "Поранну", — сказав і встромив мені в руку газету. — Як твій пан інструктор прокинеться, прочитаєш йому цю байочку на 7-ій сторінці, закреслену олівцем. І можеш позбирати собі ці, розсипані на підлозі, горішки, так? Так!

Ще раз кинув прощальним поглядом на "Недокінчену симфонію" — "тим оком, що на пса", натиснув банячок на голову і бистрими крочками почимчикував з хати.

В "Газеті Поранній", як відомо всім львов'янам, була багатюща кримінальна хроніка з підвідділом нещасливих випадків. Там і я надібав, закреслену червоним олівцем, новинку такого змісту:

Трагічна смерть студента

"Вчора, у вечірніх годинах, стався на залізничній лінії Львів-Ходорів, перед станцією Сихів, трагічний випадок. Під час того, як у поїзді відбувалася контроля квитків, один із подорожніх "зайцем", щоб не потрапити в руки контролера, вискочив на дах вагона, саме в тому моменті, коли поїзд доїздив до моста.

Наслідки його нерозважного кроку були страшні: подорожній, вдарившись головою об склепіння моста, згинув на місці, при чому його голова й обличчя були цілком змасакровані. По документах, знайдених при вбитому, стверджено, що це студент права Львівського університету, 22-літній Максим Чміль, замешкалий на Богданівці, вулиця Церковна ч. 5. Ведеться даліше слідство. Тіло вбитого відставлено до Інституту судової медицини".

ПОДЯКА

Правлінню Об'єднання Українських Письменників "Слово", Видавництву і Редакції журналу "Лис Микита", Дирекції Злученого Українського Американського Допомогового Комітету, як також Дружам, Приятелям, Землякам і Товаришам пера, які своїми ласкавими пожертвами на видавничий фонд причинилися частинно до видання цієї книжки, — складаю мою найщирішу подяку.

Ів. Керницький — Ікер.